V. N. MADGEARU

AGRARIANISM
CAPITALISM
IMPERIALISM

CONTRIBUȚIUNI LA STUDIUL
EVOLUȚIEI SOCIALE ROMÂNEȘTI

EDITURA «ECONOMISTUL» S. A.

www.dacoromanica.ro

V. N. MADGEARU

AGRARIANISM
CAPITALISM
IMPERIALISM

CONTRIBUȚIUNI LA STUDIUL EVOLUȚIEI SOCIALE ROMÂNEȘTI

INSTITUTUL DE ARTE GRAFICE «BUCOVINA», I. E. TOROUȚIU
BUCUREȘTI, 1936

www.dacoromanica.ro

PREFAȚĂ

Volumul de față cuprinde o serie de contribuțiuni la studiul evoluției sociale românești, elaborate între 1922—1927. Unele dintre acestea au format obiectul unor cercetări, publicate în revistele de specialitate, iar altele sunt prelegeri, ținute la Institutul Social român; dintre acestea din urmă două sunt redate chiar după notele stenografice, fără să fi fost prelucrate cu citate și indicațiuni bibliografice. Sperăm că diferența de stil, ce decurge din caracterul deosebit al prelegerilor nu va cădea în cumpănă în aprecierea valorii științifice a acestor contribuțiuni.

Este lesne de înțeles, că studiile și prelegerile adunate în acest volum, nu pot fi considerate ca părțile și capitolele unei cărți. Ele sunt lipsite de simetria unei lucrări unitare, întocmită pe baza unui plan.

Dar fiecare în parte și toate împreună, servesc la lămurirea procesului de evoluție socială a României în faza capitalismului. Numai studiul cel din urmă, care tratează despre problema imperialismului și Societatea Națiunilor, cel puțin aparent, nu s'ar integra. In fond, însă, structura societății românești este adânc influențată de manifestările imperialismului economic, iar pentru desvoltarea Statului românesc, în granițele sale etnice, existența, organizarea și forța de acțiune pozitivă a unei Societăți a Națiunilor nu poate fi indiferentă.

Celelalte cinci studiii și prelegeri contribue direct la cunoașterea evoluției sociale românești, în faza capitalismului. Primele două servesc la înțelegerea procesului de zămislire a vieții noastre agrare și a clasei țărănești, după trecerea ei prin faza revoluției agrare și la determinarea caracterului țărănesc al structurii sociale a economiei românești; iar celelalte completează imagina despre evoluția specifică a economiei și societății românești în era capitalismului.

Aceste considerațiuni au determinat strângerea laolaltă a acestor studii și prelegeri într'un singur volum, precum și alegerea titlului.

AUTORUL

www.dacoromanica.ro

REVOLUȚIA AGRARĂ ȘI EVOLUȚIA CLASEI ȚĂRĂNEȘTI

MOTTO : «Agricultura, ca exploatare, nu se angrenează niciodată complet în sistemul capitalist» [1]).

«Niciodată nu se întâlnesc în istorie țărani distruși prin superioritatea de exploatare a marilor concurenți. Nu prin mijlocul unor servicii economice superioare, ci cu puterea armelor și politica hoțească a stăpânilor s'au distrus în massă gospodării țărănești și s'au rotunjit mari moșii boierești. In concurența liberă a muncii economice n'ar fi reușit niciodată cei mari ; în aceasta țăranul a răsbit pretutindeni» [2]).

I. PROCESUL LICHIDĂRII VECHIULUI REGIM AGRAR.

Problema revoluției noastre agrare a fost cercetată în vremea din urmă [3]) dintr'un punct de vedere care s'a afirmat ca nou, fiind privită ca un „proces natural" și analizarea ei călăuzită de „principiile generale stabilite de cercetarea economică cu privire la revoluția agrară, pe care o deslănțue capitalismul în orice țară agricolă, în care pătrunde" [4]).

După Sombart, se deosebesc „două epoci de desvoltare agricolă : una, în care țara stă în relație de colonie față de alte țări cu capitalism înaintat, și alta, în care capitalismul, desvoltându-se în propria țară, îmboldește agricultura să se industrializeze. Abia epoca din urmă aduce o schimbare hotărîtoare, revoluționarea din temelie, pe când în cea dintâiu influența rămâne de obiceiu numai la suprafață" [5]).

Adoptând această diviziune, ca punct de plecare al studiului, Zeletin adaugă, că în faza întâiu agricultura înapoiată este silită să producă pentru schimb și dă naștere în țara agricolă la capitalismul comercial și cel de camătă, pentru ca în faza a doua să se transforme în capitalism industrial. „Aceasta — se conchide — revoluționează din temelie agricultura indigenă, silind-o a lua și ea caracterul de producție capitalistă".

Notă. Acest studiu a apărut în Arhiva pentru Știința și Reforma socială, An. IV, No. 1.

1) K. Bücher : Entstehung der Volkswirtschaft, II (1920) p. 84.

2) Ed. David : Sozialismus und Landwirtschaft (1922) p. 620.

3) St. Zeletin : Revoluția agrară și prefacerile clasei țărănești. în Arhiva pentru Știința și Reforma socială, No. 1 (1923).

4) Ibidem. p. 36.

5) W. Sombart : Der moderne Kapitalismus. Ediția I. vol. II. pag. 89.

www.dacoromanica.ro

Criteriul enunţat de Zeletin pentru cercetarea revoluţiei agrare este marxist. Intreaga operă a lui Karl Marx este străbătută ca de un fir roş, de ideea a se servi „evoluţia formaţiunii societăţii economice, ca un proces istoric natural" [1]).

Marx era însă convins că normele evoluţiei organice nu pot fi în formularea lor simplă şi lapidară, aplicate raporturilor sociale complexe. Nu teoria selecţiunii naturale, ci ideea evoluţiei prin forme mai mult sau mai puţin constante era singurul punct comun între Marx şi Darwin. Concepţiunea fundamentală despre succesiunea formelor economice, este numai aceea a unei evoluţii determinate, ale cărei faze naturale „nu pot fi nici sărite, nici înlăturate prin decret", însă „pot să scurteze şi să îndulcească durerile facerii" [2]).

Cercetări recente au relevat însă, că în formularea legii naturale a evoluţiei economice, Marx nu ţine seamă, în ce priveşte succesiunea formelor economice, de punctul de vedere al eredităţii, care în legea evoluţiei biologice este centrul preocupărilor — şi echivalează în lumea socială cu recepţiunile, fie ale bazei tehnice a producţiunii, fie ale suprastructurii juridice: renaşterile şi procesele de decădere [3]). Opera lui Marx nu dă nici un răspuns precis la întrebarea cum se produce transformarea unei forme economice, într'alta, ci afirmă numai vag că „o formă socială nu dispare niciodată, înainte să se fi desvoltat toate forţele de producţie pentru care ea e destul de avansată şi că raporturi noui de producţie mai înaintate nu apar până ce nu s'au format chiar în sânul societăţii vechi condiţiile lor materiale de existenţă" [4]).

Tot în opera lui Marx se găseşte originea separaţiei în cele două faze ale revoluţiei agrare, formulată de Sombart şi luată ca leit-motiv de Zeletin [5]).

---

1) Kapital. (Ed. Hamburg 1903), vol. I, p. VIII.

2) Ibidem.

3) Vezi : Die vergleichenden Wirtschaftsbegriffe bei K. Marx von Dr. Odenbreit (1919).

4) Zur Kritik der politischen Oekonomie, p. LVI.

5) «Este în afară de orice îndoială — şi tocmai acest fapt a produs concepţii greşite — că în secolul 16 şi 17 *marile revoluţii care începură cu descoperirile geografice în comerţ şi stimulară repede desvoltarea capitalului comercial, formează un moment principal în grăbirea (Förderung) tranziţiei modului de producere feudal în capitalist.* Extinderea subită a pieţei mondiale, înmulţirea mărfurilor în circulaţie, întrecerea naţiunilor europene, să pună stăpânire pe producţiunile asiatice şi bogăţiile americane, sistemul colonial, au contribuit esenţial la sfărâmarea barierelor producţiei feudale. Modul de producţiune modern s'a desvoltat în perioada întâia, perioada manufacturii, numai acolo unde condiţiunile pentru aceasta se produseseră înlăuntrul evului de mijloc. Şi când, în secolul XVI şi în parte încă în XVII, extensiunea subită a comerţului şi navigaţiei, şi creearea unei pieţe mondiale noui exercitau o influenţă hotărîtoare

www.dacoromanica.ro

Sombart sintetizează şi simplifică formularea acestui „proces de evoluţie naturală", iar Zeletin îl exagerează. Astfel, când Sombart afirmă : „capitalismul desvoltându-se în propria ţară, îmboldeşte agricultura să se industrializeze", Zeletin traduce : capitalismul industrial din propria ţară, „revoluţionează din temelie agricultura indigenă, silind-o a lua caracterul de producţie capitalistă" [1]).

Dacă expresiunile au un înţeles precis, „caracter de producţie capitalistă" nu poate avea agricultura decât dacă ia forma de întreprindere, care lucrează cu salariaţi, în vederea profitului. „Dacă — zice Marx — modul de producere capitalist presupune exproprierea muncitorilor de mijloacele de muncă, el reclamă în agricultură exproprierea lucrătorilor rurali de pământ şi subordonarea lor unui capitalist care se îndeletniceşte cu agricultura pentru profit" [2]).

Este deci dovedit că punctul de plecare metodologic al lui Zeletin, nu este numai un criteriu de apreciere a faptelor istorice şi succesiunii lor — acesta însuş discutabil — ci o determinare anticipată a etapelor unei evoluţii fatale al cărei final — logic — trebuie să fie biruinţa întreprinderii capitaliste agricole.

2. „Structura economică a societăţii capitaliste s'a născut din structura economică a societăţii feudale. Dizolvarea acesteia a liberat elementele celelalte" [3]).

In ce constă structura economică a societăţii feudale ? Societatea este formată din stăpânitori de pământ şi iobagi. Pământul este mijlocul de stăpânire, care creează toate raporturile de subjugare ale sătenilor faţă de stăpâni. Sătenii sunt legaţi de pământul stăpânului, căruia îi „aparţin" şi cu care formează o unitate economică: sunt datori să dea dijmă şi să facă clacă pentru stăpâni, în care scop gospodăriile lor trebuie să fie înzestrate cu vite şi unelte de muncă.

---

asupra decăderii modului de producţie vechiu şi desvoltarea celui capitalist, aceasta se întâmplă invers, pe baza modului de producţie capitalist odată creeat. Piaţa mondială formează însăşi baza acestui mod de producţie.

Pe de altă parte, aceeaşi necesitate imanentă de a produce continuu pe o scară continuu mai mare, mână la extinderea continuă a pieţei mondiale, aşa că aci *„nu revoluţionează comerţul industria, ci industria revoluţionează comerţul»*. (Kapital III, 1 (Ed. II, 1904) p. 317).

Şi în ce priveşte influenţa desvoltării industriei asupra agriculturii :

«Industria mare procură, pentru întâia oară cu maşinile, baza constantă a agriculturii capitaliste, expropriază radical marea massă a ţăranilor şi desăvârşeşte separaţia între agricultură şi industria casnică rurală, ale cărei rădăcini le scoate (torcătoria şi ţesătoria)». Kapital, I, p. 714.

1) Op. cit. p. 36.

2) Kapital, III, 2, pag. 153.

3) Kapital, vol. I, p. 680.

www.dacoromanica.ro

Gospodăriile sătenilor şi ale stăpânilor se întregesc şi formează laolaltă economia casnică închisă, înlăuntrul căreia se săvârşeşte întreaga circulaţie a vieţii economice [1]).

In această etapă munca agricolă este întregită prin activitatea de transformare a materiilor prime în gospodăria fiecărei familii şi încă nu există tendinţa producţiunii exclusive pentru schimb.

Firește că schimbul nu era cu totul străin. gospodăriile agricole folosind surplusul producţiunii lor pentru a-şi dobândi produse de-ale meşteşugarilor din lăuntru sau produse streine, necesare pentru întregirea vieţii lor. Dar atâta timp cât schimbul se face direct între producătorii agricoli şi meşteşugari, sau are ca obiect exclusiv sporirea şi rafinarea mijloacelor industriale de valoare mare, el nu cauzează nici o schimbare în structura economică a societăţii feudale.

Numai o forţă nouă a putut fi în măsură să o înrâurească adânc. Aceasta este capitalul, şi anume sub forma de capital comercial şi de camătă [2]).

„Circulaţia mărfurilor este punctul de plecare al capitalului. Producţiunea de mărfuri şi circulaţia desvoltată de mărfuri. comerţul. formează condiţiile istorice în care se naşte" [3]).

Capitalul comercial şi de camătă înlesneşte formarea unei avuţii independente de aceea a stăpânirii pământului. Pe de altă parte. existenţa capitalului comercial are ca urmare o îndreptare a producţiei exclusiv către schimb. Insă desvoltarea sa nu este suficientă ca să mijlocească transformarea completă a modului de producţie. Numai după ce capitalul comercial şi de camătă, cucereşte şi stăpâneşte producţiunea industrială, atunci începe geneza capitalismului industrial [4]).

Acest proces se îndeplineşte în Statele apusene. Spania, Portugalia. Anglia. Franţa şi Ţările de jos. încă din secolul XVI. când se desvoltă, concomitent cu centralizarea politică, economiile naţionale. Atunci se produce în sânul fiecăreia din aceste ţări. cu o intensitate deosebită. lupta cu forţele feudale şi se nasc formele nouei ordini economice.

Capitalul comercial şi de camătă dând naştere unei forme noi de avuţie. independentă de stăpânirea pământului. asupra căruia posesorul ei avea un drept absolut de dispoziţie. prezentă ipso facto şi o nouă formă

1) K. Bücher: Entstehung der Volkswirtschaft (1920) I. p. 104 şi urm.

2) Viaţa feudală nu cunoaşte capitalul în înţelesul unui stoc de bunuri, destinat exclusiv câştigului. Cel mult se poate vorbi de existenţa unui capital fix, în sensul de mijloace de producţie. unelte şi instrumente, iar ceeace se înţelege azi sub numele de capital circulant. exista doar sub forma bunurilor de consum. care încă nu sunt gata pentru a fi consumate. produse în curs de a fi gata. (K. Bücher. Entstehung I. p. 114).

3) Kapital. I. p. 109.

4) Marx. Kapital III/1 p. 311 şi II p. 137.

www.dacoromanica.ro

juridică de proprietate, față de stăpânirea pământului, care era de fapt un drept de folosință ereditar, mărginit de o sumă de îndatoriri față de țărani precum și în ce privește modul de folosință (drepturile de folosință comună a pășunilor, pădurilor și apelor). A da o direcțiune orientată spre schimb producțiunii agricole, a o transforma în producție de mărfuri pentru piață, presupunea deci a crea proprietatea privată a solului.

Această necesitate este pretutindeni simțită de stăpânitorii de pământ, îndată ce se desvoltă economia banului și a schimbului și se perfecționează mijloacele de transport, care înlesnesc circulația mărfurilor. Stăpânii de pământ constată o micșorare continuă a veniturilor lor datorită faptului că sătenii, sub impulsul lipsei de interes în regimul muncii de clacă și sub povara dărilor, lucrau prost pământul, producția era scăzută și în aceeași proporție și venitul lor. Aceasta nu este însă deajuns. Pătrunderea capitalului comercial și de cămătă în industrie, nu se putea produce fără existența unor oameni liberi și dispuși să-și vândă brațele de muncă. Producătorul direct, muncitorul, nu putea să dispună de persoana sa decât după ce ar fi încetat să fie legat de glie, să fie iobag sau subjugat față de altă persoană, dar mai ales după ce va fi fost răpit de toate mijloacele de producție și toate garanțiile de existență, ce-i ofereau întocmirile feudale [1]).

Liberarea pământului de toate sarcinile și mărginirile folosinței, crearea dreptului de proprietate privată, de o parte, și liberarea deplină a muncitorului, prin despărțirea lui de mijloacele de producție, formează cele două forțe de distrugere a vechiului regim agrar și pârghiile de rezistență ale noului regim capitalist.

3. In realitate, acest proces de distrugere și creeare, care a avut loc în momente istorice și în medii social-economice deosebite, n'a urmat schematic aceleași linii și n'a avut aceleași urmări în evoluția diferitelor popoare.

Forma clasică a acestei transformări se întâlnește în Anglia. Raporturile agrare feudale erau la sfârșitul secolului XIV și începutul secolului XV pe cale de dispariție, reducerea dărilor și dijmei și transformarea lor în bani — reflexul creșterii comerțului și industriei — urmând cu pași repezi. Pământul Angliei era semănat de gospodării țărănești mici, întrerupte numai pe ici pe colo de moșiile stăpânilor. „Aceste împrejurări, împreună cu o înflorire a orașelor, care caracterizează secolul XIV, îngăduiau acea avuție a poporului pe care o descrie cancelarul Fortescue în „Laudibus Legum Angliae", însă excludea bogăția de capital" [2]). In a doua jumătate a secolului XV începe un nou curs. Desvoltarea in-

1) Kapital, I, p 680 și urmare.
2) Kapital, I, p. 683.

www.dacoromanica.ro

dustriei lânei, sporind cererea de lână şi munca fiind rară şi scumpă [1]), lorzii preferă a utiliza pământul pentru creşterea oilor, care cerea braţe mai puţine. Această cultură necesitând îngrădirea câmpurilor (enclosure), mişcarea care începu fu un prilej pentru alungarea clasei cultivatorilor mici de pământ, care duse la desfiinţarea micii proprietăţi şi extinderea marii proprietăţi. Această evoluţie a fost favorizată de o serie de împrejurări speciale. In primul rând Reforma, care era o expresiune a individualismului, a creat starea de spirit, priincioasă desvoltării întreprinderii agricole şi comercializării pământului, socotită ca un izvor de profit. Apoi nici o forţă socială nu s'a putut împotrivi exproprierii ţăranilor. In alte părţi, menţinerea cultivatorilor ţărani se datoreşte într'o largă măsură politicii de protecţie a ţăranilor (Bauernschutz), urmată de monarhi, din considerafia că absorbirea proprietăţii ţărăneşti era păgubitoare vistieriei şi armatei. In Anglia se stabileşte guvernarea parlamentară definitiv, încă dela 1688. Monarhul deţine puterea dela parlament şi „parlamentul reflectează interesele clasei lorzilor, din timp în timp, pe acelea ale comercianţilor" [2]). Monarhul, lipsit de domeniile sale. care trecuseră în mâini private, nu putea urmări o politică socială independentă.

Clasa lorzilor stăpâneşte încă dela 1688 întinderile deţinute astăzi, şi la 1793 cultivatorii mici erau extrem de rari, şi împrejurări sociale speciale au întărit continuu poziţia marii proprietăţi [3]). Urmarea acestui fapt

---

1) Ciuma dela 1349 decimează populaţia Angliei, răreşte braţele de muncă, ridică conştiinţa ţăranilor despre valoarea clăcilor şi dijmei şi produce mişcări pentru reducerea şi transformarea lor în bani, urmate de părăsirea satelor în caz contrar, ceeace era tot una cu micşorarea valorii pământului. Măsurile coercitive luate împotriva ţăranilor duc la revolta dela 1381. (W. Ashley : The Economic Organisation of England, Londra 1919, pp. 44—67).

2) W. Ashley, op. cit., p. 120.

3) Foormarea domeniilor foarte întinse are loc repede între 1720—1785. Expansiunea comerţului exterior, privilegiile Companiei Indiei Răsăritene, progresul industriei lânei şi a mătăsii, contribuie la precumpănirea «moneyd interest» faţă de «landed interest». Sânge proaspăt este infuzat în secolul 17 şi 18 clasei proprietarilor rurali din comerţ şi industrie. Cauza nu este numai siguranţa plasamentului în pământ, ci situaţia politică ce o acordă. Marele proprietar, în cele mai multe cazuri, împlinia funcţia însemnată de «justice of peace». Sistemul englez de «selfgovernement» a fost una din cauzele principale ale dorinţei de a forma domenii rurale mari (Ashley, op. cit., p. 129. Un alt motiv a fost caracterul guvernului central — «oligarhia parlamentară». Puterea ministerului liberal sta în controlul voturilor în Parlament. Proprietatea rurală mare dădea stăpânitorilor ei influenţă politică mare în determinarea alegerilor. Acei cari controlau alegerile puteau cere o participare la patronajul ministerial. Şi cum succesiunea domeniilor lăsa fiii mai tineri ai lorzilor să fi altminteri desdăunaţi, ei trebuiau să fie plasaţi în armată, biserică şi servicii publice. Domenii întinse, administraţie locală, guvern parlamentar, patronaj şi primogenitură, erau astfel asociate inseparabil. W. Ashley, op. cit., p. 130.

www.dacoromanica.ro

a fost creearea bruscă a unui proletariat, care cât timp n'a putut fi absorbit de industrie, a format o massă de cerşetori, tâlhari şi vagabonzi [1]).

In Anglia a fost aşadar o revoluţie agrară, graduală şi pacifică, care străbate trei secoli, trecând prin transformări succesive însă în aceeaşi direcţie : despărţirea producătorului agricol de instrumentul său de producţie — pământul — şi creearea exploatării agricole mari.

Nicăiri nu s'a mai repetat acest proces, caracteristic mediului special al Angliei şi momentului istoric în care a avut loc.

Un proces în direcţia opusă a avut loc în Franţa în timpul Marei Revoluţii.

Dar înaintea revoluţiei franceze, abolirea servituţilor agrare fusese luată în considerare aproape de fiecare guvern din Europa apuseană. Principii mai mici dădură exemplu. Astfel ducii de Savoia desfiinţaseră dările feudale între 1770—80.

In Danemarca opera de proteguire a pământului ţărănesc începe dela 1769, când se separă pământul stăpânului de acel al ţăranului şi se opreşte exproprierea acestuia. In 1788 are loc emanciparea ţărănimii. Ţăranul danez deveni om liber — mai ales prin faptul că emanciparea a fost însoţită de regularea şi consolidarea proprietăţilor şi de măsuri care înlesneau ţăranului să acopere cheltuelile incidentale, prin crearea unei bănci agrare naţionale [2]).

Revoluţia franceză a oferit însă o soluţie, care endosată de Napoleon, a fost acceptată rând pe rând de toate statele apusene, în măsura şi sensul forţelor sociale existente în fiecare. In acest scop se poate spune că „Marea Revoluţie a deschis ultima fază a problemei ţărăneşti în apus" [3]), sau mai bine zis, a încheiat era feudalismului agrar în acea parte a lumii.

Ar fi eronat a se crede că disolvarea feudalismului agrar, în timpul revoluţiei franceze, s'a făcut prin hotărîrile luate într'o însufleţire în noaptea de 4 August 1789, sau prin „marile reforme" din 1790. „De fapt drepturile feudale s'au desfiinţat bucată cu bucată într'o luptă politică de mai mulţi ani, şi măsuri atacând cu adevărat adânc raporturile feudale s'au luat numai când ultima luptă hotărîtoare între regalitate şi burghezia liberalo-democrată, a împins adunarea naţională să-şi asigure bunăvoinţa ţăranilor". Aceasta s'a întâmplat în 1793. „Numai prin faptul că încetul cu încetul în cursul revoluţiei au ajuns la putere grupe de partide tot mai

1) Kapital, I, p. 699.

2) H. Westergaard : Economic Developements in Danemark (1922, p. 4). Dr. Kurt Albert Gerlach : Dänemarks Stellung in der Weltwirtschaft (1911, p. 22—23.

3) Clapham : Economic Developement of France and Germany (1815—1914) Cambridge. 1921, p. 2.

www.dacoromanica.ro

radicale şi mai puţin interesate la proprietatea mare agrară, a fost posibil să se înlăture complet drepturile feudale" [1]).

Soluţia agrară a revoluţiei franceze poate fi pusă în contrast, faţă de acea a Angliei, prin direcţia opusă în care se operează transformarea — liberarea sătenilor de clăci şi dijmă, învestirea lor cu dreptul de proprietate asupra pământului muncit. de o parte, şi liberarea nobililor de orice îndatorire faţă de săteni, care restrângea libera lor dispoziţie asupra pământului, de altă parte.

Caracterul emancipării din celelalte ţări este imprimat de împrejurarea că ea nu s'a operat în timpul unei revoluţii, deşi adesea sub comanda unor revolte ţărăneşti şi aproape totdeauna sub stăpânirea lecţiunii Marii Revoluţii, însă pe cale paşnică legală. In chipul acesta o parte din pământ s'a dat ţăranilor şi alta nobilimii. Din acest punct de vedere aceasta a fost o soluţie de compromis. Pentru o exactă apreciere a situaţiunilor social-istorice, nu se poate trece însă cu vederea că dacă prin actul revoluţionar dela 1793 lichidarea raporturilor feudale s'a făcut în sensul sporirii pământurilor ţărăneşti, modul în care a trecut din mână în mână pământul dela 1789 până la 1815, în Franţa, care a avut ca rezultat o înmulţire a proprietarilor mari burghezi. a schimbat caracterul revoluţiei agrare ţărăneşti [2]).

Dacă se poate vorbi de forma radicală a emancipării iobagilor în Franţa, creearea unei pături largi de ţărani liberi alături de trecerea unui număr însemnat de proprietăţi mari în mâinile unor capitalişti mai mari

---

1) H. Cunow: Die Parteien der grossen französischen Revolution und ihre Presse, 1912. p. 120.

2) Domenii foarte întinse. proprietatea principilor, nobililor emigranţi, ale bisericii, devenite proprietate naţională, s'au vândut sau schimbat pentru asignate.

O mare parte din pământul cultivat de fermieri şi arendat în dijmă, cu păduri şi păşuni, care fusese definitiv în proprietate privată, a trecut în bună parte în mâinile unei noi clase de proprietari mari ori s'au reîntors vechilor proprietari la Restauraţie.

La Restauraţie mai erau stocuri mari de pământ. care nu fuseseră vândute sau împărţite de Napoleon şi care fură restaurate sau răscumpărate de emigranţii reîntorşi în patrie. «Prin răscumpărare şi predare înapoi, se socoate că în 1829 vechea nobilime s'a despăgubit de aproape jumătate din pierderile ei».

Nici pământurile bisericeşti şi laice. care fuseseră vândute de proprietarii lor originali, n'au mers probabil la ţărănime; de siiur la ţărănimea cea mică, o parte însemnată.

Să mai adăugăm clasa speculanţilor de asignate şi speculanţilor de pământ, de origină, în mare parte, burgheză. cari au lucrat ca intermediari pentru nobilime şi biserică şi au realizat domenii pentru ea şi adausul. sub imperiu, al aristocraţiei napoleoniene noui, înzestrată din rezervele rămase din proprietatea naţională.

Considerând toate acestea — încheie un istoric englez — «*acest influx proaspăt de proprietari de pământ burghezi, este cel mai semnificativ rezultat al aşezării rurale revoluţionare*». Clapham. op. cit. p. 18—21.

www.dacoromanica.ro

sau mai mici de origină burgheză, dovedeşte că, în fond, ea sfârşeşte tot ca soluţie de compromis.

Ceeace deosebeşte însă opera antifeudală a revoluţiei franceze, de aceea din alte părţi, este tempo şi gradul în care s'a realizat şi sensul în care s'a desvoltat.

Astfel, în Prusia, emanciparea începe în 1807 şi abia la 1870 este sfârşită partea legală. In Würtenberg la 1873. In Bavaria nici nu începuse la 1848 şi se legiferă încă în această materie la 1906, iar lichidarea financiară a operaţiunilor a durat până la 1914.

Edictul dela 1807 care proclamă libera folosinţă a proprietăţii pământului aveà drept scop mobilizarea proprietăţii rurale.

Intre acestea, „mişcările revoluţionare dela 1848 marchează un stadiu definitiv în istoria agrară a Germaniei, care n'are paralelă în acea a Franţei" [1]). Abià după 1848 se desfiinţează în Germania, ca şi în restul Europei Centrale, servituţile de clacă şi dijmă.

In Prusia răsăriteană emanciparea a mers încet şi a fost dominată de grija păstrării marii proprietăţi, în care scop ea a fost mărginită la oamenii cari aveau plug şi boi, excluzându-se celelalte categorii de ţărani, ca să rămână braţe de muncă pentru domeniile întinse şi în acelaş scop s'au păstrat o mulţime de rămăşiţe din ordinea veche de lucruri.

In Prusia apuseană, unde agricultura mare erà o excepţie, nu erà nici un imbold să se alunge sătenii de pe pământurile lor, nici de a stimulà formarea de braţe libere de muncă, astfel că ţărănimea deveni stăpână deplină a celei mai mari părţi a solului, fu complet liberă în 1815 şi acolo nu se formă o clasă de muncitori agricoli.

4. Impulsul procesului de lichidare a vechiului regim feudal românesc, a fost dat de capitalismul comercial. Revoluţia industrială, care are loc în Anglia, către sfârşitul veacului al XVIII-lea, inaugurând producţia în massă, trezeşte necesitatea debuşeurilor externe pentru scurgerea fabricatelor, dar şi căutarea teritoriilor bogate în cereale şi materii prime.

In această vreme încep a fi cerute cerealele româneşti pentru centrele industriale ale Apusului (Anglia şi Ţările de jos). Când prin pacea dela Adrianopole, din 1829, se asigură libertatea comerţului pe Marea Neagră, calea legăturilor economice cu Apusul este deschisă. Preţurile cerealelor fiind în acest timp în continuă urcare, se iveşte tendinţa firească a stăpânitorilor de pământ să sporească întinderile cultivate ca să mărească producţia şi să poată exportà cât mai mult [2]).

Ca să ajungă acest ţel, boierii trebuiau să se elibereze de orice îndatoriri faţă de săteni, să devină proprietari exclusivi asupra pământului.

1) Clapham, op. cit. p. 185.

2) Radu Rosetti: Pentru ce s'au răsculat ţăranii, 1907, pg. 53.

www.dacoromanica.ro

Regulamentul Organic poartă stigmatul acestei străduinţi şi este semnalul luptei decisive între stăpâni şi săteni. Pentru întâia oară, într'un aşezământ de drept românesc, stăpânitorii de moşii sunt calificaţi drept proprietari. Se recunoaşte totuş dreptul de folosinţă al ţăranilor asupra pământului, dar mărginit la două treimi din moşie, şi încărcat cu sarcini grele de muncă în favoarea stăpânilor. Răspunsul ţăranilor a fost revolta dela 1831. „Regulamentul Organic a fost triumful oligarhiei" [1]) împotriva sătenilor, lipsiţi de forţa ocrotitoare a unui şef de Stat ca în alte ţări şi dacă n'a însemnat exproprierea deplină a sătenilor, aceasta se datoreşte intervenţiei în favoarea lor a unui protector străin [2]).

Lupta a continuat până la 1864. Boierimea reclamă dreptul de proprietate privată asupra pământului şi recunoştea numai libertatea individuală a ţăranilor, iar aceştia pretindeau desfiinţarea boierescului şi întărirea dreptului lor istoric asupra hotarului în care trăiau.

Acest proces nu se puteà sfârşi nici prin exproprierea totală a sătenilor de către boieri, nici invers. Cursul întâi nu l-ar fi putut urmà, cu toate că boierimea română formà oligarhia politică şi nu există nici o altă clasă socială formată, între altele, şi pentru că ţările româneşti erau sub suzeranitate şi mai în urmă sub protectorat străin. Dar cursul al doilea ar fi presupus o desfăşurare revoluţionară, care nu se puteà produce, pentru că burghezia care ar fi fost în măsură să o conducă, nu există.

Intr'adevăr, revoluţia dela 1848, care marchează începutul etapei decisive a procesului agrar, este făcută în Moldova de boieri „diletanţi în conspiraţie" cu spirit conservator, şi de „clasa nouă" care o conduce în Muntenia, de noii privilegiaţi, îmbogăţiţi, arendaşi, negustori şi slugi [3]). Nu era deci o clasă intermediară între stăpânitori şi stăpâniţi, cu interese revoluţionare, ca de pildă în Franţa.

Dealtminteri, manifestările revoluţionarilor noştri dela 1848 trădează lipsa oricărui spirit de revoluţie reală. Iată o clasă revoluţionară care îşi ia rolul de mijlocitor: sătenilor le promite că „peste trei luni veţi fi cu toţi moşneni peste un petec de pământ" [4]) şi pe proprietari îi asigură că „nimeni n'are de gând să le răpească moşiile" şi îi solicită călduros să libereze pe ţăran „declarându-l proprietar pe o mică părticică de pământ, trebuincioasă pentru hrana lui" [5]).

---

1) Radu Rosetti, op. cit. p. 249: Oligarhia se alcătuià în Moldova din 28 familii şi în Muntenia mai puţine.

2) Este cunoscut rolul lui Kisselef în apărarea ţărănimii române şi învingerea lui de boieri, (vezi Radu Rosetti, op. cit. p. 640 şi urmare).

3) R. Rosetti, op. cit. p. 261.

4) Idem, op. cit. p. 177.

5) Idem, op. cit. p. 178.

www.dacoromanica.ro

In lipsa unei clase burgheze în luptă cu forţele feudale — economice şi politice — rolul „revoluţionarilor" este mărginit la forţa de expansiune a ideologiei lor liberale, care nu era o rezultantă a substratului economic dinăuntru, ci un produs al educaţiei streine, şi antagonismul lor faţă de boierime era mai mult de natură politică, decât economică. Aceasta reiese dealtminteri limpede, din atitudinea şovăelnică a revoluţionarilor cari, după ce agită ţărănimea la 1848, părăsesc revendicările ei în Divanurile ad-hoc şi i se alătură din nou abia când constată că legea electorală dela 1858 menţine în favoarea vechei clase privilegiate monopolul puterii [1]).

De altă parte, ţărănimea n'a stat cătuş de puţin pasivă. Odată trezită în mintea ei ideea împilării şi ura împotriva boierilor, ea reacţionează [2]). Revoltele se ţin lanţ dela 1831 până la 1862. Ţărănimea refuză recruţii [3]).

Apoi atitudinea ei în toate forurile, care au desbătut chestia agrară dela 1848 până la 1864, a impus prin cuminţenia şi hotărîrea reprezentanţilor ei [4]).

Forţele aflate în luptă se paralizau însă— dovadă durata îndelungată a procesului (1830—1864) — şi numai intervenţia unor forţe noi a produs desnodământul. In primul rând, interesul marilor puteri europene dictă crearea la Gurile Dunării a unor raporturi de vieaţă de Stat normale şi a unui teritoriu economic în stare să absoarbă fabricate şi să producă cereale şi materii prime [5]). Deaceea art. 46 din convenţia din Paris prevedeă că „se va procedă fără întârziere la revizuirea legii care regulează raporturile proprietarilor solului, cu plugarii, în vederea îmbunătăţirii soartei ţăranilor". Puterea de realizare a acestei hotărîri internaţionale era însă paralizată, deoarece acelaş act de drept public menţinea monopolul puterii în mâinile clasei privilegiate, care trebuia să fie sacrificată. Acest cerc viţios nu puteă fi spart, decât dacă, cu aprobarea tacită a puterilor

1) R. Rosetti, op. cit. p. 325.

2) «Faţă cu sacrificiile aduse cu sângele şi sudoarea noastră, nu este o ruşine ca noi să rămânem străini de pământul nostru ?» spune un ţăran boierilor în Camera dela 1848. (R. Rosetti, p. 234).

3) R. Rosetti, op. cit. p. 337.

4) Vezi jalba sătenilor în Divanurile ad-hoc. R. Rosetti, op. cit. p. 287 şi urm.

5) Nu se poate exagerà însemnătatea tendinţelor de expansiune economică, ca factor determinant al atitudinei Statelor apusene faţă de regimul nostru agrar. Dacă era un Stat care să aibă interes mai putenic, ca rezolvarea chestiei agrare să se facă în aşa chip, încât să ridice buna stare a ţăranilor şi să sporească astfel massa consumatorilor pentru fabricatele ei, la 1858, era Anglia. Cu toate acestea, *Comisarul Marei Britanii din Comisia Europeană* dela 1858 *«nu admiteà transformarea săteanului în proprietar al pământului ce-l exploatează astăzi»*, căci astfel făcând, s'ar violà principiile proprietăţii şi s'ar păgubi ţăranul, etc. (R. Rosetti, op. cit. p. 323). Se vede că interesul Angliei ca să importe grâne din Principate era mai mare şi există temerea că împroprietărind pe ţăran, producţia va scădeà. Libertatea deplină a navigaţiei pe Dunăre dăduse, la 1856, un avânt puternic exportului.

www.dacoromanica.ro

protectoare, se ridică o nouă putere de Stat absolutistă, care să dea o soluţie [1]).

Domnitorul Alexandru I. Cuza şi ministrul său M. Kogălniceanu, când au săvârşit lovitura de Stat decretând legea agrară dela 24 August 1864, s'au înveştmântat cu puterile absolutismului, dar legea agrară n'a putut fi decât un compromis între tendinţele extreme şi soluţia ei a fost incompletă. Proprietarii erau ţinuţi a cedà numai două treimi sătenilor, restul, inclusiv pădurile în întregime, îl păstrau pentru sine. Improprietărirea se limità la ţăranii cari aveau vite de lucrà, însurăţeii erau excluşi, împreună cu toţi clăcaşii, cari nu puteau fi împroprietăriţi pe cele două treimi din moşie. Drepturile ţăranilor la păduri se păstrează, urmând ca în 15 ani să se lichideze servituţile prin bună învoială sau hotărîre judecătorească.

In realitate, după acest interval, ţăranii au fost răpiţi de acest drept [2]).

Nu s'au asigurat islazuri suficiente şi nici indivizibilitatea lor în viitor.

Insfârşit, aplicarea reformei s'a făcut astfel încât unii proprietari n'au dat pământ, alţii au împărţit pământul cel mai rău, alţii au dat pământul în mijlocul moşiei boiereşti, fără acces la el sau la adăpători, etc., ca ţăranii să fie, într'o formă sau alta, legaţi mai departe de stăpânii lor de ieri [3]).

---

1) Comisarul francez Talleyrand spune: «în condiţiile politice şi sociale, în care se află Principatele, este vederat că această problemă socială nu poate să fie părăsită în voia iniţiativei lor ocârmuitoare şi legiuitoare. Desbaterile Divanului moldovenesc, care n'au ajuns la nici un rezultat, dau o dovadă despre acest adevăr. Soluţia, fie ea chiar mai echitabilă, va fi primită fără sguduire, numai dacă principiul care-i slujeşte de temeiu ar fi obţinut de mai înainte sancţiunea Puterilor»... (D. A. Sturdza. Acte şi documente, VII, p. 195, ibidem p. 323).

2) I. Mihalache: Dreptul ţăranilor la pământ, islazuri şi păduri (1922), p. 16—20. Se arată că în mai toate ţările lichidarea servituţilor la pădure s'a făcut prin separarea drepturilor proprietarului de ale ţăranului asupra pădurii, aceasta devenind pădure comunală.

In Germania 24% din total sunt păduri comunale, în Würtenberg numai 15% din comune n'au proprietăţi comunale. Adăugăm că în Franţa pădurile şi păşunile alpine au rămas intacte. Intre 1/5—1/4 din toate pădurile aparţin comunelor, care regulează uzul lor. «Astfel satul francez poate trăi fără mult cărbune şi săteanul francez capătă lemn pentru nevoile gospodăriei lui». Clapham, op. cit. p. 167.

In Germania, la începutul secolului XIX, sub influenţa gândirii secolului XVIII, toţi erau pentru desfiinţarea proprietăţii comunale. La mijlocul secolului XIX s'a întâmplat un revirement şi împărţirea pădurilor a fost oprită. Idem, p. 203—204.

3) D. B. Ionescu: Die Agrarverfassung Rumäniens, ihre Geschichte und ihre Reform (1904) p. 41—42.

www.dacoromanica.ro

Proletarizarea unei părți a țărănimii și micșorarea pământului în folosința țăranilor după emancipare. a creat substratul pe care s'a clădit regimul de neoiobăgie. caracteristic structurii societății românești.

II. REVOLUȚIA AGRARĂ ȘI STAREA ȚĂRĂNIMII.

5. S'a afirmat sentențios : ..Odată cu trecerea țăranului dela vechiul sistem de stăpânire a pământului la proprietatea individuală burgheză. se înfăptuește și o trecere dela viața rurală patriarhală. la sărăcie și la mizerie" [1]).

Zeletin aduce în sprijinul tezei sale. constatarea următoare a lui Sombart. pe care o redăm întreagă :

..Când afirm: domnia o supraofertă de brațe. prin aceasta trebuie să se înțeleagă : că în toate Statele dela secolul XV—XVIII există o massă mare de oameni fără nimic. săraci. în stare să muncească. cari nu-și găseau printr'o activitate productivă întreținerea lor sau nu și-o aflau în măsură îndestulătoare și cari drept urmare. sau cerșeau sau flămânzeau. și în ceie din urmă mureau de foame. Faptul existenței mizeriei în massă în timpul tuturor veacurilor de zămislire a capitalismului în toate țările europene, poate fi privit. ca deplin întemeiat, printr'un îndestulător număr de documente" [2]).

Afirmă însă Sombart. cum pretinde Zeletin. că mizeria este datorită transformării regimului agrar feudal ?

Sombart stabilește, pe baza unor vaste cercetări. noi cauze ale nașterii mizeriei rurale în massă [3]) și precizează că în Anglia dela 1450—1550 s'au răpit pământuri comunale și pământuri țărănești. pentru a fi transformate în pășune. dar acestea nu depășesc 3% din întregul sol arabil al Angliei. și în secolul XVII și XVIII, dacă s'au micșorat în același fel gospodăriile țărănești independente. nu s'a scăzut cererea de lucrători. Suprapopulația constatată în secolul XVII și XVIII este o cauză mai însemnată. Deasemenea și sărăcirea treptată a producătorilor agricoli și industriali. Și admițând că în Anglia. exproprierea țăranilor. desființarea iobăgiei și a gospodăriilor feudale. care începe încă din secolul XIV, a transformat existențe care își găseau hrana în munca pământului.

---

1) Zeletin. op. cit. p. 48.

2) Sombart : Der molerne Kapitalismus (ed. III) 1 vol. I. 788. Zeletin citează numai ultima parte. caracteristic pentru modul său original de a cita. ceeace convine argumentației logice.

3) Ingrădirea câmpurilor. desființarea mănăstirilor. suprapopulația, sărăcirea treptată a producătorilor țărani sau industriali. crize mari de desfacere, desființarea iobăgiei. disolvarea gospodăriilor feudale. războaiele și apăsarea fiscală. (L. cit. p. 792—198).

www.dacoromanica.ro

în cerşetori, el se întreabă împotriva lui Marx : „*Cum se poate însă chiar numai afirmà că evoluţia engleză reprezintă o lege generală ?*“ [1]).

In Franţa, cauzele mizeriei în massă, constatată în secolul XVIII, sunt suprapopulaţia, lichidarea gospodăriilor feudale, apăsarea fiscală şi războaiele pustiitoare.

Dar toate aceste împrejurări, ca şi mizeria rurală, sunt anterioare Revoluţiei franceze, care a produs lichidarea feudalismului agrar, ceeace nu împiedică pe Zeletin să stabilească efectul înainte să se fi produs cauza...

Concluzia sa este totuş că mizeria rurală, *provocată de revoluţia agrară*, „domneşte pretutindeni la începuturile capitalismului, *oricare ar fi fost felul emancipării ţăranilor în regiunea privitoare*“ [2]).

6. Rostul abolirii feudalismului a fost curăţirea terenului, ca să se lase drum liber pentru acţionarea forţelor economice şi sociale noi ale capitalismului. Influenţa exercitată de acestea este însă în funcţie de intensitatea lor proprie, dar şi de rezistenţa opusă de forţele vechi, dacă şi în măsura în care mai dăinuesc, întreţinute prin regimul legal al emancipării, iar direcţia schimbărilor produse este dată de sensul emancipării (exproprierea ţăranilor sau exproprierea stăpânilor). Astfel, în Danemarca, cea dintâi ţară în care se emancipează ţărănimea, dar în care liberarea ţărănimii este urmată de o serie de măsuri pentru consolidarea proprietăţii ţărăneşti în tot decursul veacului al XIX-lea, constatăm, în èra capitalismului, un progres continuu al agriculturii şi o preponderenţă din ce în ce mai pronunţată a exploatării ţărăneşti [3]).

Nici o urmă de neoiobăgie nu se întâlneşte după liberarea ţăranilor. Constituţia liberală dela 1848 este întocmită sub egida desfiinţării oricărei inegalităţi. Orice obligaţii de serviciu personal se desfiinţează un an înainte de Constituţie, orice drept al stăpânului de a-şi pedepsì argaţii este desfiinţat şi muncitorii agricoli sunt ocrotiţi de lege (1854) [4]).

Danemarca are o populaţie rurală de ţărani complet liberi, cari îşi cultivă singuri pământul lor, întrucât numai o mică parte a suprafeţei agricole, cam $^1/_{10}$, este cultivată de proprietari [5]).

---

1) Loco cit. p. 796. Iată pasajul din Marx: «Exproprierea pământului producătorului rural, al ţăranului, formează baza acestui proces. Istoria sa capătă în diferite ţări nuanţă deosebită şi străbate diferitele faze într'o succesiune diferită (?) şi la epoci diferite. Numai în Anglia, pe care deaceea o luăm ca exemplu, posedă o formă clasică». Kapital, I. p. 682.

2) Zeletin, op. cit.

3) Westergaard, op. cit. p. 11—15.

4) Westergaard, op. cit. p. 18.

5) Kurt Albert Gerlach, op. cit. p. 17.

www.dacoromanica.ro

Aşezământul rural revoluţionar din Franţa a privit mai mult relaţiile legale şi de proprietate, decât bazele materiale ale acelor raporturi şi chiar partea legală a fost mai mult distructivă, decât creatoare. Dar a desfiinţat complet orice urmă din regimul feudal şi a trecut o mare parte a solului în mâinile ţăranilor, creând astfel un teren liber pentru jocul forţelor noui în secolul al XIX-lea. Aşà se face că *în Franţa nu se naşte neoiobăgia* [1]) *şi agricultura progresează în libertate.*

„Fiecare decadă succesivă în secolul XIX a cunoscut o rată de progres agricol mai rapidă. Această acceleraţie se datoreşte în parte rezultatelor cumulative ale desfiinţării obstacolelor legale sau tradiţionale, liberului exerciţiu al iniţiativei, ca urmare a Revoluţiei; în parte sporirii cunoştinţelor tehnice, întâiu între cei pe cari sătenii îl imitau, apoi între ţărani înşişi, când se îmbogăţesc oportunităţile de educaţie, şi în parte vitalităţii sporite a poporului ridicat dintr'o stare de mizerie reală într'una de confort relativ. Dar îr principal, fără îndoială, perfecţionării mijloacelor de comunicaţie" [2]).

Nu tot astfel se desvoltă lucrurile în Germania.

S'a amintit că acolo emanciparea a mers foarte încet, că până la 1848 ea n'a trecut peste decretarea libertăţii personale, păstrând vechile raporturi între săteni, pământ şi stăpân şi în răsărit, urmărind cu o deosebită grijă crearea unei clase de muncitori aşezaţi sub comanda Junker-ului [3]).

Agricultura a progresat dela 1815—1850, dar mai mult în Răsărit decât în Apus, datorită tradiţiei de conducere şi imboldului dat de creşterea exportului de grâne şi lână din răsăritul Germaniei, într'un timp când preţul grâului în Danzig erà cota regulată a Londrei şi comercianţii englezi se duceau în fiecare an în Saxonia şi Silezia la târgurile de lână.

In schimb, agricultura ţărănească în apus ca şi în răsărit n'a înaintat simţitor înainte de èra căilor ferate [4]).

Avem deci, în rezumat, de o parte înlăturarea completă a barierelor

---

1) D-l Zeletin recomandă cap. din Sombart «Alte und neue Hörigkeit», din Moderner Kap. vol. I, ca să convingă că neoiobăgia nu e un fenomen specific românesc, dar nu accentuează că nu e nici o urmare necesară a emancipării!

2) Clapham, op. cit. p. 27—28.

3) In Prusia «ţăranul liber şi *a fortiori* muncitorul rămase, sub ochiul şi legea vechiului său stăpân». Chiar până la finele secolului puteà fi chemat legal să facă servicii cu mâinile şi cu carele pentru munci comunale. (Clapham, op. cit. p. 197). Totodată junkerii păstrară controlul asupra oamenilor prin ordonanţa dela 1810 (Gesindeordnung), care regulă raporturile dintre stăpâni şi argaţi în aşà chip, încât întemeià de fapt o nouă iobăgie, care s'a menţinut, ca şi în întreaga Europă centrală, până către sfârşitul secolului al XIX-lea (W. Sombart, op. cit. II, 2, p. 812).

4) Clapham, op. cit. 50 şi 12.

www.dacoromanica.ro

feudale şi înlesnirea formării treptate a gospodăriilor ţărăneşti, într'un regim de libertate şi încurajare (Danemarca) sau creearea bruscată a unui procent de elemente burgheze în proprietatea mare rurală (Franţa), care îngăduie un progres agricol rapid şi ridicarea bunei stări a sătenilor ; de cealaltă parte. emanciparea înceată şi incompletă, rămăşiţe feudale, micşorarea pământurilor ţărăneşti şi crearea forţată de braţe de muncă, care implică un progres mărginit la marea exploatare, dominarea regimului neoiobag al muncii şi mizeria rurală. (Germania de răsărit şi întreaga Europă centrală, şi, cum vom vedea, mai ales răsăritul Europei până în zilele noastre !).

7. Influenţa exercitată de desvoltarea capitalismului asupra clasei tărăneşti, este în funcţiune de regimul agrar sub care se găseşte. Zeletin neagă aceasta şi socoate că indiferent de regimul agrar de după emancipare, mizeria ţărănimii este fatală în starea de tranziţie. „La începuturile sale capitalismul e destul de tare, pentru a smulge ţărănimea din vechea ei aşezare feudală; este însă prea slab pentru a o ridică în noua aşezare burgheză. Cu alte cuvinte, capitalismul desleagă în faza aceasta pe ţăran de pământul de care îl lipise regimul feudal, şi-l preface în om liber, dar nu e încă în stare a da de lucru acestor armate de muncitori liberi (sic), creaţi fie în chip brusc, ca în Anglia, fie prin fărămiţarea treptată a ioturilor de împroprietărire, ca pe Continent". Şi adaugă : „această menire socială o poate îndeplini capitalismul abia târziu, cand izbuteşte a întemeia o înfloritoare industrie naţională.

Până atunci ţăranul liber trebuie să rabde de foame, căci nu are lucru de ajuns pentru braţele sale libere" [1]).

Consecvent, Zeletin întăreşte această generalizare cu caracter de lege economică (ca şi dascălul Marx) prin cazul tipic al Angliei, fără a cercetà împrejurările de pe Continent. Deci, potrivit acelei „legi de evoluţie naturală", clasa ţărănească din Danemarca, Franţa şi Germania, ar fi trebuit să zacă în mizerie până după naşterea capitalismului industrial.

Insă Danemarca a fost şi a rămas o ţară agricolă. Ea n'are, înăuntrul graniţelor ei, minerale nici mine de cărbuni sau altele. Ea este săracă în păduri. Industriile nu s'au putut deci desvoltà decât prin importarea de materii prime în mod artificial. Numai industriile agricole au avut o bază de existenţă naturală şi au putut progresà [2]). Sporul populaţiunii rurale a fost absorbit în comerţ, industrie şi meserii, cu toate că prin separaţia, în gospodăria ţărănească a producţiei agricole, de activitatea de prelucrare a produselor pământului, s'au liberat tot mai multe forţe dela ţară,

1) Zeletin, op. cit. p. 49—50.

2) Westergaard, op. cit. p. 80. Kurt Albert Gerlach. p. 44 şi urm.

www.dacoromanica.ro

care au trecut la oraşe, treptat, astfel că nu s'a produs o acţiune de proletarizare rurală [1]).

In privinţa formaţiunii industriei, observăm că în Franţa a fost o transformare graduală, o trecere înceată dela centrul ei economic de gravitate. agricultura, la industrie şi în special la formele de întreprindere capitaliste. Procurarea de cărbuni, coks, fier şi oţel, desvoltarea târzie a căilor ferate, evenimentele politice din secolul XIX, lipsa de încredere în capacitatea de guvernământ după 1871, au contribuit la limitarea oportunităţilor pentru desvoltarea industrializării pe o scară întinsă [2]). *Franţa n'a cunoscut o revoluţie industrială până la 1895.*

Cu toată această înapoiere industrială „nimic nu s'a întâmplat dela anii 60 ai secolului XIX, să schimbe structura materială a societăţii rurale a Franţei.

Ţărănimea, proprietară de pământ, n'a fost desfiinţată prin cumpărare; foarte departe de aşà ceva. Creşterea înceată a populaţiei şi declinul ei prezent la ţară au prevenit sporiri însemnate în subdiviziunea proprietăţilor. S'ar puteà de fapt zice, cu drept cuvânt, că populaţia nu s'a înmulţit, tocmai ca să nu se subdividă proprietăţile ; unele districte, unde predomină ţăranul proprietar în plină prosperitate, sau fermierul în confort, fiind acelea în care procentul naşterilor e cel mai coborît..." [3]).

Mai mult încă, nici nu există o clasă reală de muncitori agricoli „sclavii salariului" din economia lui Marx. Nici industrializarea dela finele secolului XIX n'a produs o asemenea clasă, cu toate aserţiunile contrarii, pentrucă „unitatea mijlocie de „afacere" agricolă a rămas tot aşà de mică, cât a fost, şi reprezentantul ei tipic este tot ţăranul muncitor al fermei foarte mici" [4]). Şi „nu poate fi vorba de sclavie a salariului şi

---

1) Kurt Albert Gerlach, op. cit. p. 25—27 şi p. 50.

Procentul diferitelor categorii profesionale faţă de totalul populaţiunii a evoluat gradual, după cum se constată în următoarele date: (în % faţă de populaţia totală).

	Agricultură	Meserii şi Industrii	Comerţ
1834	57.5	21.3	4.2
1840	56.1	23.5	4.3
1845	51.2	24.7	4.4
1855	54.4	25.9	5.2
1860	53.3	26.4	5.9
1870	52.3	25.8	6.8
1880	51.1	26.0	7.7
1890	45.9	27.9	9.9
1901	41.4	29.5	11.3

Abiă după 1880, când criza agriculturi produce o schimbare în direcţia intensificării agriculturii, observăm o diminuare a procentului în favoarea industriei şi comerţului. (op. cit. p. 51).

2) Clapham, op. cit. p. 240.

3) Clapham, op. cit. p. 161.

4) Ibidem p. 162.

www.dacoromanica.ro

de un proletariat într'o societate în care numărul patronilor este mai mare decât al acelora în serviciul lor" [1]).

Apoi nici mărimea nici caracterul fermei ţărăneşti nu s'a schimbat între 1860 şi 1914. Dispersiunea proprietăţilor, frecvenţa ei şi caracterul ei antieconomic, continuă să subsiste [2]).

„Fermierul tipic este dintre cei mai mici. Intrucât faptele sunt cunoscute, n'a existat tendinţa spre consolidare a proprietăţilor. Fermele mari se găsesc unde au mai fost" [3]).

Situaţia repartiţiei proprietăţii rurale a rămas, în ultimii 60 ani, stabilă [4]).

Deşi după 1875 populaţia agricolă scade, absolut, începând exodul spre oraşe, acest fapt n'a avut câtuş de puţin drept urmare o diminuare a productivităţii agriculturii, care s'a raţionalizat şi intensificat.

In Germania, capitalismul industrial s'a desvoltat mai timpuriu. Totuş atât de încet cum s'a săvârşit emanciparea ţăranilor, a urmat şi disolvarea raporturilor medievale orăşeneşti, care au înlesnit aşezarea unei societăţi industriale libere. N'a fost o ruptură bruscă a vechiului sistem de bresle în oraşe [5]).

Dacă se cercetează condiţiile în care se găseau industriile în care s'a desvoltat capitalismul cel mai de timpuriu în alte ţări, se confirmă impresia înapoierii Germaniei în organizarea industrială din întâia jumătate a secolului XIX.

Insă, între 1845—1880 se lansează industria metalurgică foarte puternică, înzestrată cu tehnica engleză a producţiei în massă şi organizarea de fabrică. Pentru întreaga Germanie nu se greşeşte, dacă se consideră anul 1870 ca începutul erei capitalismului industrial.

Coincidenţa desvoltării capitalismului industrial cu sfârşitul operei de emancipare, anul 1871, deşi fără nici o legătură cauzală, face cu neputinţă să se stabilească măsura în care desvoltarea clasei ţărăneşti după emancipare, s'a făcut în afară de sfera de influenţă a industrialismului. Totuş anume fapte sunt certe.

In răsărit, domeniul proprietăţii mari şi latifundiare, raporturile de muncă au rămas neoiobage chiar şi după 1871, fără ca ambianţa capitalismului industrial să le fi atins, pe când în Germania de vest — şi cu părţile răsăritene, unde proprietatea ţărănească erà regula — problema muncitorilor agricoli aveà acelaş caracter, ca în Franţa. Aci cea mai mare

1) Ibidem, p. 160.
2) Ibidem, p. 164.
3) Ibidem, p. 164.
4) Ibidem, p. 166.
5) Ibidem, p. 83.

www.dacoromanica.ro

parte a muncii agricole — dela 1850—1880 — în întregime a fost făcută de familiile ţăranilor parcelari şi de un grup foarte mic fără pământ.

Tot în răsărit, unde emanciparea a fost însoţită de o micşorare a pământului de muncă al ţăranului, pierderea industriilor anexe, cu care se ocupau ţăranii înainte de invazia capitalismului, a fost un lucru serios [1]).

In general însă nu s'au întâmplat schimbări însemnate, în balanţa diferitelor clase de proprietari rurali, deşi către finele secolului XIX era o tendinţă uşoară de diminuare a tipurilor celor mai mari şi celor mai mici de proprietate rurală. Apoi „luând Germania ca un tot şi chiar cuprinzând marile domenii din răsărit, proporţia muncitorilor agricoli salariaţi nativi, faţă de proprietarii cultivatori, a fost totdeauna coborîtă şi în timpul din urmă în declin [2]).

Agricultura a progresat. Până la 1850 numai pe marile domenii din răsărit. Dar în 1870 emanciparea fusese terminată şi căile ferate avuseseră o influenţă de două decenii. Atunci, înzestrat, în cele din urmă cu controlul complet asupra pământului său, mai bine instruit, adus prin căile ferate în contact cu pieţele îndepărtate, ţăranul se trezià „din somnul cel lung" [3]).

Nu aflăm deci în Danemarca, în Franţa şi nici chiar în Germania „armatele de muncitori liberi", creaţi în urma emancipării şi trăind în mizerie până la ivirea capitalismului salvator.

Dimpotrivă, o înflorire a agriculturii şi gospodăriei ţărăneşti — înainte de industrializare — cu atât mai mare, cu cât emanciparea a fost mai imediată, mai desăvârşită şi mai ţărănească (Danemarca şi Franţa); şi chiar unde a întârziat, a fost limitată în interesul stăpânilor şi a creat regim de muncă neoiobag (Prusia) în loc de „armate de rezervă", agricultura mare sufere de lipsă de braţe — dela 1875 e silită a importà mână de lucru străină — nu numai pentrucă oraşele în desvoltare atrăgeau oamenii fără pământ, dar şi pentrucă regimul neoiobag îi respingeà.

8. Improprietărirea dela 1864 a înzestrat ţăranii români cu câte o bucată de pământ, dar într'o măsură mai mare decât în Prusia chiar, a creat toate condiţiile pentru înflorirea regimului de muncă neoiobag.

S'a încercat a se prezentà acest fenomen ca o urmare necesară şi inevitabilă a înrâuririi comerţului exterior asupra agriculturii. Chiar C. Garoflid a afirmat [4]) că până acum (1907) capitalismul a revoluţionat numai raporturile de proprietate, nu şi raporturile de muncă. Proprietatea

1) Clapham, p. 95.
2) Ibidem, p. 207.
3) Ibidem, p. 215.
4) C. Garoflid: Problema agrară şi deslegarea ei (1908).

www.dacoromanica.ro

pământului a devenit burgheză. munca a rămas feudală. Dacă această constatare ar fi adevărată, cum se face că aceleași împrejurări ale capitalismului comercial n'au produs conservarea regimului de muncă feudală. după emancipare. în Franța. sau în Danemarca. sau în Germania de vest, până la nașterea capitalismului industrial. singurul factor de natură a-l transforma ?

In realitate. cunoașterea evoluției agriculturii dovedește că regimul muncii este în funcție de regimul stăpânirii pământului. Constituția feudală a muncii era un reflex al organizării feudale a stăpânirii pământului. care era instrumentul de dominație al acelei societăți.

Desființarea legală a raporturilor feudale de proprietate și de muncă devine o realitate. numai dacă pământul transformat în proprietate privată nu rămâne mijloc de dominațiune și exploatare, dacă țăranii „emancipați" nu sunt constrânși a se învoi cu munca și vitele lor pe proprietățile boierești. Altminteri. forma legală contrazice fondul real.

Aceasta-i situațiunea care s'a creat tocmai prin felul emancipării — într'un grad deosebit — în Germania de răsărit ca și în Rusia și în România.

Dar nici această realitate n'a fost scutită de răstălmăcire. Axioma. că regimul de muncă feudal nu se transformă decât sub apăsarea desvoltării capitalismului industrial. n'a fost socotită suficientă pentru a explică fenomenul neoiobăgiei și s'a încercat o altă interpretare tot atât de categorică.

„In urma emancipării iobagilor. burghezia trece pretutindeni (sic) printr'o criză specifică acestei epoci: anume criza brațelor de muncă" [1]).

S'a accentuat preocuparea generală a boierilor de pretutindeni de a se orândui astfel emanciparea. încât ei să rămână cu moșii cât mai întinse. să fie împroprietăriți un număr cât mai mic de săteni cu parcele mici, ca să se creeze brațe libere. Oriunde emanciparea n'a luat forma unui act revoluționar. această tendință s'a realizat. și nicăiri n'a existat în realitate o criză de brațe ca urmare a emancipării. Faptul că stăpânii atotputernici au pretextat lipsa de brațe și au impus munca forțată pe cale de lege. n'are la bază grija lor de „a sili țărănimea să se deprindă cu disciplina acelei munci uniforme. pe care o depunem cu toții în regimul burghez" [2]). ci aceea de a-și asigură putința unei exploatări cât mai intense a muncii și nu mai puțin a-și asigură prioritatea executării muncilor. de către sătenii învoiți. cari mai erau legați de un petec de pământ propriu.

Regimul neoiobag a fost numai consfințit prin legiuirea muncilor

1) Zeletin. op. cit. p. 55.
2) Zeletin, op. cit. p. 56.

www.dacoromanica.ro

forţate. Originea lui erà însă dată de menţinerea pământului, în mâinile marelui proprietar, ca instrument de dominaţie. Dovada o oferă cunoaşterea prilejului introducerii regimului învoielilor la noi.

Emanciparea desfiinţase munca obligatorie a sătenilor. Proprietarii trebuiau să se tocmească cu sătenii pentru munca necesară cultivării moşiilor. Ei ştiau că regimul împroprietăririi şi mai ales aplicarea lui creeà noi prilejuri de exploatare a muncii sătenilor (lipsa de islaz), dar lipsià chezăşia că obligaţiunile contractate de săteni vor fi executate.

Recolta rea din 1865 sili pe ţărani a cumpăra porumb dela proprietari, cari aveau în magazii din recolta veche, şi cum n'aveau bani, se învoirà a le plăti în muncă repartizată în cinci ani. Aceeaşi cale o urmară sătenii, când veni vremea să plătească rata pentru pământ. Proprietarii, cari continuau să stăpânească puterea politică, au izbutit ca să-şi asigure plata, să creeze dreptul legal de a constrânge pe săteni manu militari, să execute muncile pentru cari s'au tocmit [1]).

Aceasta este origina regimului neoiobag al muncii.

9. Influenţa capitalismului asupra evoluţiei clasei ţărăneşti este în funcţie de regimul agrar dominant, ale cărui transformări le înrâureşte, la rândul său, pe căi multiple.

Cea dintâiu izbitură, care sguduie vieaţa patriarhală, o primeşte clasa ţărănească odată cu ivirea economiei banului. Nevoia de bani a Statului nu poate fi preîntâmpinată decât prin introducerea dărilor în bani şi ele cad în întregime, direct sau indirect, în sarcina ţărănimii.

Ca să poată răspunde dările, ţărănimea trebuie să-şi vândă o parte din produsele muncii. Un anume cuantum de dijmă şi cläci, dat pentru plata dărilor, înseamnă o diminuare a posibilităţilor de întreţinere a vieţii, care se accentuează cu cât se măresc obligaţiile ţăranului faţă de stăpân şi stăpânire. Nevoile crescânde ale Statului şi stagnarea producţiei agricole, însoţită de secetele periodice, produc în această epocă feudală, care procedează emanciparea, mizeria adâncă a masselor ţărăneşti pretutindeni.

Dar naşterea formelor de vieaţă capitalistă exercită o acţiune mai puternică pentru disolvarea economiei naturale şi are o înrâurire mai adâncă asupra soartei clasei ţărăneşti. Capitalismul are nevoie, pentru existenţa şi desvoltarea sa, de pieţe de desfacere şi rezervorii de aprovizionare cu materii prime şi mijloace de hrană. Economia naturală nu-i oferă putinţa să-şi satisfacă nici una din aceste nevoi: ea nu produce pentru piaţă şi-şi satisface toate necesităţile prin producţia proprie dinlăuntrul gospodăriei ei, dacă n'are nevoie de mărfuri. Capitalismul luptă

1) Legea învoelilor agricole din 10 Martie 1866. (R. Rosetti, op. cit. p. 441-449).

www.dacoromanica.ro

împotriva economiei naturale, ori în ce formă o întâmpină (deci şi împotriva feudalismului) şi prin orice mijloace: revoluţii, războaie, presiune fiscală şi ieftinătatea mărfurilor.

După dărâmarea barierelor în ţara cu regim feudal, se deschide drumul comerţului pentru ţara capitalistă. Mărfurile acestea sunt un nou stimulent al producţiei pentru piaţă, al agriculturii aceleia. Dar orientarea agriculturii pentru a produce pentru piaţă este, cum s'a arătat, pricinuită chiar în regimul feudal, de presiunea fiscală şi, adăugăm, într'o oarecare măsură de necesitatea procurării articolelor industriale, lucrate de meseriaşii dinlăuntrul ţării. Impulsul acesta este cu atât mai puternic, cu cât, în momentul când are loc, împrejurările capitaliste din afară sunt mai avansate, dar efectul influenţei acestora este condiţionat de situaţia mijloacelor de transport, în general, şi de ţara primitoare, în particular [1]).

Astfel, este cert că reacţiunea imediată a legăturilor comerciale asupra desvoltării agriculturii, după emancipare, n'a putut fi decât superficială în Franţa unde între 1789—1793 nu se aplicase încă nici aburul la navigaţie, mai pătrunzătoare în Germania unde se pun în circulaţie în 1821 primul vapor, 1828 locomotiva, 1833 linia Nürenberg-Fürth şi 1866 cabluri telegrafice; şi de sigur şi mai adâncă în România, cu primul vapor pe Dunăre (1835), prima cale ferată Bucureşti-Giurgiu (1870) şi rapida desvoltare a căilor ferate (în 1903 sistemul de c. f. erà gata (3.179 km.).

Dar sensul şi intensitatea influenţei capitalismului comercial sunt date de structura generală a vieţii economice şi în special de regimul proprietăţii şi al muncii, existent în ţara respectivă.

Repercusiunea pieţii mondiale asupra regimurilor de proprietate osebite, poate fi deplin clarificată prin exemplele clasice ale Angliei şi Danemarcei. Majoritatea Statelor europene s'au apărat împotriva concurenţei cerealelor din răsăritul Europei şi de peste Ocean, prin barierele vamale. Numai două State n'au urmat această cale: Anglia şi Danemarca. Dacă în Anglia nu s'a revenit la protecţionism, ca să se ocrotească agricultura, aceasta se datoreşte preponderenţei intereselor industriei, care aveà nevoie de pâine ieftină pentru muncitori, ca să nu fie silită a urcà salariile şi a fi pusă în stare de inferioritate pe piaţa mondială. In Danemarca introducerea unui regim vamal protecţionist agrar nu erà însă necesară.

Amândouă aveau acelaş regim de proprietate şi de muncă burghez.

---

1) Conferinţa produselor agricole ale Americei începe abia după construirea reţelei liniilor ferate în prerii (1865—75) şi succesul navigaţiei cu aburi pe Ocean (1875).

www.dacoromanica.ro

Intr'una preponderă proprietatea şi exploatarea mare, şi în cealaltă cea mică [1]).

In Anglia, concurenţa externă a întâmpinat exploatarea agricolă capitalistă. Urmarea a fost o repede dare înapoi a exploatării pământului la forma extensivă. Cultura grâului fu redusă, întinderea păşunilor crescu. Economia naţională a trebuit să suporte o pagubă însemnată din cauză că exploatarea mare n'a fost în stare să treacă la felul de cultură intensivă. Erà o singură alternativă: să se împartă moşiile în exploatări ţărăneşti, sau să se menţină exploatarea mare şi să decadă la folosirea extensivă a pământului, ceeace s'a şi întâmplat.

In Danemarca [2]) concurenţa cerealelor zonei externe îndepărtate a întâlnit gospodăria mică. Ascultând porunca necesităţii şi instinctul propriu, ţăranii trecură la un fel de cultură care cereà o intensitate mai mare. In 1883, Danemarca încetează de a fi o ţară exportatoare de cereale şi devine o ţară de gospodărie de vite intensivă, sprijinită pe o cultură de furaje. Ar fi însă fals dacă s'ar crede că desvoltarea gospodăriei vitelor a avut ca urmare o scădere a suprafeţei arabile cultivate. Dimpotrivă, ţărănimea daneză cumpără numai o parte din plantele furajere din străinătate, şi nu şi-a câştigat poziţia ei economică mondială predominantă în producţia untului, cărnii şi ouălelor, cu preţul decăderii producţiei cerealelor.

Cultivarea ogorului s'a raţionalizat, orientându-se spre posibilităţile creşterii în stil mare a vitelor de lapte şi porcilor, astfel încât, deşi suprafaţa cultivată cu grâu s'a micşorat, recolta totală a crescut. Acest exemplu clasic dovedeşte „cât de intim sunt legaţi factorii interni cari hotărăsc felul reacţiunii unei ţări faţă de influenţele economice mondiale. Intreaga structură a agriculturii engleze şi a economiei naţionale a constrâns privat economic la extensivare, cu toate că însemnà o pagubă naţională; în Danemarca împrejurările erau mai favorabile şi capacitatea de adaptare a ţăranilor a reuşit să aducă schimbul internaţional în folosul lor şi al ţării" [3]).

Influenţa pieţei mondiale are însă urmări mult mai complexe şi de altă natură asupra desvoltării agriculturii şi soartei ţărănimii într'un regim de proprietate burgheză şi muncă feudală astfel cum s'a creat în Rusia după 1861 şi în România după 1864.

In primul rând invazia pieţei cu fabricate ieftine desăvârşeşte ultima

1) Ed. David: Sozialismus und Landwirtschaft, ed. II, 1922, p. 469—470.
Kurt Ritter: Die Einwirkung des weltwirtschaftlichen Verkehrs auf die Entwickelung und den Betrieb der Landwirtschaft, 1921, p. 33, 39, 40.

2) Vezi şi Dr. Kurt Albert Gerlach, op. cit. p. 4—10.

3) Kurt Ritter, op. cit. p. 40.

www.dacoromanica.ro

fază în dispariţia treptată a muncii industriale a ţăranului. Tendinţa aceasta se manifestă încă dinainte de concurenţa mărfurilor străine, odată cu cu concurenţa exercitată de meseriaşii de profesie, care se formează încetul cu încetul şi au asupra ţăranului superioritatea unei pregătiri tehnice şi a unui stoc de unelte perfecţionate. Momentul desfacerii gospodăriei ţărăneşti de prelucrarea proprie a celor necesare nu e însă acelaş, pentru diferitele ramuri. Tăbăcăria şi facerea opincilor dispar, pe când torsul şi ţesutul continuă multă vreme. Dar produsele de fabrică străine, adaptate special gustului ţărănesc, izbutesc prin ieftinătate să împuţineze o seamă de munci industriale, săvârşite mai înainte de gospodăria ţărănească. Acest proces a produs fără îndoeală, o sărăcire a ţărănimii noastre şi a contribuit la mizeria ei după emancipare, tocmai datorită ambianţei specifice a regimului neoiobag [1]).

Concurenţa produselor agricole ale ţărilor transoceanice, care se pronunţă şi în România după 1875, a avut ca urmare să transforme repede agricultura noastră din regim pastoral primitiv în regim cereal.

Preţul redus al cerealelor de peste Ocean erà cota după care se regulau transacţiile pe piaţa mondială, şi o ţară care n'aveà piaţă internă puternică, aveà soarta să fie exploatată de străinătate. România a fost şi a rămas până la răsboiul mondial în această situaţie, datorită regimului neoiobag al muncei [2]).

Valoarea produsului pământului erà independentă de voinţa agricultorilor — mici şi mari — şi sub regimul învoielilor, care paralizau orice iniţiativă tehnică, de natură a sporì producţia, străduinţa proprietarului de a-şi mărì partea lui nu se putea realizà decât micşorând partea ţăranului. Creşterea naturală a populaţiei de o parte şi reducerea părţii cuvenite ţăranului din produsul anual, de altă parte, aveà ca urmare sporirea mizeriei rurale şi deci slăbirea forţei de muncă a ţăranilor, care combinată cu secătuirea pământului, prin repetarea culturilor pe acelaş loc, se manifestà în diminuarea producţiunii brute.

Aceasta îndemnà pe proprietar a micşorà partea ţăranului, ca să şi-o sporească pe a lui. Cercul viţios al regresului tehnic al agriculturii şi al degenerării clasei ţărăneşti erà astfel încheiat.

Este dela sine înţeles că parcelările prin succesiune agravau an de

---

1) Vezi Virgil N. Madgearu : Zur industriellen Entwickelung Rumäniens, 1912, p. 23.

2) Vezi analiza acestui fenomen în art. «Rolul marei proprietăţi în evoluţia tehnică a agriculturii» de C. Mihăilescu, în Arhiva p. ştiinţa şi reforma socială, anul IV No. 1.

www.dacoromanica.ro

an această situație, înmulțind numărul țăranilor, condamnați a alege între a muri de foame sau a intra sub regimul învoelilor pentru a trăi în mizerie. Lipsit cu desăvârșire de posibilitatea de a economisi, țăranul român, parcelar învoit, a trebuit să cadă victima cametei, ori de câte ori s'a ivit un eveniment extraordinar — secetă, moarte în familie, dispariția unei vite de muncă, nevoia absolută de o unealtă nouă, etc. [1]).

In aceste condiții — consecințe ale regimului neoiobag — este incontestabil că pentru parcelarii neoiobagi învoiți, dispariția industriei casnice a însemnat o sărăcire a gospodăriei lor, prin sporirea necesității de a cumpăra obiecte de întrebuințare și consum și micșorarea în aceeaș măsură a posibilității de a-și procura instrumente de muncă. Extensivitatea culturii punea săteanul român în situația de a fi silit a trăi un an cu produsul muncii din cinci luni.

10. Să examinăm care sunt urmările produse de capitalismul industrial asupra agriculturii și clasei țărănești.

Tendința fundamentală a evoluției agriculturii este separația deplină a producțiunii agricole propriu zisă din exploatarea mixtă agricolă-industrială, din faza patriarhală [2]). Acest proces s'a săvârșit cu o rapiditate deosebită în diferitele țări ale Europei de mijloc și apus [3]), chiar înainte de ivirea industriei capitaliste [4]).

Evoluția industriei capitaliste a creeat piețe orășenești mari pentru desfacerea produselor agricole. Atunci „țăranul a început să-și îngrașe și lucreze mai bine pământul, să mărginească pârloaga, să cultive plante furajere mai multe și mai bune și să-și mărească numărul vitelor. Aceasta-l făcu să se dedeà mai exclusiv agriculturii decât înainte" [5]).

Când mijloacele de transport aduseră agricultura în concurență cu cerealele din zonele îndepărtate, în anii 80, lovitura fu primită de exploatarea mare, mărginită la producția cerealelor, și nu de cea mai mică țără-

---

1) D. B. Ionescu, op. cit., p. 54 și urm.

2) David, op. cit. p. 333.

3) Ibidem.

4) «Atât se poate spune, că procesul de separație erà atât de avansat, *încât înainte de ivirea producțiunii capitaliste*, deci în prima treime a secolului 19 (în Europa Centrală și Apus, N. A.), încât țăranul lăsà în genere meseriașilor specialiști dela sate și orase fabricarea încălțămintei sale de piele, a hainelor de sărbătoare, lăzilor, meselor, dulapurilor și paturilor, uneltelor de tinicheà și vaselor, topoarelor, ciocanelor, cuțitelor, căruțelor, plugurilor, grapelor, lopeților, uneltelor de seceriș, precum și construcția și înzestrarea construcțiilor noui. David, op. cit. p. 333.

5) David, op. cit. p. 335.

www.dacoromanica.ro

nească, care pe lângă că erà intensivă, aveà mijlocul de a se adaptà cu atât mai uşor, cu cât nu trecuse exclusiv la agricultură [1]).

Aşadar, în împrejurări în care predomină proprietatea ţărănească şi raporturi de muncă libere, procesul de disolvare a industriei casnice nu produce o sărăcire a gospodăriei ţărăneşti, care-şi compensează pierderea producţiei industriale prin sporul de venit, datorit muncii agricole intensive, cu atât mai mult, cu cât sătenii nu renunţă la o muncă industrială auxiliară, în măsura şi atât timp cât o socot de folos, ci se ocupă şi de alta nouă, dacă le pare folositoare.

Credinţa lui Marx, formulată ca o „lege naturală", cum că nimicirea „industriei casnice rurale" care erà o întregire normală a exploatării agricole ţărăneşti, produce dispariţia proprietăţii parcelare şi creearea de proletari, nu este exactă [2]).

Ed. David, care a analizat de aproape raporturile dintre gospodăria ţărănească şi industria casnică rurală [3]), observă mai întâiu că Marx n'a clarificat, dacă înţelege sub industria casnică, prelucrarea produselor gospodriei agricole pentru consumul propriu sau şi pentru desfacere, sau prelucrarea de materii prime neagricole în articolele de tot felul. Cât priveşte forma din urmă, ea „nu este nici o întregire normală" a exploatării agricole, nici nimicirea ei, întrucât are loc; nu e de însemnătate generală pentru capacitatea de existenţă şi producere a exploatării agricole mici" [4]).

Ce-i drept, Marx prevedeà situaţia când, datorită diviziunii pământului prin succesiune, ţăranii vor stăpâni parcele mici, care nu vor ajunge să dea familiei ţărăneşti ocupaţia completă şi deci o întreţinere normală a vieţii din produsul muncii lor agricole. Evoluţia a evidenţiat însă în realitate contra-tedinţe, care au paralizat acţiunea de parcelare şi proletarizare a succesiunilor, între care cea mai de seamă este intensificarea agriculturii, care a făcut cu putinţă ca limita inferioară a mărimii lotului pentru o exploatare mică economică să se coboare mereu în decursul timpului [5]). De sigur că în ţinuturile dela munte, unde pământul e

---

1) «Industria casnică pentru consumul propriu a rezistat în ramuri importante chiar industriei capitaliste şi oferià existenţei ţărăneşti încă destulă tărie internă şi independenţă faţă de piaţa externă, pentru a-i uşurà învingerea micşorării temporare a veniturilor». David, op. cit. p. 336.

2) Kapital, III, partea :-a, p. 341.

3) David, op. cit. p. 339 şi urm.

4) David, op. cit. p. 340.

5) «Ţaranul secolului XVIII cu ale sale 8—10 Ha. erà ţăran şi muncitor; parcelarul (Zwergarbeiter) secolul XIX cu 1—2 Ha. este muncitor cu creierul, întreprinzător şi comerciant. David, op. cit. p. 355.

www.dacoromanica.ro

sărac şi puţin, sporul normal de populaţie nu poate găsi mijloacele de traiu prin urcarea intensivităţii, şi trebuie să se îndrepte spre alte ocupaţii, de preferinţă să intre în armata lucrătorilor industriali.

Dar „gospodarul independent ţăran aparţine unei alte categorii economice, pentru care sunt hotărîtoare condiţii de producere şi valorificare de altă natură şi care, cu toate tranziţiile şi dislocările, şi-a păstrat în întregime poziţia sa economică de până acum şi înlăuntrul perioadei capitaliste" [1]).

Industria capitalistă a împins procesul separării producţiunii agricole de sfera prelucrării ei şi pe altă cale. Pentru prelucrarea mecanică a produselor agricole, avantajele tehnice şi comerciale ale exploatării mari asupra exploatării mici sunt evidente. Desvoltarea industriei spirtului, a berei, uleiurilor, zahărului, a dovedit că forma cea mai economică este aceea a exploatării industriale mari, separate complet de exploatările agricole. S'a socotit că aceste industrii agricole se pot desvolta perfect, ca anexe ale marilor exploatări agricole. Existenţa legăturii unui număr de exploatări agricole cu industrii anexe a îndemnat pe Kautsky şi alţii să vorbească despre o „industrializare a agriculturii" şi să întrevadă perspectiva transformării grosului exploatărilor agricole mai mici în „anexe" ale industriei capitaliste, care nu mai pot avea nici o mişcare proprie şi un rol hotărîtor în evoluţia economică [2]).

„Astfel — afirmă Kautsky — se întoarce modul de producţie modern — fără îndoială în două forme — a muncii salariate industriale a micului ţăran şi a industriei agricole a marelui cultivator la sfârşitul procesului dialectic (!) din nou la punctul său de plecare: *la desfiinţarea separaţiei dintre industrie şi agricultură*.

Insă, dacă în exploatarea primitivă ţărănească elementul hotărîtor şi conducător era agricultura, acum raportul s'a inversat. Industria capitalistă mare stăpâneşte, şi agricultura trebuie să urmeze poruncile ei, să se adapteze nevoilor ei. Direcţia evoluţiei industriale devine hotărîtoare pentru acea a agriculturii" [3]).

David caracterizează această concepţie ca un „produs al fanteziei pure". Kautsky trece cu vederea că agricultura este „fundamentul oricărei alte vieţi productive".

Cât de puţin poate fi mecanizat fenomenul producţiunii organice, care alcătueşte fiinţa ei specifică, tot atât de puţin se poate curma mişcarea ei proprie istorică economică şi îndruma evoluţia ei în tiparul producţiunii industriale.

---

1) Ibidem, op. cit. 346.
2) David, op. cit. p. 355.
3) K. Kautsky : Agrarfrage, p. 294, citat de David, p. 357.

www.dacoromanica.ro

Calea progresului urmată de agricultură nu este unirea producțiunii organice cu prelucrarea mecanică, ci separația tot mai precisă a producției de prelucrare.

Extracțiunea exploatării agricole pure, contrariul „industrializării", se săvârșește în continuarea diviziunii sociale a muncii, astăzi ca odinioară. Industriile agricole anexe noi născute urmează aceeași cale de evoluție, ca și vechile industrii; ele devin independente *ca exploatare*. Acest proces trebuie să aibă loc pentrucă tendința de evoluție internă a exploatării, la producțiunea organică și la prelucrarea mecanică, se opune una alteea. Incongruența între mărimea rațională a exploatării de prelucrare, desvoltată tehnic în grad înalt, și mărimea rațională a unei exploatări agricole moderne desvoltată intensiv, devine tot mai mare. Interesul exploatării agricole și interesul exploatării industriale împing în acelaș fel spre separație tehnică, o separație care, natural, nu exclude relația și adaptarea economică reciprocă, ci le aduce la o desfășurare din cele mai raționale" [1]).

Forțați de realitate să recunoască că pământul nu s'a concentrat în mâini din ce în ce mai puține și nu există nicăiri o asemenea tendință, ci dimpotrivă, și că proletariatul rural n'a sporit, teoreticianii marxiști se mărginesc azi să afirme cum că agricultura se „industrializează" în contact cu capitalismul orașelor și că țăranul nominal independent ajunge fatal să fie subjugat capitalului pe alte căi.

Evident, fluctuațiile pieței, datorită conjuncturii economice, pot fi un mijloc la îndemâna intermediarilor, să exploateze indirect munca țăranului, care n'are îndemânarea și pregătirea ca să-și valorifice la maximum producția sa. Chiar dacă admitem că săteanul ar rămâne în izolarea și ignoranța lui, care îl face să plătească prea scump pentru unelte de gospodărie sau alte lucruri de trebuință și să-și desfacă produsele mai ieftin decât ar putea, numai „riscul că săteanul poate să fie exploatat de către comerciant, poate fi privit ca o subjugare la capitalism, abia printr'o figură de stil" [2]).

Firește, altfel se prezintă lucrurile dacă țăranul izolat se găsește în fața unei organizații financiare care exercită monopolul comerțului de cereale sau este constrâns a-și desface producția la vreo întreprindere industrială agricolă.

In cazul întâiu, întreprinderea monopolistă pentru desfacerea cerealelor — chiar fără nici un amestec al Statului — are în mână cheia fixării prețului și poate izbuti a da țăranului pentru produsul său, abia echivalentul salariului unui muncitor agricol. Independența sa economică rămâne în asemenea condiții de fapt nominală. Mișcarea cooperativă des-

1) David, op. cit. p. 358.
2) Clapham, op. cit. p. 193.

www.dacoromanica.ro

voltată pretutindeni, în a doua jumătate a secolului XIX, a izvorît tocmai din necesitatea de a scoate pe sătean din izolarea şi ignoranţa lui comercială şi a-i pune la îndemână un instrument pentru valorificarea cât mai deplină a muncii sale.

Şi legătura cultivatorului mic de întreprinderile industriale agricole poate fi un prilej de pierdere a independenţei economice. S'a comparat această situaţie cu aceea creată meseriaşilor sub influenţa capitalismului comercial. Meseriaşii, cari lucrau odinioară direct pentru consumatori, ajung să lucreze — pe un preţ care curând devine de fapt un salariu — pentru un comerciant sau întreprinzător industrial. Dar nu se poate scăpa din vedere că există un număr restrâns de gospodării ţărăneşti, care să se specializeze astfel, încât să se poată spune că lucrează numai pentru un întreprinzător industrial.

Iată cazul sfeclei de zahăr. Aici s'ar putea vorbi de dependenţa completă. Fabricile împart sămânţa şi fac contracte cu ţăranii, din timp. S'ar părea că ţăranul joacă aci rolul identic cu acela al lucrătorului la domiciliu, în industrie. Insă condiţiile naturale impun ca să nu se cultive sfeclă în fiecare an pe acelaş pământ. Astfel, dacă săteanul este dependent pentru o cultură în rotaţia sa, el este independent prin restul culturilor sale, pe care le poate folosi cum socoate. O apreciere justă a acestei situaţii, recunoscând în întregime existenţa pericolului, ca micul cultivator de sfeclă să fie exploatat de fabricantul de zahăr, recunoaşte totuş că este „o exagerare unilaterală" când Kautsky vede în dependenţa micului cultivator de sfeclă, faţă de fabrica de zahăr, „singura cumpărătoare a producţiei sale", sfârşitul oricărei independenţe ţărăneşti. Ţăranul nu devine prin aceasta câtuş de puţin „sclavul capitalului industrial, după ale cărui necesităţi trebuie să-şi îndrepte activitatea sa" [1]).

Acelaş lucru se poate zice despre celelalte industrii agricole, care au impus regule şi preţuri producătorului ţăran. Industria berei a făcut-o, dar nici un sătean nu poate cultiva continuu orz, industria spirtului, dar nu este probabil că vreun sătean va cultiva continuu cartofi, ş. a. m. d. Dependenţa există totuş în această măsură şi până acum cooperaţia a făcut puţin progres spre controlul asupra industriilor agricole de acest gen (zahăr, bere, spirt) [2]).

11. Evoluţia agriculturii urmează calea ei proprie.

Forma de exploatare a întreprinderii propriu zisă nu este niciodată realizată în agricultură, pentrucă, cu toate că ea are nevoie de cheltuială

1) Kautsky: Agrarfrage, p. 272, citat de David, p. 353.
2) Clapham, op. cit. p. 194.

www.dacoromanica.ro

de muncă şi capital, rămâne legată într'un grad cu mult mai înalt de condiţiile natural: pământul şi clima.

In industrie şi comerţ s'a separat din ce în ce mai mult afacerea de gospodărie, formând fiecare unităţi economice deosebite. Industria produce marfă, producţia ei merge în întregime pe piaţă şi se realizează în bani. In agricultură rămâne în mijlociu cu atât mai mult produs în propria gospodărie, cu cât e mai mică. Niciodată agricultura nu ajunge să producă exclusiv mărfuri [1]).

In loc de concentrarea exploatărilor, se observă în agricultură o tendinţă contrarie. Oriunde — constată Ed. David — nu stau în cale piedici politice sau juridice, şi unde împrejurările generale economice cer şi răsplătesc o cultură intensivă, exploatarea mică învinge.

Secretul succesului ei nu stă, cum s'ar putea crede greşit, în „hrană subomenească şi muncă supraomenească", ci în sporirea productivităţii muncii.

Niciodată nu se întâlnesc în istorie ţărani distruşi prin superioritatea de exploatare a marilor concurenţi. Nu prin mijlocul unor servicii economice superioare, ci cu puterea armelor şi politica hoţească a stăpânilor s'au distrus în massă gospodării ţărăneşti şi s'au rotunjit mari moşii boiereşti. In concurenţa liberă a muncii economice n'ar fi reuşit niciodată cei mari: în aceasta ţăranul a răsbit pretutindeni" [2]).

Cauza acestui proces stă în deosebirea fundamentală, care există între producţia agricolă şi industrială: procesul de producţie propriu zis este în agricultură *organic* şi în industrie *mecanic*. Aceasta implică o altă metodă de lucru şi un rol deosebit al muncii omeneşti.

Biruinţa industriei mari se datoreşte cooperării, diviziunii muncii şi maşinăriei. In agricultură, avantajele cooperării pe picior mare sunt limitate şi pot să fie apropiate de micii cultivatori prin cooperaţie.

Desavantajele cooperării pe picior mare se înmulţesc cu întinderea câmpului de lucru şi greutăţile inerente controlului muncii.

Diviziunea muncii are în agricultură un rol redus, căci natura procesului de producţie biologic nu îngăduie transformarea succesiunii în timp a etapelor procesului de producţie, într'o succesiune în spaţiu.

Rolul şi caracterul maşinilor este asemenea deosebit. In primul rând, forţa motrice, în loc să se capete dela o puternică centrală, ca în industrie, în exploatarea agricolă se produce de motori mici mobili, dintre cari rolul de căpetenie îl au animalele de tracţiune. Apoi oricât de perfecte sunt

1) K. Bücher: Entstehung der Volkswirtschaft, 1920, vol. II, p. 77 şi urmare.

2) Ed. David, p. 680. Pentru întregul paragraf ne călăuzim de concluziunile operei savante a Dr. Ed. David: Sozialismus und Landwirtschaft, ed. II, 1922, pp. 680—696 şi de admirabila schiţă a lui K. Bücher: Landwirtschaft, op. cit. pp. 63—85.

www.dacoromanica.ro

unele dintre maşinile-unelte agricole, acţiunea lor este mărginită, din cauza izolării, a inactivităţii, săptămâni şi luni întregi, în comparaţie cu maşinile automate ale unei fabrici.

Dar aplicarea maşinilor în agricultură nici nu este un apanaj al marei exploatări, cea mai mare parte fiind mici şi adaptate motorilor animali, iar folosirea intermitentă a maşinilor mari: maşina de treerat cu aburi şi plugurile motoare în exploatările mici, se poate organiza uşor prin cooperaţie.

Insfârşit, în producţiunea industrială mecanică, desvoltarea uneltelor este primordială; pentru producţia agricolă organică, nu descoperirile tehnice, ci cele ştiinţifice au produs revoluţionarea ei.

Deci „progresele tehnice sunt accesibile exploatării mici, iar progresele ştiinţifice fără nici o excepţie" [1]).

Exploatarea mare luptă chiar la aplicarea progreselor în hrănirea, îngrijirea şi ocrotirea plantelor de cultură şi animalelor, cu o greutate mare, pe care exploatarea mică nici nu o cunoaşte. Aproape toate acele progrese cer o măsură crescândă de îngrijire şi îndemânare. Familia ţărănească dispune de forţe de muncă îndestulătoare şi bune pentru săvârşirea lor, pe când marea exploatare este avizată la braţe închiriate, care n'au acelaş imbold de lucru.

Producţiunea agricolă cere interesarea personală deplină a muncitorului la rezultatul producţiunii, într'un grad cu atât mai mare, cu cât se urcă intensitatea exploatării mai mult.

Ridicarea productivităţii muncii omeneşti (raportul între cheltueală şi produs) şi sporirea intensităţii exploatării agricole (îmmulţirea cantităţii de produse, câştigată pe o anume suprafaţă), ajung la un anume grad de intensitate în antagonism.

Legea produsului descrescând al pământului, întemeiată pe conservatismul naturii organice şi imposibilitatea de dominare a condiţiilor climaterice naturale, impun capitalului în agricultură „să se adapteze pământului şi să împărtăşească imobilitatea lui" [2]).

In industrie, sporirea producţiunii are ca urmare o reducere a preţului de cost. In agricultură, se aplică principiul contrariu: costul de producţie este cu atât mai mare, cu cât creşte intensitatea exploatării. Urmarea este că dacă preţul produselor se coboară sub costul de producţie, — datorită concurenţei pe piaţa mondială — agricultura nu poate să facă faţă noii situaţii, când aceasta a atins limita optimă înainte.

1) David, op. cit. p. 683.
2) K. Bücher, op. cit. II, p. 82.

www.dacoromanica.ro

Apoi, pe când sporirea intensității în industrie înseamnă o automatizare a procesului de producție, prin sporirea mașinilor și raționalizarea utilizării muncii, „exploatarea agricolă, devine cu creșterea intensității, tot mai artistică, munca individuală cere mai multă îngrijire, mai multă dragoste de lucru. Fiecare parcelă, fiecare fruct, fiecare animal, are nevoie de un tratament potrivit firii sale speciale" [1]).

Aceasta înseamnă că „tendința către o intensitate ridicată a folosirii pământului se desprinde din însăși ființa gospodăriei familiare țărănești; sporirea prilejului de muncă și posibilității de existență pe o suprafață mărginită este legea de viață a ei" [2]).

Aceste împrejurări evidențiază că tendința naturală de evoluție a agriculturii, care corespunde cu necesitățile progresului, mână cu o forță elementară spre dominația exploatării mici.

Firește, realizarea acestei tendințe mai târziu sau mai de vreme, atârnă de împrejurările social-politice, de condițiunile de formațiune a regimului de proprietate adecuat agriculturii țărănești, de ridicarea gradului de cultură generală și specială a țărănimii, de o organizare specială a mijloacelor de întreținere a forțelor naturale ale pământului, selecționarea semințelor și înnobilarea rassei vitelor, precum și de posibilitățile de organizare a unui sistem de cooperație, care să asigure organizarea rațională și valorificarea maximă a muncii țărănești în sistemul economic dominant.

III. REVOLUȚIA AGRARĂ IN RĂSĂRITUL EUROPEI

12. Zeletin afirmă că „punctul de vedere fundamental din care trebuie privită agricultura, ca și clasa țărănească în era burgheză, este: ea încetează de a fi un factor de sine stătător și devine o simplă *anexă a capitalismului*, funcționând după nevoile acestuia" [3]).

---

1) K. Bücher, op. cit. p. 83.

2) David, op. cit. p. 688.

3) Zeletin nu precizează în ce sens înțelege agricultura ca o «anexă a capitalismului». Intr'o parte afirmă că «de când agricultura îmbracă haina burgheză, devine o mașină automată de proletari, oricât pământ s'ar da de rumegat acestei mașini» (fenomen care nu este general!); în altă parte, spune: «Munca cu oameni salariați, făcută în vederea capitalizării, apare de regulă întâiu în industrie și de aci se întinde asupra agriculturii», întrevede posibilitatea desvoltării *întreprinderii capitaliste* în agricultură, dar imediat urmează restrângerea forțată. «De unde nu voim să încheiem însă că producția agrară, *odată intrată pe calea industrializării*, ar urma același mod de desvoltare ca și industria însăși. Deci se admite acestei «*anexe a capitalismului*» un alt

www.dacoromanica.ro

Cercetarea comparativă a transformărilor agriculturii, după emancipare, a dovedit că „legea" evoluţiei, statornicită de Marx, după „exemplul tipic" al împrejurărilor din Anglia, n'a aflat aplicaţie în alte părţi ale lumii.

Influenţa capitalismului asupra desvoltării agriculturii depinde de regimul agrar, creeat de emancipare (exproprierea ţăranilor, proprietate privată şi regim de muncă feudal, sau proprietate privată şi libertatea muncii), şi progresul agriculturii nu este legat exclusiv de naşterea industriei mari (Danemarca şi Franţa), deşi este îmboldit de ea, după cum formele superioare de întreprindere industrială nu se pot desvolta, dacă agricultura este înapoiată şi clasa ţărănească în mizerie.

Emanciparea — ca atare — nu produce nicăiri „armatele de proletari" (nici chiar în Anglia !), care trăiesc în mizerie, în aşteptarea salvării dela industria naţională, iar unde se produce fenomenul emigrării şi al „exodului rural", el se datoreşte în special condiţiilor de vieaţă create de regimul de muncă neoiobag (Germania de răsărit !).

Agricultura îndeplineşte în vieaţa socială o funcţie primordială; natura ei proprie îi imprimă — în limitele interdependenţei create prin procesul diviziunii sociale a muncii pentru fiecare gen de activitate socială — o mişcare proprie istorică economică, care culmineză în împrejurarea că „agricultura, ca exploatare, nu se angrenează niciodată complet în sistemul capitalist" [1]).

Acesta este criteriul de cercetare a prefacerilor agriculturii şi clasei ţărăneşti, în orice ţară, care intră într'o eră nouă.

Era aceasta, caracterizată prin proprietate privată „absolută şi exclusivă", „sacră şi inviolabilă", şi prin libertate individuală, este denumită burgheză. Inlăuntrul ei s'a petrecut procesul de transformare a agriculturii şi clasei ţărăneşti, în toate Statele continentale, în care emanciparea s'a făcut sub egida Revoluţiei franceze.

In Statele din răsăritul Europei, în care agricultura a trăit până la răsboiul mondial sub regimul proprietăţii private (cu excepţia comunităţilor agrare ruseşti şi a unor instituţii feudale în alte părţi) şi al muncii feudale, emanciparea desăvârşită a ţăranilor se produce după răsboiul mondial în împrejurări deosebite.

---

mod de desvoltare — o mişcare proprie — «odată intrată pe calea... industrializării». Zeletin contra... Zeletin, sau Marx contra Marx, cu deosebire că acesta lămuria noţiunile, iar Zeletin vorbeşte de «industrializarea» agriculturii, fără să precizeze în ce sens.

1) Karl Bücher, op. cit. p. 84.

www.dacoromanica.ro

13. Zămislirea noului regim agrar în răsăritul Europei se face sub egida revoluționară. Inițiativa a fost de astădată în mâna unei revoluții sociale, al cărei steag era idealul socialist, dar ale cărei forțe motrice erau agrare. Aceasta lămurește îndeajuns pentru ce „socializarea agriculturii în Rusia a produs o democratizare a proprietății pământului și a realizat l'égalité des fortunes mai complet decât 1789/93 în Franța" [1]). De fapt, unicul succes sigur al revoluției ruse este *țărănizarea agriculturii*.

In Jugoslavia, Cehoslovacia, Polonia, Lituania, Estonia, Letonia, ca și în România, reformele agrare au fost direct influențate de ambianța revoluționară [2]).

Tendința generală a noii revoluții agrare a fost democratizarea agriculturii prin acțiunea simultană de consolidare și extensiune a proprietății țărănești și partajarea marilor domenii funciare. Baza de realizare a acestei tendințe nu putea fi creeată decât prin desființarea sistemului feudal, oriunde mai exista (Bosnia și Herzegovina) și a tuturor formelor de semifeudalism, care dăinuiau în întreaga regiune agrară răsăriteană.

Țelurile practice au fost pe de o parte consolidarea proprietății țărănești existente prin întregirea parcelelor ei până la minimum de suprafață necesar pentru organizarea unei gospodării raționale, care să ceară munca întregii familii țărănești, iar pe de altă parte creearea de noii gospodării țărănești, prin colonizarea internă, și — pentru organizarea rațională a agriculturii țărănești și asigurarea independenței plugarilor — extinderea și crearea islazurilor comunale.

Punctul de plecare în realizarea acestei politici a fost pretutindeni exproprierea marii proprietăți funciare, care depășește o anume întindere maximă, contra unei indemnități calculată după valorile antebelice, făcându-se abstracție de deprecierea banului, achitată în rentă producătoare a unui venit de 3,4 sau 5% [3]), și împărțirea lor în loturi țărănești economice.

---

1) Max Sering : Die Umwälzung der Agrarverfassung in Ost- und Mittel-Europa und ihre wirtschaftlichen Folgen, in «Manchester Guardian Comercial) No. 6 (1922).

2) Reformele agrare din Germania, Austria și Ungaria, deși produse post-revoluționare, se înfățișează ca o ajustare a regimurilor agrare existente, ca o continuare a politicii de colonizare internă antebelice. Limitarea mijloacelor de procurare a pământului. necesar pentru colonizare la dreptul de preemțiune, și numai excepțional acordarea dreptului de expropriere, și fixarea indemnității după valoarea integrală a pământului, precizează acest caracter. Vezi : Nouvelles Législations agraires en Europe Centrale, în «Revue Internationale du travail», Vol. VI, No. 3 (1922).

3) În Cehoslovacia și Polonia sumele globale altfel calculate sufăr însemnate reduceri. Vezi : Nouvelles législations agraires en Europe Centrale, op. cit. p. 368.

www.dacoromanica.ro

Odată operaţiile de expropriere şi împroprietărire sfârşite, preponderenţa regimului proprietăţii ţărăneşti în fiecare ţară, va fi dată într'o măsură cu atât mai mare, cu cât maximum de proprietate funciară este mai coborît [1]).

Oricum, este evident că întreaga regiune semifeudală de ieri este pe cale a dobândi o structură agrară, întemeiată, într'o largă măsură, pe proprietatea ţărănească de muncă.

Dacă această situaţie nouă ar fi dominată de regimul dreptului de proprietate privată, evoluţia agriculturii şi a clasei ţărăneşti în răsăritul Europei ar putea fi o repetiţie a fazelor străbătute în apus după Marea Revoluţie.

Procesul de formaţiune al noului aşezământ agrar are loc însă în acelaş timp cu o reformă a dreptului de proprietate. Revoluţia franceză a însemnat începutul erei proprietăţii private şi pentru pământ. Folosirea pământului a fost lăsată la discreţia absolută a stăpânului lui. Pământul a devenit marfă şi ca ori şi ce altă marfă putea să fie vândut şi cumpărat. Nimeni nu contestă că această transformare revoluţionară a fost o poruncă a progresului şi „întrucât proprietatea privată asupra solului s'a manifestat ca un drept de folosinţă asigurat a muncii personale încorporate în pământ, a fost un factor absolut stimulent al progresului cultural" [2]). Dar exercitarea liberă a dreptului de proprietate asupra pământului, „*absolut şi exclusiv*", a evidenţiat, în cursul evoluţiei, urmări de natură contrarie, izvorîte în special din împrejurarea că suprafaţa pământului este mărginită şi, ca urmare, posesiunea lui poate avea un caracter de monopol şi poate deveni un instrument de exploatare şi dominaţie.

Din asemenea constatări şi din consideraţii analoage s'a desprins necesitatea unei reforme a dreptului de proprietate privată şi, ca o reacţiune împotriva concepţiei individualiste, s'a ajuns la ideea proprietăţii ca

---

1) Limita maximă a proprietăţii funciare diferă. In Cehoslovacia un proprietar nu poate stăpâni mai mult de 150 Ha. pământ arabil şi 250 Ha. în total. In Polonia cifra oscilează între 80 Ha—180 Ha. şi în cazuri excepţionale 400 Ha. In România : Vechiul Regat, 100 Ha., 150, 250, 300, 400 şi excepţional 500 Ha. In Transilvania 100 jugăre la munte, 200 şi 500 jugăre la şes ; în Basarabia 100 Ha., în Bucovina 250 Ha. In Lituania orice proprietate peste 80 Ha. este expropriată şi în Estonia şi Letonia exproprierea totală a moşiilor nobililor (Rittergüter). Vezi : Législations agraires en Europe Centrale, p. 366—67, şi M. Sering : Die Umwälzung der osteuropäischen Agrarverfassung, 1921.

2) Ed. David, op. cit. p. 651.

www.dacoromanica.ro

funcţiune socială [1]). Proprietatea nu mai este privită ca o instituţie din care decurg numai drepturi, ci care creează prin ea însăşi obligaţii faţă de societate [2]).

Aplicaţia acestui nou drept de proprietate în ce priveşte pământul, se evidenţiază în tendinţa de înlocuire a proprietăţii de exploatare, prin proprietatea ţărănească de muncă [3]), manifestată în ţelurile revoluţiei agrare şi se oglindeşte în toate măsurile pentru conservarea structurii agrare, întemeiată pe proprietatea de muncă. Toate aceste prescripţiuni restrâng într'o largă măsură dreptul de dispoziţie al noilor proprietari de pământ (vinderea, ipotecarea şi transmiterea pe cale de succesiune în condiţii limitative, exploatarea obligatorie a loturilor de către împroprietăriţii înşişi şi organizarea raţională a gospodăriilor) [4]).

Evoluţia agriculturii şi a clasei ţărăneşti în răsăritul Europei se va face într'un sens sau altul, după cum va fi călăuzită de noua instituţie de drept a proprietăţii de muncă, sau de vechea instituţie a proprietăţii private, „sacre şi inviolabile".

14. Noul regim agrar din România, deşi nu este o încorporare ideală a noii concepţii de proprietate de muncă, este produsul aceleiaşi tendinţe.

Exproprierea proprietăţii funciare mari şi împărţirea ei în loturi ţărăneşti. creează o situaţie preponderentă proprietăţii de muncă, iar întregirea ei prin constituirea islazurilor comunale — deşi într'o măsură restrânsă — micşorează împrejurările prielnice regimului de învoeli feudale.

Nu s'a creeat încă instituţia de drept a proprietăţii ţărăneşti de muncă, idealul legiuitorilor vremelnici fiind asigurarea creerii unei clase de mijloc de proprietari. Totuş, măsurile privitoare la circulaţia şi folosinţa loturilor ţărăneşti asigură *deocamdată* conservarea structurii agrare, întemeiată pe proprietatea de muncă [5]).

---

1) Vezi Léon Duguit: Les transformations générales du droit privé depuis le Code Napoléon. p. 160.

2) Pentru întâia oară această concepţie a aflat o expresiune oficială în Constituţia germană dela 1919. Art. 153 glăsueşte: Proprietatea obligă. Folosinţa ei trebuie să fie în acelaş timp serviciu pentru binele obştesc.

3) Lucrarea şi folosirea pământului este o datorie a proprietarului faţă de societate (Constituţia germană art. 153).

4) Nouvelles législations agraires en Europe Centrale. op. cit. p. 378. Maintien de la nouvelle structure agraire.

5) Într'adevăr. art. 120 legea Vechiului regat prevedeă că vânzările loturilor ţărăneşti nu sunt permise cinci ani dela punerea definitivă în stăpânire. Deşi vânzările loturilor, după acest termen. sunt îngăduite faţă de orice cetăţeni români. cu condiţia de a le pune în valoare personal. totuş Statul îşi rezervă un drept de preemţiune. şi limita superioară este de 25 Ha. la munte şi 100 Ha. la şes.

www.dacoromanica.ro

Insfârşit, fixându-se maximum de proprietate intangibil, deosebit pentru diferitele provincii, proprietatea mare şi mijlocie va posedà întinderi însemnate.

Presupunând că aşezământul agrar va rămâne în fiinţă neschimbat, vor exista trei regimuri de proprietate şi exploatare: proprietatea şi exploatarea ţărănească, proprietatea mare şi mijlocie, exploatată sub regimul învoelilor, şi proprietatea mare şi mijlocie, exploatată în regie cu lucrători agricoli şi argaţi.

S'a dovedit în timpul din urmă pe temeiul scurtei experienţe de până acum, comparându-se condiţiile, în care e pus un ţăran învoit şi unul emancipat, că o familie ţărănească împroprietărită poate câştiga de pe un lot de 5 Ha. de două ori mai mult decât o familie învoită la proprietarul mare sau mijlociu, sau o familie care argăţeşte [1]). Concluzia acestei constatări — făcută sub regimul taxelor de export care micşorează venitul săteanului, — este că condiţiile materiale astfel creeate gospodăriei ţărăneşti, pot chezăşui progresul agricol, unei asemenea familii rămânându-i anual — presupunând chiar un spor de cheltueli pentru o vieaţă omenească — o sumă însemnată, pe care să o investească în construcţii, culturi de durată, inventar, etc. „Neapărat, o asemenea situaţie favorabilă, la care se adaugă nestânjenirea ţăranului în lucrările sale şi în alegerea momentului celui mai oportun pentru executarea acestor lucrări, e de natură să redea ţăranului iniţiativa de plugar liber, să-i redea încrederea în sine, să facă într'un cuvânt — pe lângă condiţiile materiale favorabile în care-l pun — să capete şi acea stare sufletească indispensabilă pentru a dispune pe un plugar să încerce procedee tehnice noi, cum şi pentru a se avânta în întreprinderi la care ţăranul dinaintea exproprierii, ca şi cei cari sunt avizaţi la terenul marii sau mijlociei proprietăţi rămase, nu-i în stare nici să se gândească cel puţin" [2]).

Regimul proprietăţii ţărăneşti poartă deci într'însul condiţiile obiective şi subiective, prielnice progresului agricol.

---

1) C. Mihăilescu : op. cit. Pe un lot de 5 Ha. un ţăran împroprietărit ar câştiga 16.900 lei, pe când un ţăran învoit pe proprietate mare şi mijlocie (inclusiv loturile demonstrative), când învoeala ar fi la parte (din două una), 8.000 lei anul, sumă care s'ar urca la 9.000 lei, dacă s'ar ajunge a se încheia învoeli capitaliste (adică împărţiri strict proporţionale cu capitalul fiecăruia).

2) C. Mihăilescu : loc. cit. Pentru a face această dovadă, se compară rezultatele la care ar ajunge ţăranul sub cele trei regimuri: independent, învoeli feudale şi învoeli capitaliste, dacă ar încerca să adopte unele procedee tehnice avansate şi se dovedeşte că plusul pentru ţăran ar fi de 1.600 lei sub învoeli feodale, 2.130 lei sub învoeli capitaliste şi 3.200 lei — adică dublu — sub regimul micii proprietăţi ţărăneşti.

www.dacoromanica.ro

Regimul proprietății mari și mijlocii exploatată în dijmă, dimpotrivă, păstrează în întregime condițiile de paralizare a oricărui progres tehnic, atât de partea marii proprietăți, cât și de partea țăranului învoit.

Regimul proprietății mari și mijlocii, exploatată în regie, în special în regiunile cu populație rară, dacă își va da o organizare rațională și se vor aplica metode de exploatare intensivă, va putea colabora la progresul agricol în viitor.

15. Regimul proprietății țărănești nu creează numai condițiunile subiective — materiale și morale — de natură a spori capacitatea de producție a țăranilor plugari de sine stătători, ci și condițiile obiective, mediul social, prielnic intensificării gospodăriei agricole.

Răspândirea bunei stări materiale în rândurile țărănimii va contribui la ridicarea nivelului de trai, sporind și trezind trebuințe noi, ceeace va produce o extindere a pieței interne pentru produse fabricate. Aceasta este singura bază temeinică pentru desvoltarea unei industrii mari naționale, care la rândul ei, îmboldind creșterea populației orășenești și ridicându-i bună starea, va contribui la formarea unei piețe întinse pentru produsele gospodăriei țărănești — condiție necesară intensificării ei.

Dar tendința către un trai mai omenesc, care se manifestă astăzi în massele țărănești, există oarecum în sângele masselor orășenești, înainte de desvoltarea industriei, cuprinzând elementele din comerț, bănci, transport, meșteșuguri, profesioniști liberi și funcționari, astfel că piața internă pentru produsele gospodăriei țărănești nu se creează odată cu nașterea și desvoltarea industriei mari, ci se lărgește.

In schimb însă, când lipsesc debușeurile externe, nu se poate creea o industrie națională, dacă nu există o piață internă, capabilă de a absorbi minimum de producțiune sub care nu se poate organiza producțiunea în massă, în fabrici, decât la adăpostul eternizat al barierelor vamale, care dacă nu sunt privite, de acord cu concepția lui Fr. List, ca mijloace de educație temporare, devin mijloace de spoliațiune, reducere a bunei stări generale și împiedicare a progresului.

Anemia industriei naționale românești dinainte de război își găsește astfel o explicație tocmai în situația agrară neofeudală, care zădărnicia creearea unei piețe interne largi. Neoiobagul, care își împărția produsul muncii cu proprietarul (arendă, dijmă, clăci) și cu Statul (dări), avea o capacitate de cumpărare extrem de mărginită, care mai era redusă prin scumpetea fabricatelor interne, industriile încurajate, în lipsa posibilită-

www.dacoromanica.ro

ţilor de organizare a producţiunii în massă, fiind silite a vinde mărfurile sub pavăza tarifului vamal. Cercul viţios era astfel încheiat.

Un regim agrar întemeiat pe gospodării ţărăneşti mici, va întreţine o populaţie densă, va intensifica producţia agricolă şi va alcătui pentru producţia industrială a ţării o piaţă internă, capabilă să consume stocuri mari de mărfuri.

Aceste consideraţii răstoarnă odată mai mult leit-motivul cunoscut: „revoluţia agrară ia fiinţă sub influenţa şi din nevoile industriei“ [1]) şi întăresc adevărul că regimul de proprietate şi de muncă ţărănească poate deveni punctul de plecare al desvoltării unei industrii naţionale.

16. Exodul rural este un efect al regimului de mare proprietate şi muncă feudală. Oriunde s'a produs, el se datoreşte împrejurării că sătenii proprietari ai unui petec de pământ şi învoiţi pe marea şi mijlocia proprietate în regimul muncii forţate, nu se mai pot hrăni şi suporta condiţiile animalice de vieaţă, sau că sătenii fără pământ, muncitori agricoli cari nu-şi pot agonisi traiul pentru un an muncind cinci luni, îşi părăsesc vetrele. Ei îngroaşe rândurile proletariatului industrial, când există o industrie naţională, capabilă să-i absoarbă, sau altminteri emigrează în ţări străine.

Agricultura ţărănească întreţine un număr mult mai însemnat de oameni la ţară decât agricultura mare [2]).

Cu cât va fi deci mai răspândită gospodăria ţărănească mică, cu atât va dispare mai repede şi mai complet cauza emigrării, treptat cu desăvârşirea operei colonizării, iar exodul rural către oraşe va putea lua un curs normal şi în raport cu capacitatea de absorbţiune crescândă a industriei naţionale şi celorlalte ramuri de activitate economică în desvoltare.

Dacă proprietatea mare şi mijlocie se va păstra în viitor în proporţiile rămase după expropriere, în regiunile cu populaţie densă, fenomenul exodului din aceste părţi va avea un caracter mai grav, cu atât mai mult, cu cât va putea fi însoţit de o criză de braţe de muncă agricolă, îndată ce industria va lua un avânt considerabil.

Limitarea posibilităţilor de diviziune a loturilor prin succesiune şi

1) St. Zeletin, op. cit.

2) «Statistica dovedeşte în Germania că ţinuturile precumpănitor mici ţărăneşti cuprind şi păstrează un număr îndoit şi întreit de oameni, în comparaţie cu ţinuturile unde predomină exploatările mari». David, op. cit. pag. 541.

www.dacoromanica.ro

regularea succesiunilor în vederea asigurării integrităţii lotului [1]), vor stânjeni tendinţa de pulverizare şi proletarizarea în massă.

Insă în regiunile cu populaţie densă, în care împroprietărirea s'a făcut în loturi mici, neeconomice în situaţia de astăzi a plugăriei, este dela sine înţeles că parcelarea prin succesiune — chiar mărginită la 2 Ha. la şes şi 1 Ha. la munte — îşi va produce în parte efectul, dacă populaţia rurală nu va putea avea la îndemână ocupaţiuni anexe adecuate, sau nu va putea fi absorbită în industrii şi alte ocupaţii. A fost, de sigur, o tendinţa conştientă a reformei agrare ca să favorizeze posibilitatea creerii proprietăţii ţărăneşti pitice, ca să creeze forţat în viitoarea constelaţie agrară săteni sateliţi ai marii şi mijlociei proprietăţi, constrânşi să se învoească să lucreze marea şi mijlocia proprietate. Dacă această situaţie va rămâne neschimbată, ea va constitui o stânjenire a progresului agricol, atât în gospodăria ţărănească, cât şi în gospodăria marei şi mijlociei proprietăţi, pe care n'o va putea tolera naţiunea, avizată a spori prin toate mijloacele producţiunea naţională [2]).

Exceptând aceste urmări parţiale şi care nu pot avea un caracter de permanenţă — deoarece sunt produse de măsuri politice economice aleatorii — regimul inaugurat al predominării proprietăţii ţărăneşti, se va manifesta în toată amploarea sa, dacă în afară de condiţiile economice subiective şi obiective inerente, va fi pus în condiţii social-politice proprii.

Desfăşurarea completă a efectelor posibile ale regimului proprietăţii ţărăneşti de muncă, trebuie să producă : o sporire maximă a producţiunii agricole şi a venitului agriculturii şi ridicarea culturală a naţiunii.

---

1) Art. 126—136, Legea din Vechiul Regat.

2) Cercetările conducătorului Secretariatului Ţărănesc din Elveţia, Dr. Laur, dovedesc că produsul brut final — din cultura plantelor, gospodăria vitelor şi celelalte anexe — se prezintă astfel :

		Produs brut pe ha.	1901—1913
Exploatări ţărăneşti mici	3— 5 Ha. . . .	900 frs.	100%
„ „ mici mijlocii	5—10 Ha. . . .	786 „	87%
„ „ mijlocii	10—15 Ha. . . .	693 „	77%
„ „ mari mijlocii	15—30 Ha. . . .	651 „	72%
„ „ mari peste	30 Ha. . . .	535 „	59%

Se menţionează că în aceste exploatări ramura principală era gospodăria vitelor. Totuş superioritatea exploatărilor mici e dovedită tot de Dr. Laur şi pentru produsele agricole. Cercetările D-rului Laur în Elveţia sunt întărite de cercetările făcute de Profesorul Sering, Keup şi R. Mürer în Germania.

Vezi David. op. cit. pag. 405—426.

www.dacoromanica.ro

IV. CLASA ŢĂRĂNEASCĂ IN ÈRA CAPITALISTĂ

17. „Clasele sociale sunt un produs al evoluţiei economice, o comunitate de interese izvorîtă din formaţiunea economică, existentă la un moment dat" [1]).

Originea lor stă în repartiţia inegală a averii şi venitului [2]). Aceasta nu înseamnă însă că situaţia averii sau mărimea venitului ar alcătui caracteristica unei clase sau alteia. (Un ţăran independent, care scoate din munca ogorului său propriu un venit mai mic decât un muncitor industrial, nu este pentru aceea proletar, căci nu se află într'un raport de salariu faţă de un întreprinzător).

Ceeace hotărăşte aparţinerea la o clasă socială sau alta este, după Marx, *situaţia economică identică*, care derivă din poziţia indivizilor în procesul general economic, sau, cu alte cuvinte, „felul activităţii economice şi poziţia determinată de aceasta în procesul economic al societăţii" [3]).

Potrivit acestei concepţii, Marx nu cunoaşte decât trei clase principale :

„Proprietarii numai de forţă de muncă, proprietarii de capital şi proprietarii de pământ, ale căror izvoare de venituri respective sunt salariul, profitul şi renta pământului, deci salariaţii, capitaliştii şi proprietarii de pământ, formează cele trei mari clase ale societăţii moderne, întemeiată pe modul de producţie capitalist" [4]).

Dar Marx recunoaşte că nici în Anglia, unde societatea modernă s'a desvoltat „cel mai înaintat şi mai clasic", nu se întâlneşte acea împărţire tipică în clase, ci există „clase intermediare şi de tranziţie". Pentru sistemul lui Marx, aceasta era însă „indiferent", deoarece se presupunea că există o „tendinţă constantă şi este însăşi legea evoluţiei modului de producere capitalist", ca mijloacele de producţie să se despartă din ce în ce mai mult de muncă şi să se concentreze mereu în grupe mari mijloacele de producţie fărâmiţate; deci să se transforme munca în muncă salariată şi mijloacele de producţie în capital. Acestei tendinţe îi corespunde de cealaltă parte separaţia completă a proprietăţii pământului de capital şi

1) H. Cunow : Die Marxsche Geschichts- Gesellschafts- und Staatstheorie. Berlin 1921 vol. II, p. 56.

2) K. Bücher: Entstehung der Volkswirtschaft I, Arbeitsteilung und soziale Klassenbildung.

3) H. Cunow, op. cit. vol. II, p. 53.

4) K. Marx : Kapital, vol. III, partea II, cap. 52, p. 421.

www.dacoromanica.ro

muncă sau transformarea întregii proprietăţi a pământului în forma de proprietate rurală corespunzătoare modului de producţiune capitalist [1]).

Cercetarea condiţiilor de evoluţie a agriculturii a dovedit, însă, că nu există în această ramură de activitate economică tendinţa naturală de concentrare a pământului şi de despărţire a muncitorului de instrumentul său de muncă, iar în loc de „transformarea întregii proprietăţi a pământului în forma de proprietate rurală, corespunzătoare modului de producţie capitalist", are loc un proces invers : prefacerea proprietăţii private a pământului, din instrument de exploatare şi dominaţie, în instrument de muncă — proprietatea de muncă.

Această constatare contrazice trilogia claselor sociale, întrevăzută de Marx, ca un rezultat fatal al legii evoluţiei societăţii capitaliste burgheze, şi nimiceşte valoarea caracterizării ţărănimii drept o clasă de tranziţie intermediară. Ţărănimea nu este, *în èra capitalistă*, o clasă de tranziţie mai mult şi într'alt sens, cum sunt celelalte clase sociale principale, capitaliştii şi proprietarii, întrucât este dovedit că ea nu reprezintă în procesul muncii sociale o funcţiune pe cale de dispariţie, ci dimpotrivă. Deasemenea ţărănimea nu poate fi socotită clasă intermediară, în sensul dat de Kautsky şi alţi neomarxişti, după cari ţăranii „nu sunt nici numai lucrători, nici numai capitalişti sau proprietari de pământ" [2]), pentrucă ţăranul tipic n'are venit din proprietatea sa „ca şi capitalistul sau proprietarul de pământ", produsul tras de el din cultivarea propriului său pământ, cu munca sa şi a familiei lui, fiind un venit din muncă şi nu un venit din exploatare, ca al capitalistului sau proprietarului de pământ.

Numai în înţelesul că „ţăranul tipic nu este nici exploatator nici nu e direct exploatat" [3]) poate fi exact caracterizată ţărănimea, drept o „*clasa intermediară*", între aceea a capitaliştilor de o parte şi proletarilor de altă parte.

Aceasta este situaţia de fapt, oriunde, după emancipare, majoritatea covârşitoare a massei rurale este formată din ţărani, cari-şi lucrează pământul cu mijloacele lor proprii de producţie şi exclusiv cu munca lor şi a familiei. Alături de aceşti ţărani independenţi, se întâlnesc de o parte ţăranii mari, cari stăpânesc întinderi de pământ peste puterea lor de muncă şi le cultivă cu braţe străine închiriate (proprietarii mijlocii), şi de alta ţăranii mici, cari posedă câte un petec de pământ care nu ocupă

1) Ibidem.

2) Kautsky : Georgien — Eine sozialdemokratische Bauernrepublik, 1921.

3) E. Varga : Die Rolle der Bauernschaft in Verfallstadium des Kapitalismus : Die Kommunistische Internationale No. 20, 1922, p. 66.

www.dacoromanica.ro

complect munca lor şi nu le oferă hrană omenească, astfel că sunt constrânşi a-şi oferi braţele de muncă altora. Insfârşit, mai sunt şi muncitorii agricoli, propriu zişi, cari-şi agonisesc traiul exclusiv sau în cea mai mare parte din munca salariată.

Se poate însă observă pretutindeni o tranziţie aproape continuă dela ţăranul mare, care exploatează munca altora, la ţăranul independent care nu-i „nici exploatator nici exploatat", până la ţăranul mic (constrâns a-şi vinde munca) şi la muncitorul agricol propriu zis, exploatat.

Există în *cadrul populaţiunii ţărăneşti etape de tranziţie, în jurul tipului reprezentativ, care rămâne totuş ţăranul independent, muncitor exclusiv al ogorului său propriu.*

Dar indiferent de aceste deosebiri, faţă de clasa agricultorilor mari, populaţia ţărănească apare ca o clasă unitară. Numai dacă se face abstracţie de acest antagonism şi se analizează structura lăuntrică a populaţiei ţărăneşti, se pot deosebi cele trei straturi: ţăranii mari, cari întrebuinţează muncitori salariaţi, ţăranii independenţi cari-şi muncesc ogorul împreună cu familia lor şi ţăranii mici cari nu-şi pot ogonisi traiul muncind bucata lor proprie de pământ.

Diferenţele între aceste categorii izvorăsc din mărimea proprietăţilor şi din situaţia lor în procesul de producţie. Termenul de comparaţie este muncitorul agricol, Acesta este lipsit de pământ şi n'are în procesul de producţie o situaţie de sine stătătoare. Ţăranul mic, care-şi munceşte petecul de pământ, dar nu poate trăi numai din rodul ogorului său, are o stare mai ridicată faţă de muncitorul agricol, dar nu este independent economiceşte. Ţăranul, care găseşte în brazda lui de pământ ocupaţie deplină pentru el şi familia lui, are faţă de ţăranii mici avantajul unei depline independenţe economice. Ţăranul mare stă la rândul său deasupra celorlalte categorii prin averea lui, dar mai des prin rolul său de conducător al unei exploatări, în care foloseşte munca străină salariată.

Muncitorii agricoli nu alcătuesc însă o clasă separată, faţă de ţăranii muncitori ai ogorului lor propriu, deoarece speranţele şi posibilităţile de intrare în rândul cultivatorilor proprii, identitatea traiului şi a muncii lor, condiţionează un simţimând de solidaritate în aceste două pături [1]).

---

1) Vezi şi Wilhelm Mattes: Die bayerischen Bauernräte (1921), p. 16. «Pătura muncitorilor agricoli nu posedă până la Revoluţie (1918) nici o organizaţie şi însemnătate politică independentă mai mare. O cauză a acestui fenomen este sărăcia de cunoştinţe a muncitorilor agricoli. Insă deosebirile sufleteşti între pătura independenţilor şi salariaţilor sunt cu mult prea mici, ca să poată explică acest fenomen. Cea mai însemnată cauză este *caracterul ţărănesc al agriculturii bavareze*».

«Cel puţin patru cincimi din forţele de muncă străine în agricultură au un patron, care este, ca atare, aproape de ei şi săvârşeşte aceeaşi muncă», p. 33.

www.dacoromanica.ro

Adesea se accentuează lipsa de omogenitate a populaţiunii ţărăneşti, scoţându-se în relief tocmai aceste diferenţieri dinlăuntrul ei. Ca termen de comparaţie serveşte proletariatul, care este înfăţişat cu o unitate de clasă desăvârşită. Există totuş diferenţieri calitative şi înlăuntrul acestei clase: grupa muncitorilor intelectuali, de o parte, şi aceea a muncitorilor manuali de altă parte; apoi, între aceştia din urmă: muncitorii manuali fără nici o pregătire, muncitorii a căror pregătire sumară constă în deprinderea servirii maşinilor, lucrătorii cu pregătire tehnică, meşteşugarii şi tehnicienii, etc.

Tranziţia spre patronat erà înainte vreme ţelul fiecărui lucrător industrial, şi este în bună parte şi astăzi, deşi biruinţa exploatării mari în industrie a împuţinat şansele. Cu toate acestea, identitatea de interese, izvorîtă din antagonismul comun al tuturor categoriilor de muncitori faţă de patronat, creează solidaritatea de clasă a proletariatului; după cum tot identitatea de interese, izvorîtă din antagonismul comun întregii populaţii ţărăneşti muncitoare, faţă de stăpânii de pământ şi faţă de întregul regim de exploatare al societăţii capitaliste, lasă cel puţin presupunerea posibilităţii unei solidarităţi a clasei ţărăneşti.

18. Consolidarea clasei ţărăneşti nu se poate închipuì fără existenţa în rândurile ei a unei *conştiinţe de clasă* şi, ca urmare, a *capacităţii de acţiune politică*.

Conştiinţă de clasă înseamnă cunoaşterea intereselor proprii specifice şi a antagonismelor existente.

Există contraste de interese între ţărănime şi celelalte straturi ale societăţii ?

Teoria socialistă afirmă că ţărănimea ar fi „unită cu clasele stăpânitoare, şi separată de proletariat, prin faptul că posedă ea însăşi mijloacele de producţiune“ [1]).

Pământul ţărănesc, odată recunoscut şi organizat ca proprietate de muncă, lipsită de orice calificaţie de instrument de exploatare, „tendinţa naturală“ de unire a ţărănimii cu clasele stăpânitoare rămâne fără nici un suport în realitatea socială.

Dar chiar socialiştii recunosc că există antagonisme între ţărănime şi diferitele pături ale claselor stăpânitoare. Inainte de toate, firesţe, ţărănimea stă faţă în faţă cu clasa marilor proprietari. Setea de pământ, a cărei extindere este în funcţiune de sporul populaţiunii şi gradul de intensitate a culturii, poate mânà la lupte revoluţionare.

1) E. Varga, loco cit. p. 67.

www.dacoromanica.ro

Ipotetic, gradul de saturaţie nu e atins decât când s'a distribuit tot pământul în loturi mici economice. In fapt, antagonismul rămâne latent, atât timp cât există proprietăţi mari sau mijlocii şi ţărani pitici, sau ţărani muncitori agricoli, constrânşi a se învoi sau a munci cu ziua, ca salariaţi.

Contrastul de interese între ţărănime şi burghezie se poate manifestà în diferite forme. Burghezia se prezintă la început ţăranului în haina capitalului de camătă care-l exploatează, astfel încât este capabilă a-i reduce venitul muncii sub nivelul salariului obişnuit şi îl constrânge a-şi vinde petecul de pământ. Organizarea creditului popular cooperativ poate reuşi în cele din urmă a pune capăt acestei situaţii.

Rodul muncii gospodăriei ţărăneşti nu este însă deplin la adăpost, nici prin aceasta. Burghezia, în funcţie de clasă diriguitoare în Stat, are în mână cheia repartiţiei impozitelor, care îi înlesneşte a aşezà o cotă mai apăsătoare a sarcinilor fiscale asupra ţărănimii, după cum fiind stăpână pe Banca de emisiune poate dirijà organizarea creditului cum îi convine. In plus, la adăpostul tarifelor vamale create de ea. cartelele industriale, folosind o situaţie de monopol, pot să urce în voie preţurile fabricatelor, consumate de ţărănime.

Transformările economice produse de răsboiu au creat antagonisme noi faţă de burghezie şi au accentuat unele vechi. Niciodată n'a existat un contrast atât de acut între interesul de valorificare maximă a producţiei ţărăneşti şi tendinţele capitalului comercial de acaparare şi speculare, ca în această epocă de hausse a preţurilor agricole.

Ţărănimea a avut şi are încă o conjunctură favorabilă, care i-a înlesnit şi continuă a-i înlesnì să realizeze preţuri mari pentru produsele agricole. Deprecierea monedei i-a folosit la un moment dat să strângă bani, cu care a putut să-şi plătească dobânzile, scăpând de sarcini cu mare uşurinţă. Dar continuarea deprecierii banului i-a căşunat rău. La urcarea preţurilor agricole, s'a răspuns cu o urcare mai pronunţată a preţurilor industriale, astfel că procurarea utilajului necesar noilor gospodării ţărăneşti şi al celor refăcute după răsboiu, precum şi a articolelor de întrebuinţare şi consum, au micşorat produsul muncii gospodăriilor săteşti. Aceasta n'a fost însă de ajuns. In cele din urmă, ţărănimea se poate adaptà fluctuaţiilor valutei, urcând în proporţie preţurile produselor ei. Burghezia are însă interesul ca valuta să se stabilizeze şi să se urce repede. Aceasta nu-i cu putinţă, dacă nu se realizează un echilibru bugetar. Atotputernică, burghezia poate concepe şi aplicà un sistem de stoarcere a muncii ţărăneşti, prin taxe de export, preţuri maximale şi rechiziţionare a produselor agricole, punând astfel sarcini mari pe clasa ţărănească,

www.dacoromanica.ro

ca să plătească datoriile de războiu ale Statului, care, într'o vreme de sărăcie generală, au avut ca efect crearea unei pături noi de îmbogăţiţi.

Antagonismele acestea, manifestate cu forţa brutală a împrejurărilor postbelice, au fost de natură să trezească conştiinţa de clasă a ţărănimii. Acest fapt este astăzi deplin recunoscut [1]).

Aceasta nu înseamnă că sub impulsul transformărilor economico-sociale schiţate s'a format o conştiinţă de clasă desăvârşită în massele ţărăneşti. Acest proces este mai complex. Conştiinţa de clasă nu poate fi la începutul desvoltării unei clase decât ceva vag, instinctiv, este impresia opoziţiei de interese faţă de stăpânitori. Incetul cu încetul în toiul luptelor de clasă, se definesc deosebirile de interese, antagonismele faţă de celelalte clase şi se desluşesc în cele din urmă condiţiile de existenţă ale clasei, caracterul ei specific [2]).

19. Desăvârşirea conştiinţei de clasă ţărăneşti este deci condiţionată de locul ţărănimii în lupta de clasă şi de capacitatea ei de a jucà un rol politic independent.

Insuş istoricul Guizot, ministrul lui Ludovic Filip, reprezentantul tipic al conservatismului, a recunoscut, în scrierea sa „Les moyens de gouvernement et d'opposition dans l'état actuel de la France", apărută în 1821, că lupta de clasă nu e nici numai o teorie, nici numai o ipoteză, ci pur şi simplu o realitate, deaceea „nu mai e nici un merit a recunoaşte lupta de clasă, ci e aproape ridicol a o negà" [3]).

Teoria luptei de clasă a fost desvoltată de Marx şi Engels. Concepţia ei se întemeiază pe constatarea de ordin istoric că, la un moment dat, s'au născut în cursul evoluţiei omenirii, din însuş organismul activităţii economice, diferite clase sociale cu interese deosebite, potrivit pozi-

---

1) Chiar doctrinarii comunişti, cari negau posibilitatea unei conştiinţe de clasă a ţărănimii, din cauza diferenţierii din sânul ei, astăzi. în special după experienţa revoluţiei ruse, o recunosc. Astfel, E. Varga, fostul Comisar al poporului în Ungaria, spune: «Ţărănimea a ieşit din războiu cu o conştiinţă de clasă sporită. cu un interes mai mare pentru politică». Op. cit. p. 70.

2) Cunow: Die Parteien der grossen französischen Revolution und ihre Presse (1912). p. 391. Cunow citează următorul pasaj din *Marx:* «Împrejurările economice au transformat mai întâiu massa populaţiei în muncitori. Dominaţia capitalului a creat pentru această massă o situaţie comună, interese comune. In lupta schiţată numai în câteva faze. această massă se găseşte laolaltă, se constitue *clasă pentru ea însăş.* Interesele pe care le apără devin interese de clasă». (Misère de la Philosophie).

3) Citat de Cunow. op. cit. II. p. 61.

www.dacoromanica.ro

ţiei lor în economia naţională şi cu tendinţa să-şi valorifice aceste interese prin luptă politică [1]).

„Istoria societăţii de până acum este istoria luptelor de clasă" [2]).

Stratificarea claselor sociale se preface continuu în mersul evoluţiei muncii sociale. Fiecare clasă socială este supusă transformărilor, în structura ei lăuntrică şi în raporturile ei faţă de celelalte clase sociale. Şi odată cu aceasta variază şi condiţiile sociale de luptă.

Antichitatea cunoaşte patricieni, cavaleri, plebei şi sclavi. Lupta de clasă se da atunci sub forma unei lupte între creditori şi debitori, şi sfârşeşte cu dispariţia plebeului debitor care e înlocuit de sclav (Roma) [3]). In evul de mijloc avem stăpâni feudali, vasali, ibreslaşi, calfe, iobagi [4]).

Lupta se încheie cu prăbuşirea datornicului feudal, care-şi pierde puterea politică, odată cu baza economică [5]). Insfârşit, societatea modernă burgheză, născută din prăbuşirea societăţii feudale, a produs „clase noui, condiţii noi de subjugare şi forme noi de luptă în locul celor vechi" [6]).

După cum s'a amintit, marxismul recunoaşte în această fază numai trei clase sociale principale : salariaţii, capitaliştii şi proprietarii rurali.

El merge chiar mai departe şi afirmă că „întreaga societate se desparte din ce în ce mai mult în două mari tabere duşmane, în două clase mari cari stau direct faţă în faţă : burghezia şi proletariatul" [7]).

Lupta de astăzi — astfel limitată între burghezie şi proletariat — a fost precedată de altele, ceeace înseamnă că ea nu poate fi privită decât ca una din fazele luptelor de clasă. Teoria socialistă, consideră însă ca *un novum* credinţa că această luptă dintre burghezie şi proletariat va fi decisivă, şi va trebui să ducă în chip necesar la desfiinţarea totală a claselor sociale. Şi numai proletariatul are menirea istorică să clădească noua

1) Marx zice în *Elend der Philosophie* : «Odată cu desvoltarea civilizaţiei, producţia începe a se clădi pe antagonismul profesiunilor, stărilor, claselor, în cele din urmă pe antagonismul dintre munca acumulată şi munca directă. Fără antagonism, nici un progres. Aceasta este legea căreia i-a urmat civilizaţia până astăzi. Până acum forţele de producţie s'au desvoltat pe baza acestei dominaţii a antagonismului de clasă». p. 35.

2) Manifest comunist, p. 25.

3) Marx : Kapital, I, p. 99.

4) Manifest comunist, p. 26.

5) Marx : Kapital, I, p. 99.

6) Manifest comunist, p. 26.

7) Manifest comunist. p. 28.

www.dacoromanica.ro

societate — fără clase — deoarece „toate celelalte clase susţin proprietatea privată a mijloacelor de producţie“ [1]).

S'a dovedit însă, că limitarea diviziunii claselor sociale, *în era capitalistă*, la burghezie şi proletariat, este o ficţiune, întrucât clasa ţărănească, care este o realitate, nu formează o pătură de tranziţie, menită a dispare mecanic în proletariat [2]).

Ţărănimea şi-a manifestat în repetate rânduri şi în toate colţurile lumii voinţa sa proprie, prin revoluţii împotriva clasei stăpânitoare. Scopul permanent al acestor izbucniri revoluţionare a fost o nouă repartiţie a averii, n'a fost deci numai decât îndreptat către o prefacere a constituţiei economice a societăţii [3]). Aceasta este chiar secretul succesului revoluţiilor ţărăneşti. Pe când programele revoluţiilor socialiste, cuprinzând transformarea radicală a organizaţiei producţiei, nu se pot realiza imediat, dacă se aplică brusc duc la dezastrul producţiei şi ca urmare la prelungirea regimului politic revoluţionar, programele revoluţiilor agrare, limitându-se la o nouă repartiţie a pământului, sunt aplicate în scurt timp şi pot duce ţărănimea la îndeplinirea idealului ei [4]).

Dar chiar potrivit concepţiei marxiste, lupta de clasă nu e socotită ca *primum agens* al transformării sociale, ci numai ca formă istorică, în care se exprimă schimbările structurii materiale, în raporturile dintre oameni. Rezultatele luptei de clase nu sunt urmări ale acţiunii conştiente, ci ale raporturilor de producţie date. In aceste împrejurări, este indiferent dacă ţelul mişcărilor revoluţionare ţărăneşti este o nouă repartiţie a pământului ; căci aceasta odată realizată, dacă corespunde forţelor econo-

---

1) K. Kautsky : Die proletarische Revolution und ihr Programm (1922), p. 10. Programul socialdemocrat dela *Görlitz* din 1921 a părăsit acest punct de vedere, declarând că «Partidul socialdemocrat german este partidul poporului muncitor dela oraşe şi sate». Kautsky combate acest reviriment.

2) Şi Kautsky recunoaşte, dealtminteri, acest adevăr în noua sa lucrare : «In concluziile scrierii mele asupra programului dela Erfurt mai aşteptam că ţăranii mici, cari se ruinau repede, se vor asocia proletariatului, îndată ce vor fi recunoscut situaţia lor desnădăjduită. Am arătat mai sus că *ne-am înşelat asupra acestui punct*. Ţăranii nu se ruinează, ci prosperează mult, datorită scumpetei crescânde a mijloacelor de hrană». El adaugă apoi : «Nu proletariatului, ci marilor proprietari li-se asociază ei» (p. 40), dovedind prin aceasta aceeaşi eroare de concepţie, ca în epoca redactării faimosului program dela Erfurt.

3) Vezi acest punct de vedere la *Max Weber* : Wirtschaft und Gesellschaft (Grundriss der Sozialoekonomik, II, Abt. I, 1921, p. 178).

4) L. B. Namier : Agrarian Revolution în No. 6 din Manchester Guardian, Supplement 1922.

www.dacoromanica.ro

mice reale, va trebui să aibă ca efect o transformare a raporturilor de producţie, deci a constituţiei economice a societăţii.

Schimbarea distribuţiei pământului poate să lase în picioare sistemul de producţie existent, poate produce o decădere la forme de producţie mai coborîte sau, dimpotrivă, poate alcătui baza unei ridicări la forme de producţie mai ridicate. Numai în cazul întâiu raporturile de producţie rămân neatinse. Altminteri trecerea marii proprietăţi a pământului, concomitent cu schimbarea modului de producţie, nu poate să nu aibă urmări, deoarece ea cauzează o deplasare, dând clasei ţărăneşti o altă funcţiune în procesul general al producţiunii sociale.

Aceasta contribue la rândul ei la prefacerea raporturilor de producţie, adică „a tuturor raporturilor economice, care se stabilesc între membrii societăţii, prin participarea lor la procesul de producţie socială" [1]), a întregii structuri a societăţii.

Dacă lupta de clasă este forma istorică, în care se manifestă schimbările structurii economice, în raporturile dintre oameni, nimic nu poate deci justifica *în teoria marxistă*, negarea rolului ţărănimii în lupta de clase.

20. Socialiştii afirmă că îşi întemeiază această credinţă pe constatări istorice. In timpul revoluţiei dela 1789—1793, ţăranul s'a ridicat împotriva stăpânului feudal, pentru abolirea iobăgiei, clăcilor şi dijmei, pentru drepturi la islaz şi pădure şi împărţirea pământului. Mijlocul său de luptă a fost rebeliunea distrugătoare. Examinând acest eveniment, Marx afirmă că „ţăranii sunt incapabili să-şi valorifice interesul de clasă în nume propriu, fie printr'un Parlament, fie printr'un Convent. Ei nu se pot reprezenta, ci trebuie să fie reprezentaţi. Reprezentantul lor legal poate să apară în acelaş timp ca stăpânul lor, ca o autoritate peste ei, ca o putere absolută care-i apără în faţa altor clase şi le trimite de sus ploaie şi soare. Influenţa politică a ţăranilor lotaşi îşi găseşte expresiunea într'aceea că puterea executivă îşi subordonează întreaga societate" [2]).

Marx neglijează însă a stabili cauzalitatea acestui fenomen şi aceeaşi eroare săvârşesc neomarxiştii cari îi dau caracterul unei legi sociale. Ţărănimea din vremea Revoluţiei franceze trăia într'o stare apropiată de

1) K. Marx în art. «Lohnarbeiter und Kapital» citat de Cunow, op. cit. II, p. 153.

2) Marx: Der 18 Brumaire p. 102. Otto Bauer (Bolschevismus oder Sozialdemokratie, Wien 1920) din care extragem citatul, adaugă: «Puterea nemărginită a guvernului care liberează pe sătean de feudalism apare în acelaş timp în faţa lui, ca stăpânul lui — aceasta este teroarea Conventului, acesta este absolutismul militar al lui Bonaparte. aceasta este dictatura Sovietelor», (p. 76).

www.dacoromanica.ro

economia casnică, nu era în raporturi frecvente cu piaţa şi nu cunoscuse altă exploatare decât a stăpânului şi a dărilor, astfel că singurul ei antagonism era împotriva regimului feudal. In aceste condiţii, dela liberarea ei de feudalism şi până când forţele economice descătuşate, creează un alt antagonism de interese, ţărănimea a trebuit să rămână pasivă şi să lase conducerea Statului, oraşelor în desvoltare, sub egida liberalismului economic triumfător şi a dreptului de proprietate absolută, sacră şi inviolabilă.

Pasivitatea ţărănimii durează până când, ţăranul liberat, intrând în agrenajul economiei banului, începe a simţi o nouă exploatare, fie sub forma cametei, izvorîtă din nevoia creditului, fie sub forma ipotecii, fie sub forma preţului redus, cu care este constrâns a-şi vinde grânele, pradă lanţului de intermediari, cari domină comerţul de cereale [1]).

In aceste împrejurări, se desvoltă în a doua jumătate a secolului XIX în Europa de apus şi centrală antagonismul ţărănimii împotriva capitalului comercial, cămătar, ipotecar şi a bursei, care se manifestă printr'o tendinţă vădită anticapitalistă. Momentul, în care se produce această exploatare capitalistă a ţărănimii, coincizând cu lupta întreprinderii capitaliste din industrie şi comerţ împotriva micilor meseriaşi şi a detailiştilor, alianţa acestora cu ţăranii împotriva adversarului comun este firească — deşi sorţii de izbândă nu erau aceiaşi, potrivit condiţiilor naturale de existenţă şi desvoltare ale fiecăruia. Deasemenea, dacă această dispoziţie anticapitalistă a ţărănimii a fost exploatată ca instrument al clericalismului şi feudalismului împotriva liberalismului burghez şi a hrănit mişcările antisemite şi reacţionare, în Europa centrală, aceasta se datoreşte dominaţiei politice în acea vreme, a stăpânilor feudali şi a regimului politic absolutist [2]).

De data aceasta, fără a se mai tăgădui deci ţărănimii orice rol politic, se vădeşte tendinţa a o prezenta ca o anexă a curentelor reacţionare.

Nu se întrevede însă că dacă dispoziţia anticapitalistă a ţărănimii s'ar fi produs într'o epocă, în care ar fi dominat un regim politic democratic şi o mişcare politică muncitorească însemnată, nimic durabil n'ar fi împiedecat ţărănimea să se afle alături de muncitorimea oraşelor. Dar

---

1) «In cursul secolului al XIX-lea interveni, în locul stăpânului feudal, cămătarul dela oraş, în locul obligaţiunior feudale ale pământului, ipoteca, în locul proprietarului rural aristocrat, capitalul burghez. Parcela ţăranului este numai un pretext care-i îngăduie capitalistului să tragă profit, dobândă şi rentă din ogor şi să lase pe agricultor să vadă singur cum îşi scoate salariul său» K. Marx : Der 18. Brumaire, p. 105, citat de Otto Bauer, p. 76.

2) Otto Bauer, care face constatarea afinităţilor politice ale ţărănimii în această epocă, nu descopere cauzele ei. Bolschevismus oder Sozialdemokratie, p. 76—78.

www.dacoromanica.ro

regimul absolutist n'a dispărut în Europa apuseană şi centrală decât în cei din urmă cincizeci de ani. Anul democraţiei politice este 1867, când reforma electorală din Anglia acordă dreptul de vot aristocraţiei muncitorilor, când se creează Uniunea nordică germană pe baza sufragiului universal, în Austria începe o eră liberală şi, în Franţa Napoleon inaugurează un curs nou făcând concesii liberale.

„Abia după anii şaptezeci începu să se simtă influenţa democraţiei asupra luptelor sociale şi chiar atunci, la început, într'un mod puţin prodigios, dat fiind numeroasele reveniri, anume reacţiunea în Franţa după Comuna din Paris, care durează dela 1871—1874, şi legea contra socialiştilor în Germania dela 1878—1890" [1]).

Insă, câtă vreme rămăşiţele feudale şi absolutiste nu dispăruseră şi libertăţile democratice nu erau asigurate, ţărănimea n'a fost în stare să se manifesteze ca factor politic independent, după cum nici proletariatul — a cărui însemnătate devenise preponderentă în statele apusene industriale — n'a izbutit a se organiza ca o forţă unitară, capabilă de o luptă decisivă.

Caracterul manifestării politice a ţărănimii apusene în ultimele decenii dinainte de războiu pare a contrazice această constatare. Faptele sunt cunoscute. Sub presiunea concurenţei cerealelor de peste Ocean, gospodăriile ţărăneşti din Apusul şi Centrul Europei au fost constrânse să se raţionalizeze şi intensifice. Urcarea în urmă a preţului cerealelor fiind simultană cu sporirea rendementului pământului, a determinat ca datoriile ipotecare să nu mai fie simţite ca o sarcină apăsătoare. Propăşirea creditului cooperativ a gonit cămătarii din sate. Cooperaţia de producţie şi desfacere în comun a micşorat posibilităţile de exploatare a ţărănimii de capital.

Aceste împrejurări au părut îndestulătoare să se constate că „dispoziţia anticapitalistă a ţărănimii a dispărut" [2]) şi că ţărănimea a mers în această vreme mână în mână cu marea proprietate, ba chiar cu marea industrie, împotriva proletariatului, ca să obţină protecţia vamală. Mai mult încă, atracţia braţelor de muncă dela ţară în industria dela oraşe, tocmai când intensificarea agriculturii necesita mai multe, produce o lipsă de oameni la ţară, ceeace ar face ca „ţăranul să privească în proletar pe duşmanul său" [3]).

1) K. Kautsky, op. cit. p. 75.
2) Otto Bauer, op. cit. p. 78.
3) Ibidem.

www.dacoromanica.ro

Ca să desprindă această concluzie. teoreticianul social-democrat Otto Bauer reduce întreaga massă țărănească la ..țărani mari" (Grossbauer). cari stăpânesc proprietăți mijlocii. cultivate cu ajutorul muncii salariate. cari au aceleași interese. ca și agricultorii mari. atât în privința menținerii prețurilor mari pentru produsele lor. prin taxe vamale. cât și în privința nevoii de brațe [1]). Dacă este incontestabil că oriunde partea dominantă a populației țărănești este alcătuită din ..țărani mari". antagonismul acestora față de proletariat poate influența atitudinea politică a întregii masse țărănești. descoperirea unei tendințe antiproletare în mijlocul întregii clase țărănești este o generalizare lipsită de orice temeiu.

Această a doua tendință. de a prezinta țărănimea într'un antagonism oarecum natural față de proletariat. izvorăște din necesitatea de a nu turbura armonia liniilor teoriei marxiste asupra evoluției sociale.

Programul dela Erfurt începea astfel: ..Evoluția economică a societății burgheze duce cu forța necesități naturale la dispariția exploatării mici. a cărei temelie este proprietatea privată a lucrătorului asupra mijloacelor de producție". la înlocuirea sa cu exploatarea mare. și arăta ca rezultat al acestei evoluții factorii economici noi: proletariatul și burghezia capitalistă exploatatoare. .

In lupta dintre aceste două clase. proletariatul avea misiunea istorică de a purtà stindardul noii societăți socialiste. care apărea astfel ca produsul unei evoluții naturale necesare [2]).

Evident. dacă în lupta dintre cele două protagoniste. burghezia și proletariatul. ar apare o altă clasă socială. evoluția n'ar mai putea urma conform ..legii naturale". In consecință. se impune constatarea că dacă „în agricultură nu se observă o decădere a exploatării mici. apoi nici decăderea exploatării mari" [3]). dimpotrivă: exploatarea mare este superioară din punct de vedere tehnic și ..exploatarea mică înseamnă fără înconjur exces de muncă și barbarie" [4]). iar țăranii sunt în opoziție de interese. față de muncitorii dela orașe [5]).

Verificarea legii marxiste a evoluției sociale nu s'ar putea face însă decât în statele apusene. Anglia. Statele-Unite ale Americei. Ger-

---

1) In realitate. în Germania. care stă la baza cercetărilor lui Otto Bauer. Grossbauern. țăranii mari. formau o massă însemnată. Astfel. în 1895. erau circa 280.000 proprietăți țărănești mari. care ocupau o cotă de pământ mai mare decât orice altă categorie. Clapham. op. cit. p. 200.

2) K. Kautsky. op. cit. p. 10.

3) Ibidem. p. 21.

4) Ibidem. p. 22.

5) Ibidem, p. 23.

www.dacoromanica.ro

mania, Franţa, Italia, unde s'a desvoltat o civilizaţie industrială capitalistă, nu însă în răsăritul Europei, care şi-a păstrat structura agrară. Aci asistăm la o mişcare ţărănească, care s'a dovedit că nu este identică cu aceea din vremea Revoluţiei franceze. Ţărănimea din aceste părţi, deşi înglobată într'un regim de muncă neofeudal, nu trăia în împrejurări de economie casnică înainte de emanciparea ei definitivă de acum, ci sub influenţa puternică a pieţei. Apoi, momentul în care are loc liberarea ei deplină şi punerea ei în stăpânirea pământului, coincide cu o ridicare a gradului de conştiinţă de clasă, datorită exagerării antagonismelor de interese, ca urmare a împrejurărilor social-economice postbelice.

Regimul politic democratic, întemeiat pe votul obştesc, îngăduie o manifestare a tendinţelor de clasă, concretizată în formaţiunea partidelor ţărăneşti [1]). Dar chiar unde nu există libertăţi democratice, ca în Rusia sovietică, influenţa hotărîtoare a ţărănimii n'a lipsit a se manifesta puternic, impunând un reviriment în întreaga politică bolşevică [2]) : recunoaşterea proprietăţii ţărăneşti, în forma unei folosinţe ereditare, libertatea comerţului produselor agricole, înlocuirea rechiziţiilor printr'un impozit în natură ş. a. m. d. Există chiar un partid mic al cărui program este egalitatea de reprezentare între ţărani şi lucrătorii dela oraşe. Dacă s'ar realiza, „această reformă simplă ar transforma întregul regim bolşevic" [3]).

---

1) Un observator apusean al împrejurărilor din răsăritul Europei, de după războiu, scrie: «In ţinuturile rurale, democraţia îşi găseşte expresiunea în partide ţărăneşti, cari, deşi în general sunt dispuse a aproba socializarea sau municipalizarea în oraşe sau controlul social al industriei, de fapt pretutindeni sunt partizanii proprietăţii ţărăneşti a pământului şi comerţului liber al mărfurilor». *Dr. L. Halden Guest* : The Struggle for Power in Europe 1917—1921 (London 1921, p. 23).

2) Iată cum o schiţează André Morizet, un socialist comunist francez în noua sa carte : Chez Lenine et Trotzki (Paris 1922): Elementul ţărănesc se întăria constant. Revoluţia a dat ruralilor pământ şi vite. Armata roşie a fost şcoala unde au fost instruiţi şi au căpătat conştiinţa intereselor lor. Ei cer libertatea comerţului şi constrângerea guvernamentală îi apasă. O ideologie mic-burgheză s'a desvoltat între ei, ca şi între lucrătorii declasaţi, ideologie, care se exprimă în formula : «Pentru soviete fără partid, contra dictaturii partidului comunist. Această formulă a devenit cuvântul de ordine al revoluţiei dela Cronstadt»... Revoluţia a fost înfrântă, dar politica faţă de ţărani a fost schimbată; în locul rechiziţiilor s'a introdus o dare în natură, comerţul mic s'a lăsat liber, etc. p. 65—66.

Insă Lenin însuş declară că a trebuit ca proletariatul să se alieze cu ţărănimea (p. 70).

Seria întreagă a concesiunilor zilnice, ca urmare a revoluţiei dela Cronstadt, este relatată p. 78—86.

3) Dr. L. Halden Guest, op. cit. p. 103.

www.dacoromanica.ro

In celelalte ţări organizarea politică a ţărănimii s'a desvoltat în măsura în care libertăţile cetăţeneşti şi regimul juridic democratic au fost o realitate [1]).

Direcţia în care se desvolta mişcarea politică a ţărănimii nu va fi puţin înrâurită de tendinţa pronunţată a se da noilor aşezări agricole ţărăneşti caracterul de proprietate de muncă. Oriunde va predomina regimul proprietăţii de muncă, în massa populaţiei rurale, va fi cu desăvârşire exclus ca orientarea politică a ţărănimii să fie dată de o ideologie străină [2]).

Mişcarea politică a ţărănimii în răsăritul Europei îşi va urma drumul ei propriu, împrumutând, evident, coloarea locală a împrejurărilor din fiecare ţară, dar urmărind în esenţă aceleaşi tendinţe, impuse de antagonismele de interese, alimentate de condiţiile capitaliste de după războiul mondial şi de preponderenţa numerică a ţărănimii în aceste părţi ale lumii. Nu există nici o indicaţie care să îndreptăţească aşteptarea că evoluţia socială, cel puţin în această parte a lumii, va urma linilie teoriei marxiste.

---

1) Un observator obiectiv apusean notează în această privinţă în 1921: «Dieta poloneză este un corp, în care interesele ţărăneşti sunt în majoritate efectivă, cu reprezentare socialistă de importanţă imediat următoare. Premierul este (Martie 1921) un ţăran veritabil». (p. 110). In Cehoslovacia «cele mai însemnate puteri sunt acelea ale muncitorilor industriali, uniţi în diverse partide socialiste, şi acelea ale ţăranilor, uniţi în diverse grupe ţărăneşti predominante». (p. 140). In Bulgaria, în Martie 1921, era guvernul cel mai tipic ţărănesc din Europa. (p. 248). In Austria, «reprezentarea este împărţită între social-democraţi şi ţărăniştî». (pog. 183). Chiar în Parlamentul ungar din 1921, din 208 membri, 96 aparţineau partidului ţărănesc. (p. 200). Dr. L. Halden Guest, op. cit.

2) «Fiecare clasă are interesele ei specifice de clasă, rezultate din poziţia ei în economia naţională, mediul ei de clasă specific şi concepţiile ei de clasă, *ideologia ei de clasă*. Deasupra diferitelor forme de proprietate, deasupra condiţiilor de existenţă socială, se ridică o întreagă supra-structură de sentimente, iluzii, gânduri, concepţii de vieaţă osebite şi înfăţişate în chip particular. Intreaga clasă le creează şi formează din bazele ei materiale, raporturile sociale corespunzătoare». K. Marx: Der 18 Brumaire (Ed. IV), p. 34.

www.dacoromanica.ro

TEORIA ECONOMIEI ŢĂRĂNEŞTI

Timp de aproape 50 de ani, s'a cultivat în Rusia, mai ales de către Zemstve şi celelalte autorităţi locale, *statistica agrară*, cu străduinţa de a se pătrunde până în adâncimile împrejurărilor economice ale vieţii agrare ţărăneşti. Lucrul este în parte lesne de lămurit, dacă se ţine seama că Rusia a fost şi a rămas, până în zilele noastre, un *Stat agrar*. Ceeace a contribuit însă la realizarea acelor monumentale cercetări, care nu-şi găsesc asemănare, în alte ţări, este faptul specific, că Rusia a dispus de un număr relativ mare de forţe capabile să se ocupe cu statistica agrară. Agronomii ruşi, cu cultură academică, s'au dedat numai puţin practicei în exploatările agricole mari. De cele mai multe ori, ei s'au îndeletnicit cu organizarea serviciilor de propăşire agricolă de pe lângă zemstve, fie conducând staţiunile de încercări agricole, sau de selecţionare a seminţelor, fie predând cursuri la şcolile de agricultură şi ocupându-se în acelaş timp cu culegerea şi sistematizarea datelor statistice privitoare la gospodăriile ţărăneşti.

Materialul acesta statistic, a fost prelucrat de economiştii ruşi timp de peste douăzeci de ani şi pe baza rezultatelor dobândite, s'a creat o direcţiune nouă în ştiinţa economică rusă şi o teorie a economiei ţărăneşti.

Lucrarea unuia dintre cei mai de seamă economişti ruşi, profesorul *Aiexandru Ciajanov* [1]), apărută în limba germană, înlesneşte o privire în domeniul acestor cercetări ruseşti, cu atât mai mult cu cât ea se înfăţişează ca o sinteză a rezultatelor dobândite până în prezent.

I. STRUCTURA ECONOMIEI ŢĂRĂNEŞTI INDIVIDUALE

Punctul de plecare a lui *Ciajanov* este constatarea că problema exploatării mari şi mici în agricultură, care se desbate în ştiinţa economică

Notă. Studiu publicat în revista «Independenţa Economică» An. VIII, No. 3—4/925.

1) Alexander Ciajanov: Die Lehre der bäuerlichen Wirtschaft. Versuch einer Theorie der Familienwirtschaft in Landbau. Berlin 1923.

www.dacoromanica.ro

de peste treizeci de ani, n'a dus prin rezultatele ei la o încheiere hotărîtoare. Unii scriitori au crezut că au stabilit superioritatea tehnică a exploatării agricole mari, prezicând că evoluţia agriculturii va urma aceleaşi linii ca în industrie, iar alţii au descoperit exploatării mici, avantaje mari faţă de cea mare şi au accentuat, că condiţionarea biologică deosebeşte producţia agricolă de cea industrială, în aşa măsură, încât nu se poate face nici o comparaţie.

Polemica aceasta îngăduie totuş a se trage anume concluzii. Astfel, se poate azi afirma, că forma de exploatare mare are o serie de avantagii faţă de cea mică, cu privire la o parte însemnată din elementele producţiei agricole. Insă aceste avantagii technice, ating foarte repede limitele economice naturale ale mărimei optime, peste care exploatarea devine iraţională. Dar, cu toată superioritatea technică a exploatării mari faţă de exploatarea mică ţărănească, aceasta nu numai că nu dispare, ci în ultimul timp, se dovedeşte tot mai mult, că şi-a afirmat existenţa şi nu numai că şi-a menţinut poziţiile, dar le-a întărit.

Cauza acestei situaţii stă în calităţile ei social-economice, cari rezultă din tipul unei economii private, în care producţia este organizată. fără întrebuinţarea muncii salariate, de către familie.

Ciajanov formulează, astfel, în termeni noi problema, întrucât nu mai pune în faţă exploatarea mare şi mică, după caracteristicele cantitative, ci analizează calitativ capacitatea de viaţă a două forme economice de natură deosebită: acea capitalistă şi acea fără salariaţi.

Dacă ştiinţa economică s'a deprins, dela *Ricardo* încoa, să privească situaţia economică existentă, ca o economie cu structura capitalistă, cercetarea caracterelor specifice ale economiei ţărăneşti din ţările, în care predomină exploatarea agricolă mică ţărănească, întinsă asupra diferitelor categorii economice — renta pământului, formarea preţurilor, etc. — a descoperit fenomene care nu-şi găsesc locul în cadrul Economiei clasice şi care trebuiau să fie explicate. Analizându-se organizaţia internă a economiei ţărăneşti, s'a constatat că ea se deoebeşte fundamental de întreprinderea capitalistă, bazată pe salariaţi, printr'o concepţie diferită despre profit şi printr'un alt fel de a calcula, precum şi prin întreaga psihologie economică.

Ciajanov afirmă, că extensiunea exploatării capitaliste în agricultură este determinată de mărimea capitalului şi de suprafaţa pământului. Dacă acestea rămân constante, ea se poate menţine în decursul timpului în aceleaşi limite. Dimpotrivă, mărimea gospodăriei ţărăneşti se schimbă, dacă o urmărim un timp mai îndelungat (câteva decenii), potrivit cu fazele de evoluţie ale familiei.

www.dacoromanica.ro

Dovada acestei teze, se produce prin analizarea compoziţiei familiei ţărăneşti şi influenţa evoluţiei sale asupra activităţii economice.

Noţiunea de familie, cu toată diversitatea rezultată din caracteristicile ei etnografice, îşi păstrează baza ei biologică : comunitatea de viaţă a unei căsnicii şi a urmaşilor, ca şi a membrilor vrâstnici ai generaţiei înaintaşe.

Natura biologică a familiei determină într'o măsură însemnată limitele ei, dar mai ales legile formaţiunii sale. De bună seamă, caracterul vieţii poporului, în diferite ţinuturi sau medii sociale, poate aduce cu sine complicaţii. Insă diversitatea are o însemnătate mai mare, când analizăm însemnătatea membrilor familiei, ca forţe de lucru şi consumatori. Astfel vom constata familii, constând numai dintr'o tânără pereche, cari abia au părăsit casa părintească ; altele fără copii ; o a treia grupă va fi formată din familii, în care generaţia a doua ia parte la lucru. Multe familii formează o comunitate de viaţă a mai multor perechi înrudite între ele, însfârşit găsim familii în agonie, cari şi-au pierdut urmaşii sau aceştia s'au despărţit de ele, astfel că ele constau numai din doi bătrâni cari se apropie de sfârşitul vieţii.

Fiecare familie reprezintă, în raport cu vârsta ei, forţa ei de muncă, mărimea trebuinţelor, raportul între unităţile de consumatori şi de lucrători şi în raport cu posibilităţile de aplicaţie a diviziunii muncii, cari rezultă din compoziţia ei, *un aparat de muncă specific*.

Acest aparat de muncă specific trebuie să aibă o influenţă asupra activităţii economice a familiei, care nu face uz de salariaţi. Intrucât pentru familie imboldul principal către activitatea economică, stă în constrângerea ei de a satisface necesităţile consumatorilor ei, şi întrucât ea e avizată pentru aceasta la membrii ei capabili de muncă, este de presupus că extinderea activităţii economice a familiei, corespunde cantitativ, într'o oarecare măsură, acestor elemente principale. Cercetări statistice au înlesnit să se stabilească existenţa unei corelaţiuni strânse între numărul lucrătorilor şi consumatorilor, deoparte şi produsul brut al exploatării agricole, de alta.

Totuş chiar dacă se admite existenţa unui asemenea raport, s'ar putea pune întrebarea de ce natură este. S'ar putea afirma că extinderea activităţii economice nu e determinată de mărimea familiei; ci invers, că extinderea activităţii economice hotăreşte mărimea familiei sau, cu alte cuvinte, ţăranul adaptează mărimea familiei sale măsurei siguranţei sale economice.

Dacă aceasta ar fi adevărat, ţăranii ar trebui să limiteze naşterile artificial, aşa încât numărul relativ de naşteri să fie mai mic în familiile,

www.dacoromanica.ro

cari cultivă pământ mai puţin. Sau dacă nu se dovedeşte aceasta, atunci ar trebui ca, în familiile ţărăneşti cu pământ puţin, mortalitatea copiilor să fie mai mare.

In realitate statisticile nu evidenţiază nici una nici alta din cele două ipoteze.

Cercetându-se însă, în 1911, cât de mare este suprafaţa gospodăriilor, cari aparţineau în 1882 unei anume grupe, după mărimea suprafeţei cultivate, s'a constatat următoarele :

O mare parte din gospodăriile cu suprafeţe cultivabile mici, au trecut într'o clasă superioară, cultivând o suprafaţă mai mare, ceeace denotă o sporire a activităţii economice; acestea au câştigat forţe economice noui, în măsura în care familiile au crescut ca vârstă şi număr. Invers, gospodării, odinioară mari, s'au spart într'o serie mai mici.

Procesele demografice ale creşterii familiilor şi divizarea lor, după clase de mărime, determină într'o măsură însemnată şi împărţirea gospodăriilor în clase după mărimea suprafeţelor cultivate şi a extensiunii creşterii vitelor.

Concluzia este clară: „vârsta şi mărimea famililor influenţează considerabil, am zice hotărîtor, extensiunea activităţii lor economice'".

Se poate deci vorbi de o *diferenţiere demografică*, bineînţeles fără ca prin aceasta să se excludă *diferenţierea socială*.

Pentru a se evita interpretări greşite, Ciajanov accentuează că familia nu este totdeauna singurul factor, care determină mărimea activităţii economice.

Aceasta mai atârnă de gradul de intensitate a muncii, cu alte cuvinte de cantitatea de timp ce întrebuinţează familia ţărănească, în realitate, la lucru, sau măsura în care poate folosi forţa ei de lucru. Mai departe, rezultatul muncii atârnă de mijloacele technice de producţie, de care dispune familia ţărănească, precum şi de condiţiile naturale şi de conjunctura pieţii.

De aceea, pentru a înţelege fiinţa economiei ţărăneşti şi structura ei, trebuie să se cerceteze cum colaborează mărimea familiei cu ceilalţi factori la determinarea activităţii familiei ţărăneşti şi care este greutatea specifică a fiecăruia.

Să analizăm cel dintâi factor, pe care economiştii ruşi îl denumesc *„exploatarea proprie a muncii"*. In acest scop este necesar a se cerceta rezultatul activităţii muncii ţărăneşti, — venitul anual al familiei ţărăneşti. Pe baza materialului statistic, *Ciajanov stabileşte, în primul loc, că în gospodăria ţărănească, de regulă, forţa de muncă nu e întrebuinţată com-*

www.dacoromanica.ro

plet. Măsura folosirii forțelor de muncă disponibile este dată, în condiții egale, de necesitățile de consum ale familiei.

De bună seamă, venitul net al gospodăriei țărănești nu sporește numai proporțional cu raportul dintre unitățile de consum și forțele de muncă, ci și cu înzestrarea ei cu pământ. Mai mult încă, se dovedește că, dacă venitul net al familiei țărănești crește, ca urmare a înmulțirii consumatorilor, aceasta nu are ca urmare o ridicare a nivelului vieții, dimpotrivă în unele cazuri chiar o coborîre. In schimb o urcare a venitului anual, provocată de o îmbunătățire a mijloacelor de producție ridică sigur nivelul vieții.

In orice caz este cert că, energia pe care o desfășoară lucrătorul în gospodăria familiară, stă subt imboldul necesităților de consum ale familiei. Dacă acestea cresc, țăranul sporește gradul exploatării proprii a muncii sale.

In acelaș timp, trebuie să se țină seamă, că dificultatea muncii împiedică cheltuiala de energie. Cu cât e mai anevoioasă munca în raport cu produsul ei, cu atât mai scoborît este nivelul vieții, la care familia țărănească nu mai sporește mai departe munca ei. Chiar realizarea acestui nivel jos reclamă adesea sforțări mari.

Se poate astfel adeveri că, gradul exploatării proprii a muncii este determinat de un anume raport între măsura satisfacerii trebuințelor și măsura greutății muncii.

Ciajanov, în afară de dovada materialului statisticii agrare, prezintă și o explicație teoretică. Activitatea economică la care se folosește numai munca proprie se deosebește, de oricare alta, prin aceea că cvantumul valorilor în posesiunea cărora ajunge gospodarul activ, prin ea. corespunde cantității muncii fizice cheltuite. Pe de altă parte, familiile active valorează bunul, dobândit prin această muncă marginală, după mărimea folosului, care-l prezintă pentru ele, unitatea finală. Insă acesta se micșorează, când cantitatea totală de bunuri asupra căruia dispune subiectul economic sporește și astfel, la o anume proporție a venitului, câștigat prin munca proprie, intervine un moment, când mărimea greutății cheltuielii de energie finală și mărimea utilității finale a cantității de bunuri produsă prin această muncă apare subiectului economic egală.

In acest punct al echilibrului natural, producția muncitorului din gospodăria care întrebuințează numai munca proprie încetează, de oarece orice plus de energie ar fi subiectiv desavantajos.

Astfel, pentru producția fiecărei gospodării familiare, se trage o limită naturală, prin faptul că tensiunea cu care lucrează familia în timpul anului, trebue că corespundă măsurii în care se satisfac trebuințele ei.

www.dacoromanica.ro

Concluzia care se desprinde din această expunere, în ce privește gradul de exploatare proprie a gospodarului țăran, este următoarea: pe când limitele exploatării agricole capitaliste constau în aceea că maximul câștigului net este dat de mărimea optimă (nu maximă!) a exploatării; pentru extinderea economiei familiare există limite naturale în raportul dintre necesitățile și forțele de muncă ale familiei și ea se călăuzește înlăuntrul acestora după împrejurările externe, în care produce familia țărănească.

In această formulă nu se lămurește încă cum calculează, în cazuri concrete, familia țărănească. De aceea trebuie să ne întrebăm, dacă caracteristicile expuse, au vreo influență asupra modului de calculare al familiei țărănești, cu alte cuvinte dacă noțiunea profitului care își are locul ei în economia capitalistă și pe care se clădește teoria lui Adam Smith, David Ricardo și a întregii Economii poltice burgheze actuale, coincide cu noțiunea despre profit, care stăpânește în economia țărănească.

Modul capitalist de calculație economică este concretizat în următoarea formulă:

$$VB—Ch\ M—S=VN$$

sau venitul brut (VB) minus cheltuelile materiale (Ch M) și salariile (S), este egal venitul net.

Această formulă nu se poate aplica în gospodăria familiară deoarece categoria salariului îi este necunoscută și ea nu poate exprima cheltuiala de muncă decât în unități naturale.

Faptul fundamental pentru gospodăria familiară este venitul muncii anuale.

Din osebirea concepției profitului, între economia capitalistă și economia țărănească familiară, poate rezulta că, acolo unde economia capitalistă încheie socotelile ei cu pierderi, economia țărănească să socotească cu profituri. Aceasta explică tăria extraordinară și puterea de rezistență a gospodăriilor țărănești. Ca urmare a raporturilor de echilibru, o gospodărie familiară poate să se mulțumească adesea cu venituri atât de mici pe unitate de muncă, încât să poată exista în condițiuni, cari condamnă economia capitalistă la dispariție. Pe de altă parte, o gospodărie țărănească, în cazul unei rente mari a pământului, trebuie adesea să renunțe a întrebuința munca ei la lucrări cari sunt avantajoase pentru o gospodărie capitalistă, la care însă produsul muncii este mai jos decât la acelea, prin care economia țărănească își satisface trebuințele.

Înțelegerea complectă a acestor deosebiri presupune o *analiză a structurii interne a economiei familiare în agricultură*, întrucât aceasta

www.dacoromanica.ro

prezintă o serie de caractere esențiale, decurgând din felul specific al producțiunii agricole.

Fiecare exploatare agricolă se caracterizează printr'un sistem, adică prin felul în care sunt unite laolaltă, cantitativ și calitativ, pământul, munca și capitalul. Combinația optimă a acestor elemente asigură venitul maxim. Când organizatorul unei exploatări n'are destul capital sau pământ, sau forțe de lucru, ca să poată desvolta exploatarea sa în limitele optime, el o clădește în proporții mai reduse adaptate factorului, care se află în minimum. Intrucât celelalte elemente se pot combina cu acest factor în raporturi technice felurite, organizatorul este chemat a găsi acea combinație, care garantează venitul maxim. Insă în orice dimensiune este orânduită o exploatare, totdeauna există într'însa o anume proporționalitate a părților și o anume regularitate în raportul lor, care e diferită pentru fiecare sistem de exploatare și e condiționată prin oportunitatea și necesitatea technică. Orice tulburare a acestei armonii duce la o micșorare a venitului.

Aceste principii își găsesc aplicație în organizarea întreprinderilor agricole cu salariați. Când voim a le aplica economiilor familiare agricole, bazate exclusiv pe munca proprie, descoperim un factor determinat de mai înainte: numărul forțelor de muncă, care este dat de membrii familiei, capabili de muncă și nu poate fi înmulțit sau micșorat după voe. De aceea, pentru a corespunde necesității unei combinații oportune a celor trei factori, trebuie să se aducă ceilalți doi, într'un raport optim, față de acest element fix.

Dacă o gospodărie țărănească poate hotărî liber mărimea suprafeței de exploatat și are la dispoziție mijloacele de producție necesare, atunci ea combină factorii de producție, potrivit mărimii optime a exploatării proprii a forțelor de muncă ale familiei, într'un sistem technic optim, în ce privește dimensiunile și raportul dintre părțile sale. Orice înzestrare a muncii cu mijloace de producție sau pământ, care ar excede gradul technic optim, ar fi o încărcare superfluă a exploatării și n'ar conduce la o mărire a gospodăriei, căci familia nu poate aduce o sporire a folosirii forței sale de lucru, peste măsura anterioară și rezultatul muncii sale nu poate fi sporit, nici printr'o creștere a intensității capitalului, dacă măsura optimă a înzestrării era deja atinsă.

Dacă pământul se află în minimum, și nu există mijloace să fie sporit, activitatea economică se reduce, în ce privește toate elementele. Intrucât în acest caz, forțele de muncă ale familiei nu-și mai pot afla o întrebuințare adecuată înlăuntrul gospodăriei, ele sunt avizate la activități

www.dacoromanica.ro

cari oferă câştig, în afară de exploatarea proprie, pentruca să-şi restabilească echilibrul. Ce-i drept, îndeltnicirile în afară de exploatarea proprie a familiei nu sunt totdeauna o consecinţă a lipsei de pământ. In primul rând, aceasta este în multe cazuri o urmare a faptului că, împărţirea în timp a muncii agricole este foarte inegală şi sunt anotimpuri întregi — de ex. iarna, când este sezon mort. In al doilea rând însă — şi aceasta este cauza principală — nu sunt puţine cazuri, când ţăranul caută câştig în afară de exploatarea sa agricolă, nu din cauză că n'are mijloace de producţie, ci deoarece, ca urmare a unei conjuncturi favorabile, lucrările din afara gospodăriei oferă un venit mai bun, cu o muncă mai redusă.

Familia ţărănească procedează aci cu munca sa, întocmai ca şi capitalistul cu capitalurile sale: le plasează acolo, unde îi produc venitul net maxim.

Astfel se întâmplă în Rusia (şi în alte ţări agricole) ca în anii de secetă, când nu e cu putinţă ca ţăranii să-şi stabilească echilibrul economic în propria lor gospodărie, să se producă pe piaţa muncii o supraofertă de braţe ţărăneşti. Atunci se iveşte fenomenul paradoxal pentru Apuseni: epoci de preţuri urcate pentru cereale, sunt epoci de salarii joase.

In caz însă când nu se găsesc ocupaţiuni auxiliare, ţăranul va fi constrâns să contravină legii combinaţiunii optime a factorilor de producţie şi va trebui să sporească *intensitatea muncii*, fie trecând la metode de lucru mai intensive, fie introducând culturi, cari cer o cantitatea mai mare de muncă. Venitul unităţii de muncă se va scoborî, căci trebuie să se cheltuiască o energie mai mare, dar venitul brut va spori.

Cazul, în care suprafaţa pământului ajunge să fie minimă se poate ivi uşor, la orice înmulţire a familiei ţărăneşti, întrucât ţăranul nu poate dobândi imediat la nevoie, pământ nou. Capital poate fi mai lesne adunat, desigur nu deodată. Totuşi în decursul timpului familia ţărănească se va strădui şi va izbuti să aibă cantitatea optimă de mijloace de producţie.

Trebue însă să se accentueze, că în economia familiară ţărănească, rolul capitalului este altul decât în întreprinderea capitalistă şi circulaţia sa nu urmează pe aceleaşi linii — folosirea sa urmăreşte alte ţeluri şi are loc în alte forme.

Ştim până acum că, mărimea exploatării şi cantitatea de lucru realizată într'o economie ţărănească, nu e determinată de mărimea capitalului aflat în stăpânirea întreprinzătorului, ci de întinderea familiei şi echilibrul, care se stabileşte între satisfacerea trebuinţelor şi greutatea muncii. Se poate ca deosebirea de mărime a capitalului să schimbe îm-

www.dacoromanica.ro

prejurările, în care se săvârşeşte munca şi prin aceasta să influenţeze puternic acest echilibru — aceasta este influenţa numai a unui factor între alţii, o influenţă indirectă; cantitatea de capital nu este nici cea mai însemnată, şi nici factorul determinant.

Deasemenea ştim că pentru o gospodărie ţărănească, în care există lipsă sau exces de pământ, raportul elementelor de producţie, în special acela dintre pământ şi capital, nu corespunde acelui raport optim capitalist, care garantează cea mai mare remuneraţie capitalului pus în întreprindere. Adesea gospodăria ţărănească, în străduirea de a-şi ridica venitul anual total, întrebuinţează o cantitate de muncă şi capital pe unitatea de suprafaţă, care întrece cifra optimă şi, sau nu aduce nici un profit, sau unul extrem de redus.

Insfârşit, s'a mai constatat, că gospodăria ţărănească poate să sporească considerabil prin ridicarea cuantumului de muncă, atât extinderea cât şi venitul total al exploatării, deşi capitalul rămâne neschimbat, desigur tot printr'o scoborîre a venitului pe unitate de muncă şi a câştigului net.

Dacă aceste constatări lasă să se întrevadă rolul specific al capitalului în economia ţărănească. pentru a-l lămuri pe deplin şi a cunoaşte ţelurile întrebuinţării capitalului şi formele în care are loc, trebuie să se cerceteze. înainte de toate, împrejurările, în care se formează şi se reface capitalul în gospodăria ţărănească.

Singurul isvor pentru formaţiunea capitalului în gospodăria ţărănească este produsul muncii, din care familia ţărănească trebuie, înainte de orice, să-şi satisfacă nevoile de trai. In aceste condiţii, există o strânsă legătură între alocările pentru refacerea şi formaţiunea din nou a capitalului şi bugetul de cheltueli. Dacă produsul muncii este limitat, astfel încât abia acoperă nevoile familiei ţărăneşti, nu se poate forma capital nou şi nici nu se poate întregi cel existent. Urgenţa necesităţilor elementare nesatisfăcute este însă atât de mare, încât nu se poate concepe o restrângere a consumului, pentru a se alimenta într'o măsură cât de restrânsă formaţiunea capitalului. Numai treptat, când creşterea venitului muncii este de natură să sporească bugetul personal şi îngăduie satisfacerea, una după alta, a trebuinţelor principale ale familiei, gospodarul este în stare să aloce o parte din venituri, pentru refacerea şi formaţiunea capitalului.

Ca să înfăţişeze succesiunea cheltuelilor pentru necesităţile personale şi economice, Ciajanov, a stabilit următoarele scări :

www.dacoromanica.ro

Necesităţi personale:

Hrana	10	9	8	7	6	5	4	3	2	1
Imbrăcămintea	9	8	7	6	5	4	3	2	1	
Locuinţa	8	7	6	5	4	3	2	1		
Incălzit şi luminat . . .	7	6	5	4	3	2	1			
Lux	6	5	4	3	2	1				
Necesităţi culturale . .	5	4	3	2	1					

Necesităţi economice:

Sămânţă	8	7	6	5	4	3	2	1	0
Vite	7	6	5	4	3	2	1	0	
Inventar	7	6	5	4	3	2	1	0	
Clădiri	6	5	4	3	2	1	0		
Diverse	5	4	3	2	1	0			

„In această ordine de succesiune a necesităţilor după urgenţa lor, o familie economică, care are în total 3 unităţi de valoare, nu poate întrebuinţa nici una pentru necesităţi economice. Dacă dispune asupra 14 unităţi de valoare, atunci poate satisface toate nevoile până la acelea a căror preţuire subiectivă este exprimată prin coeficientul 7. Pentru aceasta 10 unităţi vor servi nevoilor personale şi 4 celor economice. Cu 34 unităţi, familia îşi poate împlini încă necesităţile, al căror grad de urgenţă este dat de coeficientul 5 şi aci revin 21 unităţi nevoilor personale şi 13 proceselor de formaţiune a capitalului“ [1]).

Cu aceasta se încheie analiza economiei ţărăneşti, considerată ca o categorie economică privată.

II. ECONOMIA ŢĂRĂNEASCĂ, CATEGORIE NAŢIONAL-ECONOMICĂ

Cercetarea economiei ţărăneşti ca o categorie naţional-economică trebuie să plece dela următoarea întrebare:

Cum se alcătueşte din diferitele organizaţii economice individuale, cari se află în faze de desvoltare deosebite, după vârsta familiilor respective, massa socială a economiilor ţărăneşti şi ce raporturi sociale întrunesc diferitele economii într'un anume tot social?

Cu alte cuvinte, în primul rând, se cere a se lămuri *dinamica compoziţiei economiilor ţărăneşti.*

1) Op. cit. p. 75.

www.dacoromanica.ro

Dacă se urmăreşte statistica distribuţiei pământului se descoperă o *mare diversitate*. Alături de exploatări mici, se află exploatări mijlocii şi chiar exploatări relativ mari ţărăneşti. Diversitatea aceasta variază dela un ţinut la altul, însă curbele cari înfăţişează grafic distribuţia pământului în diferitele ţinuturi, prezintă acelaş curs tipic.

Mai mult încă, dacă se compară cifrele relative la economiile ţărăneşti dela sfârşitul sec. XIX cu cele relative la cele din sec. XVII şi XVIII, se constată că, diversitatea gospodăriilor ţărăneşti, nu este un proces istoric al trecutului, ci trebue să fie dedusă din natura economiei ţărăneşti.

Această constatare este dovedită teoretic, prin analizarea schemei de evoluţie a familiei ţărăneşti, dar este întărită şi empiric, prin analiza materialului de observaţie, strâns pentru mai multe districte din Rusia europeană.

Cercetătorii ruşi au urmărit şi stabilit soarta fiecărei grupe de gospodării ţărăneşti (în lucrările recente, a fiecărei gospodării ţărăneşti) în cursul de timp dintre două recensăminte (1882—1911).

O asemenea punere faţă în faţă a arătat că în massa largă a ţărănimii, au loc diverse fenomene demografice foarte complexe. Când statisticianii s'au întors, 15—20 ani după cea dintâi numărătoare, la locul de observaţie, au avut în primul rând să stabilească că, unele gospodării dispăruseră, altele se strămutaseră în alte ţinuturi; multe se divizaseră, prin împărţirea familiei în 2 sau 3 gospodării şi numai puţine rămăseseră, aşa cum erau la cea dintâi numărătoare.

Cercetările acestea au condus la anume încheieri extrem de însemnate.

Astfel, dacă se lasă deoparte gospodăriile, cari s'au strămutat in alte părţi sau au dispărut şi dacă se analizează gospodăriile, care au durat în întregime sau în parte, timp de trei decenii, se constată că acestea au trecut prin prefaceri considerabile, din punct de vedere economic · unele, mai ales cele tinere şi-au întărit poziţia economică şi s'au mărit, altele mai ales mari, vechi, apar dimpotrivă slăbite şi căzute în clase de exploatare mai joase.

In special, se observă o creştere economică cu totul însemnată în grupa gospodăriilor cu suprafeţe cultivabile mici, mai ales la acele nedivizate; iar la gospodăriile, cari în 1882 erau considerate mari, o decădere şi slăbire economică mare, mai ales la cele divizate.

Se descoperă astfel două curente puternice: unul ridică, — mai ales gospodăriile tinere, nedivizate cu suprafeţe cultivabile mici, cari subt presiunea înmulţirii familici îşi lărgesc întinderea — celălalt scoboară, —

www.dacoromanica.ro

în urma divizării familiilor, într'o măsură considerabilă, familiile vechi complexe.

Firește, acele curente nu răsar numai din procesele de creștere și desfacere a familiilor. Exploatările pot deveni mai mari sau mai mici, chiar dacă mărimea și compunerea familiei rămâne neschimbată, din motive economice. Pe lângă aceasta, o conjunctură economică bună sau rea poate să ușureze sau să îngreueze familiei, ca să-și desvolte exploatarea paralel cu creșterea ei. Rămâne însă neîndoelnic, că împrejurările demografice joacă rolul întâi în această dinamică.

Cercetările statisticianilor ruși au scos în evidență însemnătatea primordială a cauzelor demografice a diversității gospodăriilor țărănești, care apare la orice grupare după întinderea suprafeței cultivate și alte criterii economice cu un caracter cantitativ. Aceasta s'a denumit *„diferențierea demografică"*, pentru a se accentua, că motivul principal al diversității în mărimea gospodăriilor se află în procese demografice: creșterea familiilor și nu în momente sociale: căderea gospodarilor țărani în proletariat, sau ridicarea lor în clasa capitalistă, cum se considera mai înainte.

Nu s'a negat prin aceasta, că în țărănimea rusă ar exista și o diferențiere adevărat socială. De fapt, gospodăriile țărănești nu se deosebesc numai cantitativ, ci și calitativ. Oricine observă viața satelor va constata ușor elemente de „exploatare capitalistă", deoparte capitaliștii, de alta proletari. Aceasta nu se poate constata însă prin grupări, după întinderea suprafețelor cultivate, ci prin analizarea momentelor capitaliste în organizarea producției, adică prin cercetarea dacă se întrebuințează în gospodării salariați și în ce măsură.

In țările europene apusene și în cele americane, gospodăriile organizate jumătate prin muncă proprie și jumătate capitaliste, întreprinderile „farmer"-ilor, formează tipul cel mai răspândit de gospodărie țărănească.

In Rusia acest tip economic are în țărănime o răspândire relativ mică; așa că diferențierea socială în mijlocul țărănimii ruse este la începutul ei.

Pentru a întregi cunoașterea gospodăriilor țărănești ca massă socială, trebuie să se accentueze, că sutele de mii de economii familiare nu stau astfel una lângă alta, încât una e izolată de alta, ci toate sunt legate între ele printr'un sistem întreg de relații reciproce complex și formează o țesătură socială specifică, așa încât întreaga economie țărănească, în totalitatea ei, devine oarecum o unitate națională economică.

Asemenea raporturi există pe tărâmul proprietății și folosirii pământului (izlazul și păduri comunale, servituți și alte forme de folosire

www.dacoromanica.ro

comună a pământului, arendă și dijmă); apoi pe tărâmul muncii salariate, și a creditului.

Mai însemnate și mai tari sunt însă relațiile cu pieţele de mărfuri. Prin aceste raporturi fiecare exploatare mică țărănească devine o părticică din economia mondială, simte evoluția culturii național-economice a lumii și sistemele de rentabilitate determinate de piață ale diferitelor producțiuni; prin ele, în sfârșit, influențează împreună cu alte milioane, întregul sistem al economiei mondiale.

Cercetându-se evoluția agriculturii, se poate constata, că capitalismul, ca sistem economic mondial nu pătrunde în massa largă a gospodăriilor țărănești prin organizarea producției pe baze capitaliste, ci prin aparatul comercial supunând întreaga ființă a gospodăriilor țărănești poruncilor pieții capitaliste și trăgând din munca țărănească „plus valoare" în forma câștigului comercial.

Chiar dacă s'ar obiecta că aceasta e o caracterizare prea pregnantă, nimeni nu va contesta că ea cuprinde un mare adevăr, acela că legătura economiei țărănești cu sistemul capitalist al economiei mondiale o face comerțul. Mai mult încă, treptat cu procesul de intensificare capitalistă, economia țărănească intră tot mai mult sub influența sistemului capitalist, care domină economia mondială, după cum observă Vladimir Iljin (Lenin), mai ales când această intensificare se reazimă pe capital împrumutat, pe care-l pune la dispoziție piața financiară generală, cum se întâmplă acum, mulțumită sistemului desvoltat al creditului mărunt.

Dacă însă capitalul comercial și financiar stăpânește aceste căi și legăturile gospodăriei țărănești cu piața mondială, el lasă complect neatinse gospodăriile țărănești fără salariați și bazele existenței lor, le face, firește, obiectele activității sale exploatatoare, tot așa cum exploata Compania pentru India răsăriteană, populația agricolă muncitoare.

De aceea este datoria țărănimii, ca clasă, să aducă sub stăpânirea ei, cu ajutorul cooperativelor ei, toate căile cari duc la piața mondială, pentru mărfuri și capital și să pună stăpânire pe întregul aparat de comerț și credit, care servește masselor țărănești. Fructul acestei biruințe de clasă, economic mondial va fi, că ceeace poate fi un mijloc de exploatare capitalist, devine un simplu instrument technic, prin care economia familiară în agricultură își întărește pozițiile.

Aproape dela David Ricardo există în știința economică tradiția de a se socoti regimul economic actual, exclusiv, ca economie capitalistă.

Știința economică contimporană folosește în consecință categorii economice, cari sunt proprii acestei economii capitaliste: salariul, profitul, renta, etc.

www.dacoromanica.ro

De fapt, în economia mondială contimporană, elementul capitalist, în deosebi în forma capitalului comercial şi financiar, este cel mai activ şi ca urmare dominant. Insă alături, agricultura trăieşte într'o măsură foarte mare în modul de producţie al economiei familiare, fără salariaţi. cu o concepţie specială despre profit şi o organizaţie de exploatare cu totul specială.

Starea actuală a statisticii agrare nu îngădue să se precizeze greutatea specifică a agriculturii ţărăneşti familiare faţă de acea capitalistă.

In ţările, aflate în vâltoarea revoluţiilor agrare din 1917—1922 — Rusia, Estonia, Letonia, Lituania, Polonia, România, Ceho-Slovacia, Jugo-Slavia, etc., în prezent, forma economică familiară sau semi-familiară este dominantă.

Este evident, că o economie naţională, care se desvoltă pe tărâmul unor categorii privat-economice speciale, nu se poate orândui complet, în cadrul noţiunilor naţional-economice, proprii economiei capitaliste. De-aceea trebuie să se creeze, pe bazele formei economîce fără salariaţi, noţiuni fundamentale corespunzătoare caracterului ei propriu, din sistemul cărora trebuie să se elimine complet *categoria salariului*. Prin aceasta se va modifica şi conţinutul altor noţiuni : renta, dobânda, etc.

Intrucât însă, în viaţa economică modernă aceste categorii economice ale economiei familiare şi categoriile corespunzătoare ale economiei capitaliste se găsesc unele lângă altele, ele trebuie să se ciocnească şi ca urmare structura naţional-economică a realităţii în care trăim, se prezintă într'o oarecare măsură, ca o rezultantă a acestor două sisteme naţional- economice, care nu se suprapun.

Numai cu ajutorul categoriilor economiei capitaliste nu se poate ajunge la o explicaţie complectă a sensului foarte multor fenomene ale vieţii economice contimporane.

Numai dacă avem la îndemână categoriile economice ale economiei familiare fără salariaţi, vom putea proecta lumină asupra fenomenelor complexe din domeniul preţurilor pământului, formaţiunii pieţii pentru produsele agricole, naşterii crizelor industriale în ţări agrare, etc. — în care economişti ruşi ca: Kossinskii, Tşelinzev, Pervuşin, Makarov şi alţii au dovedit, că modul de explicaţie capitalist nu izbuteşte.

Să analizăm mai întâi *problema rentei pământului* în economia ţărănească familiară. Economistul Tşelinzev a pus cel dintâi întrebarea : „Există în economia familiară o rentă?"

Rezultatul cercetării sale este că economia ţărănească nu încasează nici o rentă şi că măsura, în care potrivit poziţiei exploatării şi calităţii pământului, ar putea da o rentă, aceasta se traduce numai într'un consum

www.dacoromanica.ro

mai mare sau mai mic al familiei ţărăneşti. Se poate admite acest punct de vedere, dacă noţiunea de rentă este înţeleasă corespunzător categoriei economiei din societatea capitalistă, adică ca un venit, care nu derivă din munca proprie, ci se plăteşte proprietarului de către întreprinzătorul capitalist, pentru cedarea pământului spre folosinţă. Nu se poate însă explica pe deplin momentul rentei în economia ţărănească prin relevarea unui consum sporit.

Pentru fundamentarea unei teorii a elementelor rentei în economia ţărănească, trebuie să se cerceteze ce acţiune au asupra ei factorii cari de obiceiu produc renta, cari lasă să se nască şi determină cantitativ renta diferenţială în agricultura capitalistă. Dacă o familie ţărănească are pământ de calitate bună, atunci sau se micşorează cheltueielile de materiale şi muncă, când produsul brut rămâne acelaş, sau produsul brut trebuie să se mărească, când cheltuielile de material şi muncă rămân aceleaşi. In amândouă cazurile rezultă o creştere a venitului pe unitatea de muncă. Acelaş fenomen se iveşte în cazul unei poziţii de piaţă favorabile, sau în cazul întrebuinţării unor mijloace de producţie mai bune. Nu se deschide deci un isvor de venit fără muncă ; înainte, ca şi după aceea, curg toate veniturile din munca proprie ; numai raporturile, în care se săvârşeşte munca au devenit mai favorabile. Tot atât de puţin înseamnă pentru economia familiară o pierdere, în înţeles capitalist, trecerea la un pământ, care ar da o rentă negativă, dacă ar fi lucrat în sistemul capitalist. Ea are ca urmare numai o înrăutăţire a condiţiilor, în care se săvârşeşte munca.

Nu trebuie să se uite, că David Ricardo, când a formulat teoria asupra rentei, avea de analizat un fenomen social economic determinat. Acesta consta în aceea că întreprinzătorul agricol, fermierul, care făcea uz de salariaţi, plătea o parte din venitul său, care nu era produsul muncii sale proprii, proprietarului solului. In acest fenomen era o categorie economică determinată, care era precizată prin alte categorii economice (salariul, dobânda şi preţul) şi nu era imaginabilă în afară de acest sistem naţional-economic, după cum nu poate fi imaginată izolat economia capitalistă.

O urcare a venitului muncii în economia ţărănească şi urmările ei : creşterea consumului şi forţei de formaţiune a capitalului sunt condiţionate de mecanismul echilibrului subiectiv al factorilor interni ai economiei ţărăneşti şi atârnă numai de o singură categorie naţional-economică, de preţul pieţii. Se pot însă imagina economii familiare complet naturale, scoase complet de sub influenţa tuturor categoriilor naţional-economice. Chiar în acestea, o deosebire de calitate a pământului posedă

www.dacoromanica.ro

calitatea unui factor producător de rentă. Aceasta se manifestă însă exclusiv printr'o sporire a consumului şi a forţei de formaţie a capitalului, concomitent cu o mişcare a tensiunii muncii.

Deci elementul rentă din economia ţărănească poate fi gândit în afară de orice categorie naţional-economică, care pentru noţiunea rentei capitaliste, reprezintă o condiţie sine qua non.

In rezumat, se constată deci că factorii cari nasc renta, în economia capitalistă, produc fenomenul rentei pământului, ca un fel special de venit fără muncă. In economia ţărănească fără salariaţi, aceiaşi factori măresc consumul şi forţa de capitalizare, fără ca aceasta să coincidă cantitativ cu mărimea rentei, pe care ar produce-o aceleaşi terenuri în economia capitalistă şi atârnă în grad înalt de caracteristicile subiective ale structurii fiecărei gospodării şi ale densităţii generale a populaţiei ţinutului.

De chestiunea rentei se leagă *problema preţurilor pământului.*

Această problemă este extrem de însemnată, întrucât categoria preţului pământului, proprie economiei ţărăneşti, se ciocneşte în aceiaşi piaţă cu categoria corespunzătoare a economiei capitaliste, astfel încât putem observa aci pentru întâia oară coliziunea dintre ambele sisteme economice, şi avem astfel prilejul de a analiza mecanismul prin care se formează rezultanta.

Pentru economia capitalistă, chestiunea preţului pământului, este determinată foarte clar, prin formula după care preţul pământului este egal cu renta capitalizată cu procentul uzual în piaţa capitalurilor. Pentru economia familiară, o asemenea construcţie, este imposibilă, pentrucă nu există în ea o rentă, în înţelesul unui venit cu o existenţă separată real. Pentru economia ţărănească putem pune întrebarea numai în forma aceasta : ce preţ poate să plătească o economie ţărănească pentru pământ ? Pentru a lămuri această chestiune, se va proceda bine, dacă se va porni dela formarea arenzilor. O economie ţărănească va socoti avantajos să arendeze un pământ, când acesta îi înlesneşte să stabilească echilibrul economic intern între osteneala muncii şi satisfacerea trebuinţelor la un punct favorabil. Aceasta este hotărâtor. Gospodarul ţăran va fi, în anume împrejurări, dispus să plătească o arendă, care întrece renta obişnuită a capitalului. De bună seamă, în acest caz îi rămâne numai un venit redus al muncii ; totuşi asemenea „Hungerpachten" pot fi de folos ţăranului, când, dată fiind lipsa de pământ, înlesnesc stabilirea echilibrului în economia ţărănească.

Când ţăranul cumpără pământ judecă după criterii analoage, preţuind pământul după folosul, pe care îl are pentru gospodăria sa ; şi el va fi gata să plătească cu atât mai mult, cu cât mai urgentă este nevoia

www.dacoromanica.ro

de extensiune a pământului economiei sale, de unde rezultă consecința paradoxală, întărită totuși de realitate, că în ținuturi suprapopulate, tocmai familiile țărănești cele mai sărace, plătesc cele mai mari arenzi și prețuri de cumpărare de pământ.

Dacă economia țărănească se găsește în concurență cu agricultura capitalistă la cumpărări de pământ, va supralicita în oferta sa prețul format după regulele capitaliste. Intreprinzătorul agricol capitalist este astfel pus în inferioritate și pământul său e cumpărat de țărani. O dovadă prezintă cumpărarea de către țărani a proprietății mari rurale din Rusia, la finele sec. XIX-lea. Din pământurile, date la 1861 marei proprietăți, aceasta mai stăpânea 87% în 1877, 76% în 1887, 65% în 1905 și 41% în 1916 — și dintre acestea două treimi erau arendate țăranilor.

Tot în felul acesta calculează țăranul când e vorba de *îmbunătățiri*.

De oarece țăranul socotește atât de puțin cu procentul prețiii de capital, ori de câteori e vorba de a folosi, într'un fel sau altul capital, în gospodăria sa, nu rar se găsește în economiile țărănești o *intensificare de capital* prea mare, față de aceea din întreprinderile capitaliste. Condiționată de aceasta, merge mână în mână și o *intensificare* a *muncii* peste gradul optim. O altă caracteristică a economiei țărănești, care se desprinde din natura circulației capitalurilor, este capacitatea de a plăti procente mari pentru capitalurile împrumutate.

Nu mai puțin trebuie să se țină seama de economiile țărănești, când se cercetează *prețurile pieței pentru materii prime și mijloace de hrană* de origină agricolă.

Culturi, cari necesită muncă multă, atrag gospodăriile țărănești, din ținuturile suprapopulate, chiar când venitul muncii este redus și întreprinderea capitalistă n'ar afla nici o rentabilitate.

Acestea sunt consecințele național-economice ale concepției specifice despre profit și ale celorlalte caracteristici ale bazelor privat-economice ale economiilor familiare țărănești, în măsura în care se pot statornici în situația actuală a științei economice. Ele atrag după sine și urmări însemnate pentru teoria economică, impunând o revizuire a teoriei rentei pământului, a prețurilor pământului, a dobânzii capitalului, precum și a teoriei factorilor cari determină prețurile.

In scurt, dacă se urmăresc ideile, al căror punct de plecare este teoria echilibrului subiectiv al factorilor economici interni ai economiei familiare, se poate ajunge la construirea unui sistem de economie națională, care nu cunoaște categoria salariului.

www.dacoromanica.ro

III. NOUA ORIENTARE A ŞTIINŢEI ECONOMICE.

In capitolele precedente s'a redat tot ceeace este esenţial din opera economistului rus, afară de documentarea statistică, extrem de bogată şi instructivă.

Punctul de plecare a lui *Ciajanov* este explicarea caracteristicelor social-economice ale economiei familiare ţărăneşti, cari determină forţa ei de rezistenţă, dovedită în cursul istoriei. Incheierea savantului rus este că se impune crearea unui sistem special de ştiinţă naţional-economică, al cărui obiect este o economie naţională fără salariu.

Autorul, nu numai că se limitează la această sugestie, fără să încerce a schiţa nici liniile generale ale unui asemenea sistem, dar nici nu întrevede clar consecinţele operei sale.

Critica apuseană a primit lucrarea lui *Ciajanov* cu o apreciere genenerală extrem de favorabilă, dar cu rezerve în ce priveşte sugestia de a se revizui actualul sistem de ştiinţe economice [1]).

Cum era şi firesc, s'a recunoscut că, antiteza economiei ţărăneşti familiare, faţă de întreprinderea agricolă capitalistă, este nimerită pentru a lămuri forţele motrice şi funcţiunile economiei ţărăneşti. Ceeace nu s'a putut accepta, cu aceeaşi înlesnire, este ideea de a se construi un nou sistem naţional-economic, pe baza rezultatelor cercetărilor economiei ţărăneşti, fără salariat, sau crearea unei teorii economice, care să îmbrăţişeze sintetic toate formele prezente ale vieţii economice.

Ce-i drept, nu s'a ridicat obiecţiunea, că construcţia tipului de economie ţărănească familiară ar fi schematică. Aceasta nici n'ar fi putut rezista celei mai sumare analize. Este notoriu, că întreaga ştiinţă economică clasică, începând dela Adam Smith şi culminând la David Ricardo, a fost întemeiată pe aceeaş metodă — abstracţiunea şi izolarea. Nimeni nu mai contestă valoarea ştiinţifică a rezultatelor *teoriei economice pure* care are ca punct de plecare pe *homo economicus*, şi ca formă fundamentală de activitate economică întreprinderea bazată pe sistemul salariatului.

Nu trebuie să se uite însă, că teoria economică pură a clasicilor, îşi are obârşia în Anglia dela sfârşitul veacului al XVIII. Aceasta explică în întregime caracterul ei. Punctul de plecare al şcoalei clasice, tipul „omului economic", care nu cunoaşte alte interese în afară de cele

1) Vezi Die Familienwirtschaft als Grundlage für ein System der Sozial-oekonomik de prof. Aug. Skalweit in Weltwirtschaftliches Archiv (1924) Bd. 20 Heft 2.

www.dacoromanica.ro

proprii şi e convins că lucrează pentru binele general, dacă îşi împlineşte profesiunea sa, este un produs al atmosferii morale, creată de calvinism (cine-şi face datoria profesională lucrează pentru folosul omenirii!).

„Fiecare teorie economică stă în legătură cu practica economică" [1]).

Desfăşurarea procesului economic în centrul căruia se află homo economicus are loc în economia capitalistă bazată pe ideea profitului şi a salariului.

Nu este oare util pentru fundamentarea teoriei pure, ca să se cerceteze, prin acelaş mijloc al abstractizării şi izolării, cum acţionează homo economicus în economia ţărănească familiară, fără salariat?

Poate, dacă Adam Smith sau David Ricardo ar fi trăit într'un mediu social economic, în care tipul economiei familiare ar fi fost predominant, teoriile lor economice ar fi luat o asemenea direcţie.

Este fără îndoială un merit al lui *Ciajanov* de a fi sugerat însemnătatea unei asemenea îndrumări a teoriei economice. Analizând cu aceeaşi metodă economia familiară, adică forma de activitate economică fără salariaţi, el a constatat că în condiţiile ei de existenţă în „cultură pură" se găsesc condiţii obiective pentru o motivare a activităţii economice, care sunt de altă natură, decât acelea dintr'o organizaţie economică, care întrebuinţează salariaţi şi în conducerea căreia este determinată, exclusiv, străduinţa către venitul maxim.

Aceste rezultate lasă să se întrevadă că, conducerea analizei pe această cale, poate fi bogată în urmări, pentru o nouă fundamentare a teoriei economice pure.

Dacă în ştiinţa economică se admite necesitatea teoriei pure, cu atât mai clar apare necesitatea complimentului ei, *teoria economică istorică*.

Istorică este în primul rând descrierea economică, (mai ales prin metoda statistică) sau istoria economică.

„Teoria pură trebuie să construiască egal şi sistematic toate părţile teoretice ale ştiinţei economice. Teoria istorică, trebuie să prezinte sistematic realitatea economică, în caracterul ei istoric, prelucrată în tipuri" [2]).

Noţiunea centrală a teoriei istorice este „tipul", fără de care chiar istoricii recunosc că teoria istorică este o imposibilitate [3]).

---

1) Sven Hellander: Die Ausgangspunkte der Wirtschaftswissenschaft (Iena 1923) p. 8.

2) Sven Hellander, op. cit. p. 50.

3) Vezi Bellow: Probleme der Wirtschaftsgeschichte (Tübungen 1920) p. 191 şi urm.

www.dacoromanica.ro

După definiția clasică a lui *Max Weber* „tipul ideal se obține prin accentuarea unilaterală a unuia sau câtorva puncte de vedere și prin concentrarea unei mulțimi de manifestări individuale difuze și discrete, aci mai multe, colo mai puține, pe alocuri lipsind complect, care se subordonează acelor puncte de vedere, reliefate unilateral, într'o imagine abstractă unitară în sine" [1]).

Teoria istorică apare, astfel, ca o caracterizare sistematică, în tipuri ale unei epoci economice, care nu este tot una cu descrierea economică (după metoda statistică) nici cu istoria economică, care încearcă să „redea" realitatea. Teoria economică poate să abstractizeze și să izoleze, accentuând, ceeace este însemnat și lăsând la o parte ceeace este secundar.

Pentru a alege, ceeace este însemnat și deci trebuie a fi accentuat, teoria istorică are două mijloace : teoria pură, care îi spune ce poate să fie principal, însemnat și realitatea istorică, care vădește măsura în care există de fapt anume fenomene.

Teoria pură și teoria istorică se întregesc, astfel în chip reciproc, cea dintâi dând, prin categoriile sale, posibilitatea de cercetare pentru cea de a doua și cea de a doua înlesnind de a se descoperi noi categorii [2]).

Dar legătura dintre teoria pură și teoria istorică, reese din postulatul lui *Schulze-Gävernitz* : să se construiască *tipuri deferențiate de homo economicus* [3]).

S'a stabilit că : 1. Teoria istorică e un compliment al teoriei pure ; 2. Teoria istorică se construește cu ajutorul teoriei pure și a realității istorice economice ; 3. Teoria pură și istorică se află într'o înlănțuire de influențe reciproce.

Dacă teoria pură nu cuprinde toate categoriile economice, ea nu numai că nu este un instrument pentru înțelegerea economiei mondiale în totalitatea ei, dar nu poate fi nici un auxiliar al teoriei istorice. In acest sens, analizarea economiei familiare fără salariați, apare ca un mijloc de verificare a categoriilor teoriei economice pure și de complectare a ei, prin categorii noi. Ea înlesnește astfel, și reconstruirea teoriei economice istorice.

Se poate însă ridica obiecțiuni, că „economia familiară" așa cum a fost construită de *Ciajanov*, n'ar cuprinde caractere specifice, care să se

1) Arhiv. Soz. Wiss. Bd. 19 p. 65 (citat Hellander, op. cit. p. 50).

3) Vezi Hellander op. cit. p. 51 și urm.

2) Hellander op. cit. p. 52.

www.dacoromanica.ro

găsească, în realitate, în economia ţărănească decât în anume părţi ale lumii, dacă nu cumva numai în Rusia. Cu alte cuvinte, s'ar trece cu vederea că în agricultura germană, daneză, olandeză, belgiană şi franceză „cele mai multe economii ţărăneşti — cel puţin după întinderea suprafeţei cultivate — şi aceasta este hotărâtor în această privinţă — nu renunţă deloc în munca salariată, deci după teoria lui *Ciajanov* ar fi întreprinderi capitaliste" [1]).

Este notoriu că în realitatea istorică există sub numele de „economii ţărăneşti", formaţiuni economice de diferite categorii. In unele părţi ale lumii predomină economiile ţărăneşti familiare pure, în altele sunt în minoritate faţă de exploatările semi-capitaliste.

Pe globul pământesc trăiesc 1 miliard 900 milioane de oameni şi peste jumătate, aproximativ 900 milioane se află în Asia [2]). Dintre aceştia imensa majoritate, în China, India şi Japonia sunt ţărani, care trăiesc în economii familiare. In răsăritul Europei, numai în Rusia din 133 milioane de locuitori 111 milioane sunt ţărani şi dintre aceştia 96% trăiesc în economii familiare pure. Revoluţiile agrare de după război au creat situaţiuni analoage în toate ţările din estul şi sud-estul Europei. Chiar în Europa apuseană există tipul economiei familiare, în Elveţia, Cehoslovacia şi în Danemarca.

N'are nici o însemnătate faptul, că sunt părţi ale lumii, în care economia ţărănească familiară nu este reprezentată sau este într'un număr disparent; ceeace este relevant, este împrejurarea că sute de milioane de oameni îşi duc viaţa în economii familiare, cu o mentalitate economică specifică faţă de mentalitatea economică capitalistă.

Putem deci să afirmăm că teoria economică istorică are un rol însemnat: să prezinte realitatea economică din părţile lumii, unde trăsătura dominantă este economia ţărănească familiară, în caracterul ei istoric, prelucrată în tipuri.

In acest scop, istoria economică şi statistica economică trebue să adune şi să sistematizeze, în prealabil, materialul de fapte.

Pe baza tipurilor stabilite de teoria istorică şi pe baza materialului istoric se vor schiţa *etapele evoluţiei economice* din ţările din răsăritul şi sudul Europei.

O asemenea operă aşteaptă să fie creeată. Teoriile asupra etapelor economice formulate de economiştii apuseni — indiferent de valoarea fiecăruia — nu pot fi aplicate ţărilor din răsăritul şi sudul Europei. Cri-

1) Skalweit op. cit p. 240.

2) N. Bucharin: Über die Agrarfrage 1925, p. 7.

www.dacoromanica.ro

tica istorică trebue să arate în ce ţări şi în ce timpuri a fost caracteristică o etapă economică. Dealtminteri, nici una din teoriile existente nu pretinde a avea o valoare universală. Teoria lui *K. Marx* este proprie ţărilor capitaliste industriale, cu o desvoltare de tip englez. „Capitalismul modern" al lui *W. Sombart* este limitat, chiar de autor, la ţările apusene şi central europene, teoria lui *Schmoller* este limitată la Germania, teoria *K. Bücher* priveşte cercul popoarelor apusene şi centrale.

Teoria economică, cercetează viaţa economică, izolată de celelalte manifestări omeneşti. Dar indiferent dacă punctul de plecare al ştiinţei economice poate fi „omul parte", identificat cu homo economicus, sau „omul întreg", cercetarea vieţii economice se poate şi trebue să se facă în condiţionarea ei reciprocă cu celelalte manifestări culturale ale societăţii.

Ştiinţa economică realistă urmăreşte pe oameni, cum sunt ei în realitate mânaţi în acţiunile lor de toate felurile de motive şi aparţinând unui anume popor, stat şi epocă.

Pe această cale s'a desvoltat o *Sociologie economică*. Rând pe rând, economiştii apuseni au îndreptat preocupările lor asupra tuturor factorilor vieţii sociale, care ar putea să influenţeze, într'un senz sau altul, activitatea economică.

Astfel *Max Weber, Ernest Troeltsch* şi *Werner Sombart* au studiat influenţa religiei asupra activităţii economice. Interesul pentru economie, felul colaborării cu cei de aproape şi cu cei de departe, regularea propriilor trebuinţi, toate acestea ar depinde de impulsurile date de religie. Ce religie este dominantă şi cât de intens stăpâneşte oamenii, este hotărîtor pentru structura vieţii economice a popoarelor.

Ideile politice, credinţa în drepturile naturale, concepţiile politice despre despotism, iobăgie, parlamentarism etc. au deasemenea resfrângeri asupra vieţii economice.

Apoi ideile sociale, concepţia asupra căsătoriei, familiei, claselor sociale, aprecierea diferitelor profesiuni, moda, tradiţia etc. nu sunt indiferente pentru cursul vieţii economice a popoarelor.

Indiferent de atitudinea generală faţă de concepţia materialistă a istoriei, *problemele sociologiei economice* au fost cercetate de economişti, în ţările din apus, punându-se rând pe rând pietre unghiulare la edificiul ştiinţei economice. Acesta nu poate fi însă desăvârşit, până când nu se vor fi luminat toate aceste probleme ale sociologiei economice în mediile social-economice agrare din răsăritul şi sudul Europei.

www.dacoromanica.ro

„Economia mondială — spune cu drept cuvânt *Ciajanov* — este un conglomerat de formațiuni economice, în care forme capitaliste se amestecă cu atâtea și atâtea altele" [1]).

A se cerceta toate formele specifice ale vieții mondiale și tendințele lor firești, înseamnă a se înlesni desăvârșirea operii de *sinteză generală*, din care să răsară o știință economică atotcuprinzătoare.

Din acest punct de vedere opera lui *Ciajanov* și a celorlalți cercetători ruși din aceeași școală, indică economiștilor, din răsăritul și sudul Europei, drumul pe care își pot da contribuția lor reală la construirea științei economice.

Dar cercetarea lui *Ciajanov* este însemnată și din punctul de vedere al *politicii economice*, în special al politicii agrare.

„Multe teze social-politice privitoare la agricultură trebue să fie revizuite" încheie *Ciajanov*.

De obiceiu politica agrară practică urmărește a realiza o rentă a pământului cât de mare cu putință. Așa ceva este însă singurul scop al exploatării agricole capitaliste, după cum am văzut, pe baza analizei noastre, nici de cum totdeauna țelul urmărit de economia țărănească. Pentru țări agrare suprapopulate, omul politic practic nu se poate da înapoi să așeze pe planul întâi alte țeluri și alte criterii, căci este cea dintâi chemare a sa să asigure massei pricipale a populației, un nivel de viață, pe cât posibil de înalt și un cât de mare venit brut. Insă acestui scop se opune străduința către o rentă maximă, care reclamă gradul de intensitate optim în agricultură".

„Omul politic practic a cărui activitate are loc într'o țară de țărani suprapopulată, trebue să ia cu totul alte măsuri pentru întregul domeniu al culturii pământului, îmbunătățirilor, colonizării și chiar al creditului și ale formării capitalului.

El va trebui să corecteze momentul tehnic economic prin cel social și problema agriculturii va deveni pentru el, în multe privințe o problemă demografică" [2]).

In perioada revoluțiilor agrare, străbătută de țările din răsăritul și sud-estul Europei după 1917, problemele de politică agrară, a căror rezolvare rațională presupune o cunoaștere a structurii economiilor țărănești individuale și o înțelegere a economiei țărănești drept categorie național-economică, sunt mai complexe, decât cele schițate sintetic în rândurile de mai sus.

1) Ciajanov op. cit. 131.
2) Ciajanov op. cit. 131.

www.dacoromanica.ro

Felul aşezării principiului de expropriere şi colonizare, caracterul de drept al proprietăţii pământului, condiţiile de cultură, formele de procurare a mijloacelor de exploatare, asigurarea posibilităţilor de valorificare liberă şi integrală a produselor economiilor ţărăneşti, organizarea cooperaţiei şi creditului — aceste probleme principale pot să fie soluţionate, în conformitate cu condiţiile obiective de existenţă şi desvoltare a economiei ţărăneşti şi în direcţia progresului social, numai dacă se ţine seama de rezultatele analizei structurii individuale şi celei social-economice a economiilor ţărăneşti.

Insemnătatea scrierii lui *Ciajanov* şi a întregii şcoli a economiştilor ruşi, reprezentată de el, depăşeşte cadrul îngust, în care caută să fie aşezată, de criticii apuseni.

In toate direcţiile, în care se îndreaptă preocuparea ştiinţei economice — teoria pură, teoria istorică, descrierea şi istoria economică, sociologia economică şi politica economică, — se deschid perspective largi de lucru pentru economiştii din răsăritul şi sudul Europei.

www.dacoromanica.ro

FORMAREA ŞI EVOLUŢIA BURGHEZIEI ROMÂNE

Este o elementară datorie sociologică să privim totdeauna, atât lucrurile cât şi oamenii, în spaţiu şi în timp. In acest fel trebuie să examinăm revoluţiunea burgheză şi curentele de gândire, pe care ea le-a produs. Când vorbim, spre pildă, despre unul dintre cele dintâi curente, pe care le-a răscolit revoluţia burgheză, despre junimism, nu putem să nu observăm că, dacă el a ajuns numai la o despicare superficială a procesului revoluţiunei burgheze, aceasta se datoreşte faptului că oamenii, care au dat naştere acestui curent, în împrejurările de atunci, nu aveau la îndemână elementele necesare ca să pătrundă la o adâncime mai mare. De aceea, este greşit să privim cu dispreţ un curent, care a fost mânat de idealism şi a devenit un curent reacţionar numai atunci când, împreună cu o aripă a organizaţiunei noastre politice, s'a schimbat într'un curent conservator. Reacţionar a fost junimismul, numai privit în atitudinea pe care a avut-o faţă de revoluţiunea agrară, în atitudinea sa de consfinţire a regimului neoiobag ; dar tot atât de reacţionar a fost curentul revoluţionar burghez în atitudinea sa faţă de regimul neoiobag.

In acelaş mod, trebue să privim şi cel de al doilea curent de reacţiune, apărut în urma revoluţiunii noastre burgheze, curentul poporanist. Socotim straniu ca poporanismul să fie considerat drept curent reacţionar. Poporanismul a fost, în vremea când s'a născut, una dintre cele mai înaintate mişcări politice, mai ales prin atitudinea sa împotriva feudalismului agrar, înţelegând că numai prin desfiinţarea feudalismului agrar se poate deschide calea progresului social în România. Poporanismul a fost, în această privinţă, un curent progresiv, cu caracter chiar revoluţionar pentru timpul când s'a născut.

Poporanismul, este adevărat, n'a avut încredere în posibilitatea de desvoltare a unei industrii capitaliste într'o ţară înapoiată, pornind dela

---

Notă. — Prelegere ţinută în ziua de 8 Martie 1925, la Institutul Social Român, în ciclul «Viaţa socială a României după războiu». (Stenografiată de d. H. Stahl).

www.dacoromanica.ro

concepţiunea, împrumutată din doctrina social-revoluţionarilor ruşi, după care o ţară înapoiată nu poate să treacă dela regimul agrar la regimul capitalismului industrial, pentru că aceasta presupune înainte de toate debuşee, şi pentru ţările înapoiate, debuşeele interne erau restrânse, iar debuşeele externe închise, pentru că atât colonialismul cât şi sferele de influenţe sunt apanajele ţărilor capitaliste înainte.

Indiferent de atitudinea ce se poate lua în legătură cu posibilitatea de desvoltare a industrialismului în ţările agricole înapoiate din răsăritul şi sudul Europei, nu este admisibil ca poporanismul să fie privit ca un curent reacţionar, deoarece în ambianţa în care s'a născut, a fost un curent revoluţionar, în raport cu structura noastră agrară, baza existenţei poporului român.

In acelaş chip, trebuie să privim şi curentul social-democrat. Acest curent îşi găseşte reprezentantul cel mai strălucit în Dobrogeanu Gherea. Dobrogeanu-Gherea înţelegea, că după teoria marxistă, evoluţia normală presupune anumite fapte elementare, care nu trebue să fie trecute cu vederea. Desvoltarea vieţei economice în ţările apusene, unde s'a petrecut revoluţiunea burgheză, în mod normal, a produs în sânul societăţei o serie de elemente revoluţionare care, neputând să mai încapă în aşezământul juridic şi social al acelei societăţi feudale, au străpuns în luptă cu forţele feudale acest aşezământ juridic, punând mâna pe puterea politică, şi transformând Statul în instrumentul lor pentru a face cu putinţă propăşirea capitalismului.

In România, observă Dobrogeanu-Gherea, în momentul când s'au introdus instituţiunile juridice burgheze, suprastructura constituţională şi juridică, nu existau acei factori sociali, în sânul vieţii economice sociale interne, cari să susţină această desvoltare, necum factorii cari să fi provocat această transformare, deci moartea feudalismului s'a decretat înainte ca să fi apărut condiţiile materiale, care să formeze pârghiile noii ordini de drept. Era un contrast evident între formă şi fond. Deosebirea între concepţiunea lui Dobrogeanu Gherea şi concepţiunea junimiştilor era că el nu socotea, că această transformare fusese produsă de ideile importate de revoluţionarii noştri din apus, că existau totuş în societatea noastră, anumite cauze materiale şi Dobrogeanu-Gherea — şi pentru memoria lui trebuie să accentuăm acest lucru — este cel dintâi, care a stabilit cauza movens a acestei transformări şi anume intrarea României în orbita ţărilor capitaliste.

Fireşte că nici unul din aceste curente şi nici unul din reprezentanţii lor n'au izbutit să desvăluie întreg procesul de formaţiune a burgheziei

www.dacoromanica.ro

din Țara Românească, și de aceea, de bună seamă este rolul Sociologiei noastre științifice să ducă aceste cunoștinți mai departe.

In loc de aceasta, Sociologia științifică se manifestă, astăzi, ca o reacțiune împotriva acelor curente cuprinzându-le, pe toate, în rubricarea generală a „Sociologiei beletristice", pentrucă ele au fost reprezentate de către critici literari.

Să vedem care este schema de evoluție a burgheziei române, prezentată, în numele Sociologiei științifice contimporane.

Mai întâi se stabilește că evoluția noastră burgheză este „normală"; nu se definește însă ce însemnează evoluțiune normală. S'ar putea vorbi de evoluțiune normală, dacă s'ar dovedi că fazele prin care a trecut societatea noastră către capitalism sunt identice, cu acelea ale țărilor cu desvoltare capitalistă normală, care sunt țările din sfera de desvoltare germano-romantică-celtică ; dar prin evoluție normală, se poate să se înțeleagă că n'a fost ceva artificial. Cu aceasta însă, noi socotim că nu se avansează prea mult.

In fundamentarea acestei construcțiuni, care este mai mult ideologică decât științifică, se aduc două serii de fapte : pe de-oparte procesul desvoltărei capitalismului român, al creațiunii burgheziei, pe de altă parte, procesul distrugerei feudalismului și nimicirei claselor agrare, pentru ca să se tragă apoi concluziunea firească, că toate curentele care s'au produs, ca reacțiune împotriva acestei desvoltări capitaliste, — atât junimismul, cât și poporanismul și chiar socialismul ! — au fost curente ale reacțiunei.

Burghezia e într'un marș triumfător ! In calea sa se ivește un lucru de nimic : sufletul națiunei române e protivnic acestei desvoltări. Să reformăm școala și să silim sufletul să se adapteze materiei !

Aceasta este construcțiunea acestei „Sociologii științifice", care pare a fi cel mult o metafizică a burgheziei sau, poate mai bine, o ideologie a burgheziei și o apologie a oligarhiei.

O enigmă : reprezentantul cel mai strălucit al acestei Sociologii științifice, Șt. Zeletin, ajunge exact la aceleași concluzii, în ceeace privește evoluțiunea noastră socială, cu unul din strălucitii reprezentanți ai „Sociologiei beletristice", combătute de el, Henry Sanielevici, în cartea lui : „Poporanismul Reacționar".

Cercetând problema formațiunii și evoluțiunii burgheziei noastre vom încerca să aplicăm metoda istorică comparativă.

Procesele istorice nu se petrec nici în acelaș mediu social-economic, nici în acelaș timp. Este deci de presupus, că există anumite deosebiri

www.dacoromanica.ro

între diferitele procese istorice după momentul istoric, şi după mediul social economic, în care au loc.

Putem deci să anticipăm, că dacă vom descoperi o distanţă istorică între momentul când începe revoluţiunea burgheză în România şi deosebiri esenţiale, între mediul în care are loc, faţă de cel din ţările, unde evoluţiunea a fost normală, vom constata devieri dela normal, deci că procesul n'a avut exact acelaş sens, n'a urmat aceeaş linie şi în sfârşit, n'a avut aceleaşi urmări sociale ca procesul revoluţiunei burgheze din ţările cu evoluţia capitalistă normală.

In acest scop e necesar să cercetăm, în primul rând, procesul de lichidare a feudalismului agrar, pentrucă acesta creiază mediul în care se desvoltă burghezia capitalistă, şi în al doilea rând, procesul formaţiunei burgheziei şi evoluţiunea ei.

Momentul, în care începe revoluţiunea burgheză în România este — şi toată lumea e de acord asupra acestui punct — când Ţările Româneşti intră în orbita ţărilor capitaliste. Aceasta se petrece la începutul veacului XIX, după ce în Anglia are loc revoluţiunea industrială, prin introducerea maşinismului şi producţiei în massă, care trezeşte nevoia de materii prime şi pieţe de desfacere. Pacea dela Adrianopole din 1829, odată cu deschiderea drumurilor de comerţ are imediat ca efect, că cerealele noastre sunt căutate în Anglia, şi preţul cerealelor sporeşte. Stăpânii de pământ au interes, din ce în ce mai mare, ca să aibă disponibilităţi de export cât mai mari şi aceasta îi face să tindă, din ce în ce mai mult, la îngustarea drepturilor de folosinţă, pe cari le aveau ţăranii asupra pământului, cu tendinţa de a ajunge proprietari absoluţi ai pământului.

Regulamentul organic dă semnalul luptei, care începe între ţărani, de o parte, şi boeri de cealaltă parte. Regulamentul organic introduce chiar temerar noţiunea de proprietate, fără să rezolve conflictul între boieri şi ţărani. Dreptul de folosinţă pe care-l aveau ţăranii asupra pământului este lăsat, într'adevăr, la două treimi din totalitatea pământului, însă se înrăutăţesc condiţiunile de muncă şi toate angaralele, pe care ţăranii le datoresc proprietarilor, pentru ca proprietarii să aibă un câştig cât mai mare.

Tot în acest timp sosesc solii capitalismului apusean în România. Cine sunt aceştia? Sunt comercianţii de cereale şi împrumutătorii de bani... Cunoaştem chiar numele lor: Sechiari Derussi, Michail Daniel, Halfon, (1830) Ghermani, (1834) fraţii Elias, (1837) Hillel Manoh şi Iacob Marmorosch (1848). Aceştia sunt cei mai importanţi dintre negustorii şi împrumutătorii de bani cari vin în Principatele noastre până

www.dacoromanica.ro

pe la 1848. Terenul activităţei lor era deschis de Regulamentul Organic, care introduce noţiunea de bani şi noţiunea de capital şi credit, iar pe la 1840 avem chiar un cod de comerţ.

Ce-i trebuia acestui capitalism apusean? Ii trebuia numai să se introducă în Ţara Românească elementele burgheze necesare afacerilor sale: instituţiuni de transport, instrumente de credit şi monedă şi o ordine juridică de drept burghez, deci instituţiile proprietăţii private. Atât şi nimic mai mult. De aceea, este explicabil că invaziunea capitalismului apusean nu aduce după sine o lichidare a feudalismului agrar şi nici o revoluţiune în modul de producţiune dela noi; capitalismul apusean n'avea nici un motiv să provoace o asemenea transformare, pentru că n'avea decât un singur interes ,dar mare: să se poată organiza producţiunea de cereale, aşa încât să existe disponibilităţi de export. Acest interes de a importa cereale dela noi era mai mare, în momentul când începe revoluţiunea burgheză, decât acela de a exporta mărfurile lor la noi.

Procesul a durat, foarte mult timp, dela 1830 până la 1864 continuu. Boerii, din ce în ce mai lacomi de câştig, faţă de urcarea preţurilor cerealelor, înnăspresc, prin tot felul de manopere, regimul iobăgiei pentru ca să aibă cât mai mult de exportat.

Care erau factorii în proces? Era boerimea, pe de o parte, care era şi rămăsese până la 1864 factorul şi economic şi politic cel mai important în Principatele române, şi era, pe de altă parte, ţărănimea.

S'a spus că la 1864 — şi acest punct este foarte important de menţionat — boerimea noastră era decăzută, din punct de vedere economic şi din punct de vedere politic. Faptul acesta nu e exact. Ce ar fi putut să lucreze la slăbirea clasei boereşti? Cămătărismul? El nu putea decât să schimbe compoziţiunea internă a clasei boereşti. Atâta vreme cât cantitatea de pământ şi drepturile asupra ţăranilor, rămâneau înlăuntrul uneia şi aceleaşi clase, care era clasa boerească, ea nu putea fi slăbită până la 1864.

Ţărănimea cu ce putea răspunde? Cu revolta. Şi revoltele de fapt se ţin lanţ dela 1831 până la 1862. Alt mijloc ţărănimea nu putea avea afară numai poate de refuzul de a da recruţi.

Care erau soluţiunile posibile? Teoretic erau două: exproprierea ţăranilor sau exproprierea boerilor.

Exproprierea ţăranilor, cum s'a întâmplat, într'un singur caz în istorie, în Anglia, nu se putea face la noi. Nu pentru că boerii nu erau tari, ci pentru că aceasta ar fi fost, în momentul acela, împotriva interesului capitalismului apusean: nu era în interesul capitalismului apusean sdruncinarea ordinei interne, pentru că se înţelegea de reprezentanţii ca-

www.dacoromanica.ro

pitalismului apusean, că boerimea noastră nu putea să treacă dela regimul producţiunei feudale la regimul producţiunei capitaliste cu salariaţi. Boerimea noastră trebuia deci să fie lăsată, în ceeace priveşte modul de producţiune, în situaţiunea în care se găsea. Prin urmare, capitalismul apuseam avea un singur interes: interesul ca să se găsească un modus vivendi între proprietari şi ţărani, care să asigure continuarea producţiunei. De aceea nu se poate produce exproprierea ţăranilor şi tot de aceea Convenţiunea dela Paris în art. 46 prevede: „Se va proceda fără întârziere la revizuirea legei, care regulează raporturile între proprietari şi plugari în vederea îmbunătăţirii soartei ţăranilor".

Aşa fiind, firește că nu se putea face exproprierea ţăranilor. Dar poate s'ar fi putut face exproprierea totală a boerilor?

Exproprierea boerilor, fie chiar parţială dacă nu totală, ar fi presupus existenţa unei burghezii, revoluţionare şi având la aripa stângă un proletariat industrial, cu batalioane de asalt împotriva proprietarilor, pentru împroprietărirea ţăranilor. Insă, în situaţiunea în care se găseau atunci Principatele noastre, n'aveam oraşe, n'aveam o clasă de meseriaşi, simbolul desvoltărei precapitaliste, şi nici vorbă nu putea fi de existenţa unei burghezii şi a unui proletariat. In aceste condiţii, este lesne de înţeles, că toate revendicările revoluţionarilor noştri, în afară de cele privitoare la proprietatea privată, circulaţia mărfurilor şi circulaţia banilor, erau de natură pur ideologică. Aşa fiind, nu s'a putut produce alt rezultat, decât cel dela 1864.

Aceasta a fost însă numai o soluţiune de compromis şi nu s'ar fi putut obţine, dacă n'ar fi fost un act al puterei absolutiste a Domnitorului Cuza. Actul dela 1864 însă nu schimbă absolut nimic, în relaţiunile de producţiune. Aşa cum a fost alcătuit, atrăgea după sine o proletarizare a unei părţi a ţărănimei. Prin micşorarea pământului lăsat în folosinţa ţărănimei, lipsa de islaz, furarea drepturilor de pădure ale ţăranilor, la care se adaugă inalienabilitatea loturilor ţărăneşti, se creeau toate condiţiunile, cari trebuiau să dea naştere regimului neoiobag. Pământul se transformă, de drept, în proprietate privată dar, în condiţiunile în care se făcea atunci aşezământul agrar, pământul rămâne instrumentul de dominaţiune şi de exploatare în mâinile proprietarilor, pentru că ţăranii, în situaţiunea în care erau lăsaţi prin actul dela 1864, erau constrânşi să se învoiască pe moşiile boereşti. Boerii, conştienţi de lucrul acesta, având puterea politică în mâna lor, aşteptau un singur prilej pentru ca să poată consfinţi, şi în drept, această situaţiune de fapt. Aceasta se obţine când se votează legea tocmelilor agricole, care introduce execuţiunea manu militari, forţarea la muncă a ţăranilor învoiţi

www.dacoromanica.ro

pe brazda proprietarilor şi se menţine chiar după ce Constituţiunea dela 1866 introduce libertatea personală şi toate drepturile şi libertăţile cetăţeneşti. Legile tocmelilor agricole, care dela 1864 înrăutăţesc continuu această situaţiune iobăgistă a ţărănimei române sunt deci în conflict juridic violent cu Constituţiunea.

Se stabileşte astfel, un regim economic special cu o structură care este într'un contrast absolut cu structura juridică şi constituţională a societăţei.

Dobrogeanu-Gherea a lămurit acest proces şi a botezat această situaţiune neoiobăgie, considerând-o ca o epocă specială, prin care trebuie să treacă ţările înapoiate, ca să ajungă la regimul capitalist burghez.

Inpotriva acestei concepţiuni, că neoiobăgia ar fi un specific al desvoltărei sociale a ţărilor înapoiate, s'a ridicat în ultimul timp „Sociologia ştiinţifică". Sociologia ştiinţifică nu admite că neoiobăgia nu apare în toate părţile lumii şi este apanajul desvoltării sociale a răsăritului şi sudului Europei şi găseşte tot felul de explicaţiuni ciudate. De pildă, ea afirmă că odată ce se introduce regimul burghez, trebuie „să se silească ţărănimea la muncă pentru ca să se deprindă cu disciplina acelei munci uniforme. pe care o depun toţi în regimul burghez". După această teorie, însă. ar trebui să se descopere existenţa neoiobăgiei în Franţa, în Danemarca, în Germania etc. Insă ea nu există în primele ţări, iar în Germania, o găsim numai în Germania de răsărit nu şi în Germania de apus. Există în Germania de răsărit, pentru că condiţiunile în care se produce acolo revoluţiunea agrară sunt identice cu acelea din răsăritul şi sudul Europei şi de aceea acolo există neoiobăgie.

„Sociologii ştiinţifici" mai dau însă o altă explicaţie : emanciparea ţăranilor afirmă ei, produce criză de braţe şi pentru că proprietarii au nevoie de muncitori, trebuie să se introducă muncă silnică, deci regim neoiobag, pentru ca să se asigure continuarea producţiunei. De fapt. în răsăritul Europei şi în România în special, nu numai că nu se semnalează lipsă de braţe, dar este prisos de braţe şi lipsa de braţe nu se găseşte nici măcar în ţările, în care desvoltarea se face în mod normal. In realitate, munca forţată din regimul neoiobag, are de scop asigurarea priorităţii muncilor pe ogoarele boereşti şi exploatarea intensă a muncii ţărăneşti.

Consecinţa regimului neoiobag a fost un regres tehnic al agriculturei şi o mizerie crescândă a clasei ţărăneşti. S'a căutat să se răstălmăcească şi acest fapt, şi să se dea altă explicaţiune mizeriei clasei ţărăneşti. Explicaţiunea, pe care o dă „Sociologia ştiinţifică" este următoarea : capitalismul comercial este destul de puternic, ca să smulgă ţărănimea din

www.dacoromanica.ro

vechiul ei aşezământ, dar nu poate ca să dea de lucru armatelor de proletari, pe care le creează emanciparea, fie brusc, ca în Anglia, fie pe încetul, ca în celelalte ţări. Această operă socială, de a da de lucru armatelor proletare, pe care le creează emanciparea, o poate săvârşi numai industria naţională capitalistă, salvatoarea. Potrivit acestei afirmaţiuni însă, ar trebui să constatăm mizeria fiziologică a ţărănimei, în toate ţările, după revoluţiunea agrară : în Danemarca, în Franţa, în Germania şi această mizerie să dispară, numai când începe desvoltarea capitalismului industrial. In realitate, Danemarca de pildă, care este o ţară agrară, fără păduri, fără mine, fără industrii, după emancipare se găseşte într'o stare de desvoltare, aşa încât elementele dela ţară care se proletarizează pot fi absorbite încetul cu încetul în comerţ şi mica industrie, care se desvoltă la oraşe, şi nu apare proletariatul şi mizeria, nimic din aceea ce ar fi trebuit să se producă după acea concepţiune. Franţa nu trece prin revoluţia industrială decât la 1895 şi până la 1895 nu găsim în Franţa o mizerie ţărănească, o proletarizare extraordinară, ci dinpotrivă o propăşire continuă, o agricultură ţărănească independentă. Acelaş fenomen îl observăm şi în Germania, care a intrat mai repede în revoluţiunea industrială, pe la 1870. In Germania de vest însă cum am spus, nu este iobăgie, pe când în Germania de est există ; în vest, procesul este normal, se desvoltă şi industria şi agricultura ţărănească; pe când în răsărit, este domeniul marii agriculturi şi acolo este neoiobăgie. Şi ce constatăm în Germania de est ? Plus de braţe, sau lipsă de braţe ? Agricultura are continuu lipsă de braţe, nu numai pentru că prisosul e atras către oraşe, dar şi prin faptul că regimul neoiobag împinge spre oraşe surplusul populaţiunei, din cauza condiţiunilor de mizerie materială şi morală. De aceea, agricultorii mari din regimul neoiobag, care se organizează în sistem capitalist în Prusia de răsărit, trebue să importe braţe de muncă, ca să-şi poată desvolta activitatea.

Prin urmare, nu aflăm, nici în Danemarca, nici în Franţa şi nici în Germania de vest, nici masse proletare, nici mizerie rurală, pe care o descoperim, în schimb, în tot răsăritul Europei, inclusiv Prusia orientală. Acolo este domeniul mizeriei, cauzată de regimul neoiobag.

Influenţa, pe care o are capitalismul asupra ţărănimei este în funcţie de regimul agrar, în care ea se găseşte şi de structura generală economică. De aceea sunt deosebiri în ceea ce priveşte această influenţă în apus şi răsărit.

In România, când se produce invazia pieţei cu fabricate engleze, franceze şi mai în urmă austriace şi germane, dispare industria casnică. Dispariţiunea aceasta este pentru România o cauză de sărăcie, de mizerie,

www.dacoromanica.ro

pentru că țăranii se găseau în regimul neoiobag. Pentru ce? Concurența producțiunilor agricole a țărilor transoceanice transformă regimul nostru agrar din pastoral în regim cereal. In regimul învoelilor, care paralizează orice inițiativă tehnică, de natură să sporească producțiunea, străduința proprietarului ca să-și mărească cota de câștig, în fiecare an, nu se poate realiza decât micșorând continuu partea țăranului și atunci când se adaogă la aceasta: secătuirea pământului, prin repetarea culturilor pe același loc. sporirea naturală a populațiunei și fărămițarea loturilor prin succesiuni, presiunea fiscală și camăta, mizeria țărănimii progresează, pentru că se află într'un cerc vițios : cantitatea de produse nu poate fi sporită, prețul nu poate fi influențat, proprietarul are tendința să sporească partea lui și sporirea nu se poate face decât micșorând partea țăranului, prin înrăutățirea raporturilor de neoiobăgie dintre proprietari și țărani.

In aceste condițiuni, pentru țăranul parcelar iobag, dispariția industriei casnice a fost o cauză a sporirei mizeriei, prin creșterea necesității de cumpărare și a obiectelor de îmbrăcăminte și a obiectelor necesare pentru gospodărie și prin micșorarea posibilității de a cumpăra instrumente de producție.

Acesta este regimul neoiobag înlăuntrul căruia se desvoltă regimul nostru burghez.

Care este schema normală a evoluției burgheze? E simplă: întîi se naște capitalismul comercial, capitalismul comercial se transformă în capitalism industrial și acesta, în sfârșit, în capitalism financiar. Motorul acestei evoluțiuni este pretutindeni invazia capitalismului din țări mai înaintate, însă calea transformărilor este diferită, după structura economică internă din fiecare țară. Capitalul format în comerț este împiedecat să se transforme în capital industrial de regimul feodal și mai ales de existența breslelor. Totuș acest capital, în tendința lui de a se fructifica în producțiune națională, ocolește și instituțiunile feudale și breslele. Acest capital începe să comercializeze industria casnică țărănească și meseriile din orașe și să întemeieze, în afară de oraș, manufacturi. Se plămădește din capitalul comercial un capitalism industrial, prin comercializarea industriilor casnice și meseriilor și transformarea lor în organizații industriale capitaliste, în care comercianții devin întreprinzători capitaliști. Organizațiunea producțiunii rămâne ceeace a fost înnainte, dar e aservită întreprinzătorului capitalist ; se lucrează de acum după comandă, după indicațiunile întreprinzătorului capitalist, care de cele mai multe ori dă modelele și avansează materiile prime. Se produce astfel fenomenul extrem de important, care constitue preludiul și devine motorul revoluției industriale : pătrunderea capitalismului comercial în dome-

www.dacoromanica.ro

niul producțiunei industriale, chiar înainte de revoluțiunea industrială, care introduce organizațiunea fabricelor, bazate pe mașinism și pe producțiunea în massă.

Se repetă oare această schemă a evoluției normale a capitalismului și în răsăritul Europei și în special în România?

Atunci când Anglia, care trecuse prin revoluția industrială, invadează cu produsele ei Principatele române, efectul este pustiirea industriilor casnice, și decăderea meseriilor, înainte chiar ca să fi existat un capitalism comercial, atât de desvoltat, încât să ia el rolul de transformare capitalistă a industriilor casnice și meseriilor.

Dealtminteri, capitalismul comercial și de camătă, care se formează în România, este o creațiune anexă a capitalismului extern invadant, funcțiunea lui e redusă numai la camătă și comerț și rolul său este limitat la promovarea și desvoltarea instituțiunilor burgheze necesare capitalismului comercial: întărirea proprietății private, desvoltarea aparatului de circulațiune și instituțiunilor de drept modern și comercializarea exportului. El nu poate avea astfel nici o influență asupra producțiunii naționale.

O altă cauză a acestei situațiuni, este faptul că procesul de formațiune al capitalului comercial intern este extrem de lent, ca urmare a dăinuirei regimului neoiobag, care condamnă la regresul tehnic al agriculturei, din care rezultă o limitare a economiilor, care pot fi transformate, în fiecare an, în capital fie comercial fie industrial, mai târziu.

Pentru a urmări firul acestei evoluțiuni, să ne întrebăm cine a avut sarcina de a prezida revoluțiunea burgheză a României și pe ce căi a fost ea îndrumată.

In țările apusene, unde evoluțiunea capitalistă, se face normal, acest rol a fost îndeplinit de absolutismul luminat. Din momentul când feudalismul este în apunere și până când se naște clasa burgheză, absolutismul luminat călăuzește destinele acelor popoare. In România n'a existat absolutismul luminat, ci o oligarhie politică, care a pus mâna pe destinele Statului și le conduce până în ziua de astăzi.

Cum și de cine s'a format această oligarhie politică? Desigur, inițiativa a avut-o acea fracțiune boerească revoluționară, care joacă rolul de agent al capitalului străin. Dar această fracțiune este numai o parte din oligarhia politică, oligarhia politică este una și nedespărțită, pentru că în toată opera acestei fracțiuni revoluționare burgheze se descoperă un consens, nu atât de ideologie, cât de interese cu clasa boerească dela noi.

Ca să înțelegem caracterul revoluționar al acestei fracțiuni revoluționare burgheze din România denumită de „Sociologia științifică" agra-

www.dacoromanica.ro

rienii comercializaţi — ei erau de fapt numai agenţi ai capitalismului extern, nu erau de loc agrarieni comercializaţi, devin agrarieni comercializaţi, mult mai târziu — n'avem decât să citâm atitudinea ei la 1858 în Divanurile ad-hoc, când spunea ţăranilor: „peste trei luni veţi fi moşneni pe un petec de pământ", iar proprietarilor: „nimeni n'are de gând să vă răpească moşiile". Aceştia sunt membrii fracţiunei revoluţionare burgheze de la 1848 şi de la 1858, din divanurile ad-hoc. Este cert că ei au lucrat, în deplin acord, cu fracţiunea boerească; nu existau decât deosebiri de cultură şi temperament, dar identitatea de interese între aceste două fracţiuni ale oligarhiei noastre, fracţiunea revoluţionară şi fracţiunea boerească era perfectă. Ce urmează după 1864? O nouă împroprietărire a ţăranilor sau împroprietărirea boierilor mici? Urmează vânzarea bunurilor Statului la boerii mici, cari se transformă apoi în „agrarieni comercializaţi". Ce instituţiuni se creează? Instituţiuni împotriva intereselor boerimei? Se întemeiază Creditul funciar rural, la 1873. Această instituţiune era îndreptată împotriva cămătăriei, dar numai a cămătăriei faţă de marii proprietari, faţă de clasa boerească; cât despre cămătăria faţă de clasa ţărănească, este lăsată să dăinuiască până în secolul al XX-lea. Abea la 1903 se întemeiază Casa centrală a băncilor populare, după 40 de ani de la întemeierea Creditului funciar rural.

Care-i politica pe care o duce oligarhia? S'a spus că ea a urmat o politică identică cu aceea a absolutismului luminat din apus: politica mercantilismului. Dacă înţelegi prin mercantilism totalitatea măsurilor luate pentru promovarea intereselor comerciale şi industriale, desigur că politica oligarhiei noastre, de la 1864 până astăzi este o politică mercantilistă. In sens restrâns însă, mercantilism înseamnă înlăturarea barierelor feudale, pentru a face cu putinţă desvoltarea factorilor noi de producţiune industrială şi toată seria de privilegii şi încurajări, pentru desvoltarea industriei naţionale şi în special pentru desvoltarea manufacturilor. Absolutismul luminat, care duce această politică mercantilistă, înţelege să-şi însuşească şi desvoltarea culturală a poporului pentru ca prin învăţământul public să se poată ajunge la crearea factorilor necesari în acest proces. Ce politică duce oligarhia în România? Ea e limitată la întemeierea instituţiunilor de credit, a instituţiunilor de transport şi a instituţiunilor de drept modern. Breslele mor încă de pe la 1830 prin presiunea fabricatelor străine care se importă şi dacă numai la 1873 se semnează actul de deces al breslelor, aceasta n'a fost decât constatarea unei stări de fapt.

Adoptarea acestor instituţiuni era oare potrivnică intereselor clasei boereşti? Dimpotrivă, desvoltarea instituţiunilor de transport înseamnă în-

www.dacoromanica.ro

lesnirea exportului cerealelor, deci sporirea posibilităţii de câştig şi capitalizare; desvoltarea instituţiunei Creditului funciar rural înseamnă lupta împotriva cametei. Toate aceste instituţiuni erau în interesul clasei boereşti. Deci nu se poate vorbi de oligarhie, în înţelesul numai al fracţiunei revoluţionare — oligarhia a fost un tot.

Desigur, fracţiunea revoluţionară burgheză a avut iniţiativa şi drept urmare interesele ei s'au identificat cu ale Statului. Această contopire de interese a început să se manifeste din ceasul când fracţiunea revoluţionară a înţeles, că forţa ei în Stat nu mai e asigurată, de oarece nu e rezemată pe o putere economică. Atunci fracţiunea revoluţionară burgheză adoptă o politică care e menită să-i aducă stăpânirea economică, pentru ca prin ea să-şi asigure dominaţiunea politică.

In 1880 se întemeiază de fracţiunea revoluţionară liberală din oligarhie Banca Naţională. Acest fapt este extrem de important. Banca Naţională se înfiinţează de fracţiunea revoluţionară burgheză română şi pentru apărarea intereselor Statului, pentru scoaterea Statului de sub aservirea creditorilor străini, dar în acelaş timp, şi pentru a se pune baza creaţiunei unui bancarism român.

Este semnificativ că primul proect de iniţiativă economică, pe care îl realizează fracţiunea revoluţionară burgheză este legat de un drept de monopol, de concesiunea emisiunii biletelor de bancă. Monopol însă înseamnă câştig sigur, stăpânire şi atotputernicie. Aceasta caracterizează o mentalitate şi caracterizează şirul evoluţiunei care va urma. Se manifestă însă, cu acest prilej tendinţa fracţiunei acesteia revoluţionare ca să se transforme într'o oligarhie financiară. Se poate spune că în momentul întemeierei Băncei Naţionale, la 1880, clasa bancară română era în devenire.

Până atunci însă, singurul mijloc de acumulare capitalistă al fracţiunii revoluţionară burgheză, este exploatarea Statului. Statul, în concepţiunea sa, înseamnă centralizare: biurocraţie, armată, fisc şi monopol, şi toate acestea sunt prilejuri de afaceri politicianiste (delapidări, corupţiuni, bacşişuri, furnituri pentru armată, construcţiuni publice, etc.).

In tot acest timp există un singur izvor de producţiune în Ţara Românească: producţiunea agricolă. Se produce însă curând un reviriment. Pentru construcţiunea aparatului nostru de circulaţiune: căi ferate, poştă docuri, porturi etc., Statul oligarhic trebue să se împrumute din străinătate. Imprumuturile trebuiau să fie onorate, prin plata unei anuităţi şi aceasta devenea din ce în ce mai grea. Pentru plata anuităţei, trebuia forţat exportul cerealelor. Această sporire exagerată a exportului avea un singur rezultat, în cercul viţios al regresului tehnic al agriculturei:

www.dacoromanica.ro

creşterea din ce în ce mai mare a mizeriei clasei ţărăneşti. Oligarhia simte atunci un pericol: ameninţarea independenţei politice a Statului nostru. Ea înţelege necesitatea asigurării independenţii economice prin complectarea izvoarelor noastre de producţiune naţională, agricultura prin industrie.

La 1886, după războiul vamal cu Austria, începe opera de protecţionism industrial şi oligarhia noastră inaugurează era neomercantilismului român. Se produce un antagonism între viaţa economică şi viaţa de Stat. Viaţa economică era satisfăcută de instituţiunile burgheze existente; Statul însă se afla în faţa acelui pericol de aservire, căci balanţa de plăţi era periclitată, deficitele erau constante şi această presimţire pe care o are oligarhia română, duce la politica protecţionismului industrial. Criza dela 1899—1900 care pune în pericol însăşi independenţa Statului nostru, este o confirmare.

Erau însă două căi de urmat pentru salvarea balanţei noastre comerciale şi a balanţei noastre de plăţi: cea dintâi era lichidarea feudalismului agrar pentru ca prin aceasta să se deslănţuiască forţele de producţiune agricolă, să se sfarâme cercul vitios, care impunea regresul tehnic al agriculturei pentru ca, producţiunea noastră agricolă să crească şi să se sporească prin industrializarea ei şi veniturile Statului; a doua cale era, aceea de a se menţine situaţiunea feudalismului agrar şi a se creea, ca un nou izvor de producţiune şi de venituri, industria naţională. Oligarhia noastră alege pe cea de a doua.

Am arătat însă că nu există un capitalism comercial, care să se fi putut transforma în capitalism industrial la noi în ţară, prin reorganizarea, pe căi capitaliste, a industriei la domiciliu şi a meseriilor. Totuş, dela 1886, intrăm în era desvoltărei industriei naţionale, în forma ei cea mai progresată : fabrica.

Cum se pun bazele acestei industrii naţionale şi de către cine ?

Primul imbold al desvoltărei noastre industriale este dat de protecţiunea vamală şi sistemul de încurajare. Protecţionismul vamal creează pretutindeni o industrie înlăuntrul unei ţări, chiar înlăuntrul ţărilor celor mai înapoiate. O ţară capitalistă poate să exporte mărfuri, sau capitaluri şi tehnicieni. Când ea nu mai poate exporta mărfuri din cauza barierelor vamale, atunci furnizează instalaţiuni de fabrici şi tehnicienii, cari să le conducă şi astfel, strecurându-se înlăuntrul ţărilor apărate prin taxe vamale prohibitive. desvoltă industrii şi realizează câştiguri. Aşa s'a întâmplat şi la noi: capitalismul apusean a exportat capital şi tehnicieni în domeniul închis de bariere vamale al Ţărei Româneşti.

www.dacoromanica.ro

De aceea, în 1915 se constată că din capitalul acţionarilor, învestit în industrie, de 636 milioane lei, 514 milioane era străin şi numai 122 milioane românesc. Dela 1886 până la 1915, din capitalul produs din comerţ, camătă, din exploatarea Statului, în România, s'au plasat deci în industria naţională abea 122 milioane lei.

In acest timp, Statul român a trăit subt hegemonia economică austro-germană, care durează dela 1875 până pe la răsboiul mondial, după cum se aflase subt hegemonia franco-engleză dela 1830 şi până la 1875.

Această industrie naţională a fost însă anemică. Dovadă: ea n'a schimbat configuraţiunea comerţului nostru extern. De ce? Pentru că trecerea unui Stat agrar la faza de Stat industrial nu este o problemă atât de simplă. Sunt condiţiuni naturale şi sociale, care trebue îndeplinite. România veche n'avea cărbuni şi minereu de fier; îi lipsea deci una din condiţiunile esenţiale de vieaţă ale unei industrii, România n'avea debuşeuri — nici o piaţă internă mare şi nici pieţe externe — şi n'avea un proletariat industrial. Capitalismul industrial, care s'a desvoltat n'a fost decât un capitalism de import şi un capitalism industrial de seră. A fost un capitalism anemic, de seră, pentru că regimul neoiobag micşorează posibilităţile de absorbţiune a produselor fabricate, regimul neoiobag este regimul mizeriei rurale; ţăranul neoiobag îşi împarte produsele muncei sale cu proprietarul (în arendă, dijmă, clăci) şi cu Statul (dări!) iar din puţinul ce-i rămâne trebuie să se aprovizioneze şi cu articole de consumaţiune şi cu instrumente de producţiune. Consumaţiunea internă a unei ţări neoiobage este redusă; industria are nevoie de un minimum de debuşeu; iar industria capitalistă presupune o producţiune în massă şi are nevoie de debuşee externe şi interne. Debuşeurile externe erau ocupate însă de ţările capitaliste înaintate, care produc în massă şi în serii, în condiţiuni de eftinătate, cari fac dificilă concurenţa ţărilor înapoiate, intrate târziu pe calea industrializării. Debuşeul intern era redus, iar proletariatul industrial nu există decât în măsură restrânsă pentru că regimul neoiobag reţinea toate forţele de muncă legate de glie.

Se pune în chip firesc întrebarea: pentruce nu s'a desfiinţat feudalismul agrar, pentru ce a putut să dăinuiască în secolul al XX-lea? In evoluţiunea normală, după teoria marxistă, apariţia industrialismului este semnalul de moarte al feudalismului agrar. România intră pe calea industrializărei şi totuş, feudalismul agrar se menţine până în seocolul al XX-lea. Pentruce?

Dacă ar fi existat o conducere de Stat burgheză desigur că ea ar fi lichidat feudalismul agrar în interesul desvoltărei industriei naţionale.

www.dacoromanica.ro

Conducerea Statului era însă oligarhică şi ea avea să se teamă, întâi, că liberarea iobagilor va însemna introducerea regimului politic democratic corespunzător şi în al doilea rând, că desvoltarea industriei naţionale va creea o forţă burgheză capitalistă, care ar putea la un moment dat să vină în concurenţă cu ea pentru puterea în Stat.

Indată ce oligarhia română presimte pericolul, intervine al doilea moment istoric, când ea încearcă pătrunderea în economia naţională, pe drumul industriei naţionale.

A intrat întâia dată în economia naţională prin bancarism, odată cu întemeierea Băncii Naţionale, la 1880; acum caută un nou drum în economia naţională pe calea industriei, prin capitalismul financiar. Nu intră numai pe calea obişnuită a consiliilor de administraţiune, ci chiar cu participări de capital în industrie, după sistemul capitalismului financiar. Indemnul şi pilda nu lipsea. Banca Marmorosch Blank care, până la 1904 a fost o comandită a băncilor austriace şi ungare, inaugurează, chiar înainte de a se transforma în societate anonimă, la 1904, acest sistem de participare industrială. Inainte chiar de 1904 avem participarea industrială a acestei bănci, la întemeierea următoarelor societăţi: Letea, Goetz, Societatea Română de comerţ şi industrie şi în urmă Steaua Română. Banca Generală Română la 1903 şi Banca Blanck, transformată în societate anonimă la 1904, ambele societăţi cu capital străin, formaţiuni la cari participă instituţiunile germane sau austriace, inaugurează intrarea lor în industrie, în special în industria lemnului şi industria petrolului. După ele urmează celelalte două bănci, cu capital străin, care existau înainte de războiu: Banca de Credit şi Banca Comercială Română. Finanţa românească, întemeiată prin concentrarea băncilor provinciale sub auspiciile Băncei Naţionale, face oarecari încercări sporadice. Banca de Scont, chiar înainte, iar sistematic Banca Românească, fondată ca societate anonimă la 1911, începe sistemul participărilor la 1914.

Victor Slăvescu, istoriograful finanţei române, observă că în această participare a Băncei Româneşti „se poate recunoaşte un plan de de lucru". Banca Românească întemeiază înainte de războiu, S. R. D., Moara Românească şi Şantierele navale dela Dunăre.

Ce semnificaţiune are această nouă evoluţiune?

Intâi constatăm existenţa, în germene, a capitalismului financiar. Ce este capitalismul financiar? Capitalismul financiar s'a născut din înfrăţirea băncilor cu industria. Este o uniune personală între bănci şi industrie. Această uniune personală e făcută cu tendinţa de monopolizare a vieţei economice. Monopolizarea e la îndemână să se realizeze, prin faptul că industriile, desvoltându-se în special la adăpostul barierelor

www.dacoromanica.ro

vamale, înainte de a intra în sfera capitalismului financiar, își manifestă tendința de monopol, prin întemeierea trusturilor și cartelurilor industriale.

Deci constatăm existența, în germene, a unui capitalism financiar, cu tendința de a instaura monopolismul în viața noastră economică. Dar mai constatăm și un al doilea fapt caracteristic : se desvoltă, încă dinainte de războiu, un capitalism financiar național, un capitalism financiar cu tendințe exclusiviste, capitalism financiar care are, cum am văzut, rolul să asigure dominațiunea în Stat a oligarhiei politice. Oligarhia politică își creează o nouă bază de acțiune economică, cu tendința de a trece dela sistemul rudimentar al exploatărei directe a Statului la sistemul mai perfecționat, mai progresist al exploatărei vieței economice prin Stat. Acesta este punctul la care ne găsește începutul războiului mondial : tendința de aservire a Statului țelurile trusturilor.

Ce-i specific în această evoluțiune ? Prin ce deviază ea dela evoluțiunea normală ? Printr'o serie de puncte, pe cari le voiu rezuma :

1. S'a arătat că mediul ambiant, în care se desvoltă capitalismul român a fost neoiobag. Există un contrast între structura agrară iobagă și organizațiunea liberală burgheză a societății. Acest mediu neoiobag întreținea mizeria progresivă a țărănimii, impusă de regresul tehnic al agriculturei, singurul isvor de producțiune națională.

2. Capitalismul comercial și de cămătă care se desvoltă, ca agent al capitalului extern, are un rol limitat la promovarea instituțiunilor burgheze și aparatului de circulațiune. Capitalismul acesta comercial și de cămătă, n'are nici o influență asupra desvoltării industriale, întrucât industria casnică și meseriile fuseseră dărăpănate mai înainte, prin invadarea fabricatelor țărilor, cari trecuseră prin revoluțiunea industrială.

3. Statul, în loc să fie condus de absolutismul luminat, este în mâinile oligarhiei politice exploatatoare a Statului.

4. Industria națională capitalistă, când se întemeiază este o creațiune a protecționismului și are un caracter de industrie de import a capitalismului apusean și un caracter parazitar, iar desvoltarea ei este anemică, datorită în special mediului neoiobag.

5. Paralel cu menținerea feudalismului industrial găsim desvoltarea unui industrialism, în germene.

6. In sfârșit, pe când în țările, cari au avut o evoluțiune normală a capitalismului, capitalismul trece dela cel comercial la cel industrial și apoi la cel financiar, care este încoronarea sistemului capitalist, în sistemul nostru, constatăm trecerea directă a capitalismului de cămătă și comercial la capitalismul financiar. Industria noastră națională, ori este

www.dacoromanica.ro

anexa capitalismului financiar apusean ori e anexa capitalismului financiar dinlăuntru, intră dela început în sistemul capitalismului financiar.

Desvoltarea burgheziei române în epoca de după război va sta sub doi factori dominanți:

Prin întregirea teritorială, vechiul regat s'a unit cu teritorii, cari au avut o desvoltare istorică deosebită; Basarabia mai asemănătoare cu cea din Vechiul regat; Bucovina, Ardealul, Banatul cu o desvoltare economică și politică deosebită. Prin întregirea teritorială s'au schimbat și condițiile naturale și s'au deschis piețe noi pentru existența industriei românești.

Al doilea factor, care va domina această evoluție, este, fără îndoială, desființarea regimului agrar feudal, ca o urmare a situațiunei social-politice de după război și creearea regimului agrar țărănesc. Această transformare are cu atât mai mare importanță, cu cât se face într'un moment, când asistăm și la transformarea dreptului de proprietate, din drept de proprietate quiritar absolut, cu dreptul absolut de a uza și abuza, într'un drept de proprietate, considerat ca o funcțiune socială.

Dacă nu putem să prejudecăm asupra acestei evoluțiuni, putem totuși să observăm anumite fapte care s'au petrecut într'un trecut apropiat și să le rubricăm în două perioade, extrem de caracteristice, pentru că fiecare din ele înnoadă un fir din trecut.

O primă perioadă nouă de exploatare directă a Statului este perioada profitorilor de răsboiu și profitorilor inflațiunii monetare, marcată prin regimul permiselor și contingentărilor, al schimbului de ruble și coroane, al lichidărei stocurilor și materialelor de războiu, al ravitalierilor, postbelice și al camuflărei averilor dușmane. Este o perioadă de acumulare primitivă de capital, prin furtul economic.

A doua perioadă. După ce încetează această recrudescență a celei dintâi metode de formațiune a burgheziei românești, exploatarea directă a Statului, din timpurile primitive ale capitalismului român, se revine la tendința de exploatare a avuțiilor Statului prin mijlocirea puterei Statului. Această tendință își găsește, de astă dată, un instrument perfect și complect. Se petrece, în scurtul timp dela războiu, o sporire formidabilă a capitalului financiar român; cele 11 institute financiare, grupate de istoriograful finanței private a României, Slăvescu, în grupa „finanței naționale" aveau, la sfârșitul lui 1921, un număr de 290 participări industriale, și cele trei institute care fac parte din rubrica „finanței internaționale" 108 participări industriale.

Capitalismul industrial român este astăzi, la începutul întemeierii sale definitive. Se creează chiar, de istoriograful finanței private a Ro-

www.dacoromanica.ro

mâniei, „o doctrină a finanţei naţionale", care este mai mult un crez al finanţei naţionale. Dar mai importantă decât doctrina finanţei naţionale este, în acest timp, acţiunea finanţei naţionale, care tinde la naţionalizarea vieţei economice şi mai ales la naţionalizarea vieţei economice din provinciile noi. Această acţiune este ajutată de Stat. Statul funcţionează ca mijlocitor între finanţa naţională şi industria din provinciile unite. „Comisiunea superioară economică" — ca organ de Stat — trebuie să săvârşească opera de naţionalizare, pentrucă finanţa naţională este Statul şi Statul este finanţa naţională.

A doua direcţie de activitate a finanţei naţionale este organizarea exploatărei avuţiei Statului. In acest scop Constituţiunea nouă a prevăzut „naţionalizarea subsolului". S'a creat un regim special pentru exploatarea subsolului şi altul pentru „comercializarea" tuturor bunurilor Statului, care urmăresc aceeaşi tendinţă: trusturile financiare trebuie să ajungă la dominaţiunea absolută asupra avuţiei Statului, să se întroneze dictatura economică şi trusturile să aservească definitiv Statul.

Aceasta este evoluţiunea în curs şi prin urmare nu putem să o discutăm mai departe.

Dar, în această evoluţiune, s'a descoperit de „Sociologia ştiinţifică" o „misiune istorică" a oligarhiei financiare. Aceasta ar consta, în primul rând, în naţionalizarea capitalului. „Sociologia ştiinţifică", care vorbeşte de evoluţiunea normală a capitalismului român nu e de acord că naţionalizarea capitalului, într'o ţară sau alta, este tot un fapt natural? Naţionalizarea capitalului nu se poate face decât atunci când din produsul muncei naţionale se poate economisi o parte, din ce în ce mai mare, pentru ca aceasta să se transforme în capital financiar şi industrial naţional. Dacă în afară de acest proces de economisire şi transformare a economiilor naţionale în capital, există şi asistenţa omenească a acestui capital, capacităţile tehnice, care să organizeze şi să conducă, procesul de naţionalizare a vieţei economice este asigurat.

Dacă fenomenul capitalului naţional şi capitalului străin trebuie să fie privit tot ca un proces natural, atunci, în ce constă, „misiunea istorică" a oligarhiei financiare de a naţionaliza capitalul şi viaţa economică a ţării?

Sunt semne cari dau de bănuit că avuţia Statului serveşte drept obiect de compensaţie pentru pierderile finanţei naţionale, ca în cazul „naţionalizărei" Stelei Române şi a Societăţei Petroşanilor. Avuţia naţională serveşte, astfel: ca preţ al satisfacţiei mândriei naţionale, de a avea întreprinderi care să fie formal româneşti şi care în realitate să fie

www.dacoromanica.ro

aservite aceluiaş capitalism internaţional. Avuţia naţională mai serveşte ca încurajare a rolului de mijlocitor între Stat şi capitalismul internaţional, un rol foarte remunerator.

Dar ceeace e mai periculos poate decât toate acestea, este consecinţa, pe care poate s'o aibă această „misiune istorică" de naţionalizare cu orice preţ a vieţei economice, pe care şi-a asumat-o oligarhia, asupra desvoltărei Statului, consecinţă care se manifestă prin întârzierea vinovată a refacerei şi înzestrărei ţărei, care poate să ducă la o periclitare a existenţei noastre naţionale, şi care se manifestă şi prin provocarea inerentă a conflictelor cu imperialismele.

Iluziunea că se poate lupta împotriva trusturilor internaţionale prin întemeierea unor trusturi naţionale, poate să ducă la o turburare a situaţiunei de drept a Statului român. Această iluzie, că prin trusturile naţionale se poate duce lupta împotriva trusturilor internaţionale, este întemeiată pe o mare şi periculoasă neînţelegere. Această iluzie nu ţine seama de un fapt elementar: că îndărătul trusturilor internaţionale, stau Statele capitaliste puternice. In sistemul capitalismului monopolist, Statul e aservit acestor trusturi şi nu se dau luptele între trusturi internaţionale, puternice prin capitalul lor şi forţele lor de expansiune, ci luptele se dau între Statele care stau îndărătul trusturilor internaţionale şi între Statul care se luptă să întemeieze trustul naţional, ca să-şi apere avuţia sa naţională.

In al doilea rând, se crede că „misiunea istorică" a burgheziei este desvoltarea forţelor de producţiune naţională.

Desvoltarea forţelor de producţiune naţională e la baza existenţei oricărui Stat, dar fiecare Stat trebue să recunoască care este structura sa social-economică. Baza existenţei noastre de Stat este agricultura; suntem, orice am zice şi orice am face, un Stat de ţărani. Prin lichidarea forţată de război a feudalismului agrar, nouă zecimi din exploatările agricole sunt ţărăneşti.

Organizarea producţiunei naţionale înseamnă, înainte de toate, creearea condiţiunilor pentru ridicarea producţiunei naţionale a agriculturei ţărăneşti: creditul, cooperaţia şi şcoala.

Aceasta nu poate fi însă misiunea oligarhiei financiare, pentru că în tendinţa ei firească intră sistemul de exploatare a muncii ţărăneşti pe calea aparatului de circulaţiune, şi apăsării fiscale, care este împotriva intereselor de desvoltare a producţiunei naţionale. Intensificarea producţiei agricole ţărăneşti este însă condiţia sine qua non pentru crearea unei industrii naţionale, în raport cu forţele naturale de existenţă, o industrie naţională care să fie cu adevărat creatoare.

www.dacoromanica.ro

O a treia „misiune" a oligarhiei financiare ar fi organizarea producţiunei. Sociologii ştiinţifici se întorc la marxism. Idealul este ca forţele de producţiune să fie organizate prin concentrare : fierul, cărbunele, petrolul, gazul metan, navigaţiunea, căile ferate, docurile, toate acestea vor putea fi organizate ca să dea maximul de rendement economic, când vor fi dominate de trusturile financiare ; trusturile financiare vor face opera de organizare a producţiunei naţionale ; trusturile financiare vor pregăti, prin urmare, trecerea dela societatea capitalistă la societatea socialistă ; să aşteptăm până când mărul va fi copt şi atunci să-l tăiem !

Până atunci să stăm cu braţele încrucişate şi să aşteptăm salvarea dela societatea socialistă !

România se găseşte însă, astăzi, la o răspântie. In apus, burghezia în luptă împotriva feudalismului, a introdus libertăţile cetăţeneşti şi a pus la baza desvoltărei societăţii democraţia şi parlamentarismul, pe care s'a întemeiat civilizaţiunea apuseană.

Este adevărat că, îndată ce s'a născut capitalismul financiar s'a introdus monopolismul, tendinţa de stăpânire a Statului prin forţa monopolistă, dar în apus aceasta este ultima fază de desvoltare a societăţei capitaliste ; civilizaţiunea apuseană e creată de lupta dintre feudalism şi dintre burghezie. Dobândirile acestei civilizaţiuni continuă să înflorească. Toate tendinţele de monopolizare ale capitalismului financiar au găsit, în toate fazele de evoluţiune, o contrapondere fie în agrarianism, fie în socialism, care a împiedecat să se producă un desechilibru social.

In România capitalismul monopolist se întemeiază, în momentul când ţărănimea se află într'o epocă de formaţiune şi proletariatul industrial într'o situaţiune de inferioritate, iar clasa marilor agricultori este desfiinţată.

Suntem în faţa pericolului unui mare desechilibru social şi politic al trecerei bruscate dela feudalismul agrar la feudalismul financiar, care provoacă o criză a civilizaţiunei.

In vâltoarea acestei crize se pune chestiunea care este forma de guvernământ care duce la deslegarea ei: dictatura sau democraţia? Este de prevăzut, că se va da luptă între dictatură şi democraţie, şi forţele de producţiune ţărăneşti vor mâna către democraţie iar forţele organizate ale finanţei naţionale vor mâna către dictatură. In această luptă este simptomul unei mari crize a civilizaţiei româneşti.

. In această criză factorul moral îşi are importanţa sa covârşitoare. Este nevoie de o reformă a şcoalei ! Şcoala de mâine trebue să ne dea toate elementele, cu ajutorul cărora să se poată desvolta maximul de producţiune naţională. Desigur, această reformă a şcoalei trebue să fie ast-

www.dacoromanica.ro

fel întocmită încât, dela umilul gospodar de pământ până la marele căpitan de industrii, să dispunem, printr'o pregătire specială, de toate elementele necesare desvoltărei complete a vieţei economice a poporului nostru.

In acest înţeles, putem vorbi de necesitatea naţionalizărei şcoalei. Dar prin naţionalizarea şcoalei nu se poate înţelege nici într'un caz siluirea conştiinţei populare, nici creearea unei şcoli, hrănită de ideologia fatalismului, ci a unei şcoli îndrumată de idealism social, care să formeze firi independente, cu voinţe tari şi caractere de luptători.

Prin şcoala dintâi a trecut ţara noastră! Cât timp a fost raia turcească şi sucursală a Fanarului, a avut şcoala fatalismului, şcoala supunerii, a plecăciunei şi a indolenţii. Astăzi, însă, ne trebuie şcoala cealaltă, şcoala energiei naţionale şi a idealismului social!

www.dacoromanica.ro

ORAŞUL ECONOMIC

Cu „Oraşul economic" se încheie seria prelegerilor care au tratat problema oraşelor noastre. Este deci, poate, la locul său să începem această prelegere prin precizarea noţiunii de „oraş". Nu este aşa de uşor, pentrucă nu este unanimitate de păreri în această privinţă. Unii definesc oraşul ca o cetate, ca un loc întărit. Alţii spun că oraşul, cel puţin în înţelesul medieval, este un loc care are privilegiu de târg. Statisticienii definesc oraşul, după noţiunea Institutului internaţional de statistică, ca o localitate care are cel puţin 2000 de locuitori, iar un american spiritual a spus că oraş ar fi acea localitate, care are cel puţin o universitate. *Werner Sombart,* care a cercetat această problemă, în cadrul desvoltării capitalismului modern, a dat o definiţiune cuprinzătoare oraşului, în înţeles economic.

„Un oraş — spune el — în înţeles economic, este o aşezare mai mare de oameni, care pentru întreţinerea lor sunt avîzaţi la produsele muncii agricole a altora". Prin urmare, după această definiţiune, un oraş în înţeles economic, poate să fie o comună rurală în înţeles administrativ, după cum un oraş, după terminologia administrativă a unei ţări, poate să fie din punct de vedere economic un sat.

Dacă voim să înţelegem cum s'au desvoltat oraşele noastre, este nimerit să ne servim de oarecari directive teoretice, de o anumită schemă oarecum teoretică, pe care ne-o oferă Sombart.

Mai întâi trebue să ne întrebăm de unde au venit oamenii care s'au strâns laolaltă înlăuntrul acestor aşezări omeneşti care se denumesc oraşe ? In al doilea rând, trebue să aflăm ce i-a îndemnat pe aceşti oameni să plece din satele lor şi să creeze noi aşezări omeneşti ? Dar mai ales trebue să cercetăm, ce mijloace au avut ei la îndemână ca să înte-

---

Notă. — Prelegere ţinută la Institutul Social Român, în ciclul «Sat şi oraş» în ziua de 27 Martie 1927. (Stenografiată de d. H. Stahl).

www.dacoromanica.ro

meieze aşezări omeneşti, după alte norme decât acelea ale satelor, în ceeace priveşte modul lor de existenţă naturală ?

Dacă se pun aceste întrebări, se capătă îndată răspunsul teoretic, că oraşul trăeşte din excedentul satelor şi mărimea oricărui oraş este condiţionată de cantitatea de produse a teritoriului său de întreţinere, şi anume de partea din acele produse, de care poate dispune oraşul, cu alte cuvinte de plusprodusul lumii rurale înconjurătoare, plusprodus care stă la dispoziţiunea oraşului.

Cine sunt întemeietorii oraşelor ?

In legătură cu ipoteza stabilită mai înainte, întemeietorii oraşelor nu pot fi decât cei ce posedă forţa sau capacitatea, sau desvoltă o activitate, care să le înlesnească procurarea produselor agricole, dela lumea înconjurătoare a satelor. Asemenea oameni nu pot să fie decât sau un rege, capabil să adune un fond imens de existenţă, prin strângere de dări ; sau un comerciant cu o activitate comercială dincolo de marginile oraşului, care capătă deci profit dintr'un comerţ cu străinii, sau chiar un meşteşugar aşezat înlăuntrul oraşului, care desface produsele muncii lui în afară de oraş, la ţărani ; sau un medic cu clientelă la sate, deşi el şade la oraş ; sau, însfârşit, un student care are părinţii la sat şi îi trimit mijloace de existenţă.

Toţi aceştia pot fi întemeietori ai unor oraşe, în chip ipotetic, pentrucă ei trăesc de pe urma altora şi lasă şi pe alţii să trăiască.

Dar înăuntrul oraşelor se pot aduna şi alte elemente, care să sporească populaţiunea, pentrucă găsesc chiar înăuntrul oraşului, în excedentul pe care îl au acei întemeietori ai oraşului, posibilităţi de trai. Aşa bunăoară sunt comercianţii care fac negoţ numai cu locuitorii oraşelor meseriaşii care lucrează numai pentru locuitorii oraşelor, şi toţi profesioniştii liberi a căror ocupaţiune este în legătură numai cu conlocuitorii din oraşele lor.

Putem să aplicăm această schemă teoretică şi la cercetarea originii şi desvoltării oraşelor noastre. O asemenea schemă teoretică este necesară pentru orice cercetare istorică, care nu este niciodată o simplă adunare şi sistematizare de material documentar, deoarece o simplă lucrare istoriografică nu poate duce niciodată la concluziuni.

In ceeace priveşte origina oraşelor noastre avem anumite ipoteze, care au fost stabilite de *N. Iorga* şi de *I. Nistor*. Iată ce spune N. Iorga în lucrarea: „Istoria industriilor la Români" :

„Nu e nici o îndoială astăzi că oraşele noastre nu sunt întemeiate de Români. Unele din ele, ca Baia, Siretul, Suceava — în Moldova, iar în Ţara Românească — Câmpulungul, Târgovişteа, vin dela o aşezare

www.dacoromanica.ro

străină, de Germani din Galiția, de Sași, sau de Armeni ; altele, ca Romanul sau cetatea lui Romașcu, Hotinul, Chilia, Cetatea Albă, Iașul — iar la Munteni — Argeșul și chiar București, o cetate zidită de Domnie, în jurul căreia s'au strâns meseriașii ca și negustorii".

„Cele mai multe așezări urbane din principatul muntean sunt târguri ; adică, între mai multe sate, la locul întâlnirii lor, și-au ridicat negustorii de așezare vremelnică șatrele, corturile lor prefăcute dela o bucată de vreme, odată cu putința unui câștig de toate zilele, în case cu largi planuri de lemn în față, cu tărăbi cari se puteau ridica spre streșină, închizând astfel prăvălia, sau lăsate în jos, întinse orizontal și oferind meșterului putința de a se așeza acolo turcește și de a lucra, după străvechiul obicei oriental, de față cu clientul sau trecătorul".

O părere similară o găsim și la *I. Nistor* în foarte interesanta sa operă „Handel und Wandel in der Moldau in dem 16 Jahrhundert", apărută înainte de război. Iată ce spune *Nistor :*

„Un mare număr de orașe moldovenești este de origină germană, altele s'au desvoltat din sate românești cărora li s'a insuflat treptat viața orășenească, altele se întemeiază pe așezările săsești, secuiești, iar porturile au un caracter genovez".

Din aceste două citate, constatăm că ne găsim în fața a trei ipoteze.

Intâia ipoteză este că orașele sunt de origină străină. Această ipoteză nu poate sta în picioare pentru că se pune dela sine întrebarea : Cine erau străinii cari veniseră sau fuseseră chemați să colonizeze și să alcătuiască așezări orășenești? Negustori sau meșteșugari — de bună seamă. Dar acești negustori în mijlocul cărei populații făceau negoț ? Și meseriașii, cărei populațiuni își dedicau ei munca lor ?

De bună seamă, puteau să existe negustori străini care să vie și să cumpere produsele noastre pentruca să le ducă peste graniță, sau să aducă ei produsele lor și să le desfacă înăuntrul țării. Dar lucrul acesta se făcea de neguțătorii vremelnici, de acei neguțători cari veneau la târguri, cumpărau, vindeau și plecau. Căci nu se puteau doar așeza neguțătorii înainte de a exista o așezare omenească — preexistentă așezării lor — care să poată să le creeze o piață, fie ea cât de mică pentru activitatea lor. Și nu pot să existe meșteșugari a căror activitate să ia un caracter de statornicie, fără de această piață preexistentă.

Istoria arată că prin colonizare se pot întemeia — și s'au întemeiat în decursul veacurilor — sate. Orașe însă nu se pot întemeia și nici nu s'au întemeiat vreodată orașe prin colonizare.

www.dacoromanica.ro

Ipoteza a doua: *N. Iorga* arată că o serie de oraşe au origina într'o cetate.

Pentru ce se construiau acele cetăţi? Pentru scopuri de apărare. Dar cine locuia în aceste cetăţi? Şi cum ajung acele cetăţi să aibă caracter de oraşe, adică aşezări omeneşti cari pentru traiul lor aveau nevoie de a obţine, pe o cale sau alta, materii de hrană dela mediul înconjurător sătesc?

Nici această a doua ipoteză, prin urmare, nu explică geneza oraşului.

Ipoteza a treia e foarte răspândită la toţi istoricii din toate ţările: este ipoteza oraşului-târg.

Origina oraşelor, ar fi în târgurile cari se organizau, în special la graniţa mai multor sate, sau la graniţa dintre un stat şi alt stat. Târgurile, prin însuş caracterul lor sunt sau săptămânale, sau anuale, sau de mai multe ori pe an. In vremurile trecute toate privilegiile târgurilor stabileau datele când urmau să aibă loc şi numărul zilelor cari se acordau pentru durata târgului. Târgul prin însăşi fiinţa lui presupune o activitate vremelnică. Negustorii cari vin la deschiderea târgului, pleacă la sfârşitul târgului. Prin urmare târgul nu este o aşezare omenească statornică, care să poată să ne explice geneza oraşului.

In realitate, geneza oraşului este satul. Prin transformări, cari au durat în toate ţările secole întregi, unele sate au căpătat caracter de oraşe. De aceea trebue să spunem dela început, că oraşele s'au aşezat ca centre de consumaţie, care nu-şi plăteau existenţa lor printr'o activitate productivă proprie şi aceasta nu pentrucă nu o puteau face, ci pentrucă nu aveau nevoie să o facă, deoarece aveau la dispoziţiune anumite mijloace pentru a-şi procura cele necesare vieţii, din mediul sătesc înconjurător. Aceste mijloace sunt diversele drepturi, fie fiscale ale Domnului, fie drepturi, cari constituiau fondul de rentă al mânăstirilor sau boerilor. Domnul era în ţara românească stăpân, — nu trebue să se uite aceasta — pe cea mai mare parte din solul ţării. Mai mult încă, Domnul Ţării româneşti dispunea de un drept de monopol asupra unui număr însemnat din produsele ţării şi în felul acesta el era în măsură să aibă la dispoziţia sa un imens fond de consumaţiune, pe care îl realiza prin comercializarea acelor produse ce le aduna pe calea „dăjdiilor" impuse populaţiei. Domnii noştri au fost, până la sfârşitul veacului al 18-lea, cei mai mari negustători din Ţara românească. Ei au avut la dispoziţiune cea mai mare cantitate de mărfuri care se putea comercializa în acea vreme.

După ei, boerii aveau iarăşi la dispoziţie, graţie regimului de exploatare feudală care exista între ei şi ţărani, fonduri importante de con-

www.dacoromanica.ro

sumaţiune. De aceeaşi situaţiune se bucurau mânăstirile, cari au jucat în trecutul vieţii noastre sociale un rol cu mult mai însemnat decât se crede, atât prin bogăţiile imense cu cari erau înzestrate — formând adevărate gospodării mari cu organizaţiune complectă — cât şi prin numărul şi răspândirea lor, în tot cuprinsul ţării. De fapt, toate oraşele însemnate, atât în Moldova cât şi în Muntenia, au fost sau scaune domneşti şi în acelaş timp reşedinţe de Mitropolii, sau au avut numai una din aceste două calităţi. Câmpulung, Târgovişte, Bucureşti, în Muntenia ; Suceava, Roman şi Iaşi în Moldova — am denumit şase centre româneşti importante în trecutul nostru — toate s'au întemeiat pentrucă acolo au fost scaune de domnie şi scaune metropolitane sau episcopale. Despre Capitala ţării, Bucureşti, se ştie că încă de pe timpul lui Radu cel Frumos, ea devenise aşezare domnească pentru mai multă vreme. După 1476, este probabil, că veneau în Bucureşti „negustori turci cu marfă multă şi bună", prieteni ai Domnului, care înştiinţa, el, pe braşoveni că pot să vină să se întâlnească cu negustorii, aici la Bucureşti, în chiar cetatea sa de scaun, pentrucă negustorii nu puteau să rişte călătorii pe vremurile acelea de război continuu. Aşa s'au întemeiat toate celelalte oraşe, care au fost rând pe rând scaune domneşti şi reşedinţi metropolitane.

Târgurile au fost numeroase în toată ţara românească. Dar aceste târguri nu au putut să devină oraşe, decât în momentul când în ele s'au aglomerat populaţii suficiente, care să creeze o piaţă, capabilă să înlesnească desvoltarea comerţului aşezat.

Un comerţ a existat mai dinainte numai în centrele, care au fost punctele înaintate de export şi import : în porturi. Despre Cetatea Albă, Chilia, Brăila şi Galaţi se găsesc însemnări încă din secolul 15 şi 16-lea, cari dovedesc că acolo a fost centrul unui comerţ aşezat însemnat. Pentru ce? Pentrucă se realizau profituri din comerţul cu străinii, din comerţul de import şi export, profituri cari creeau acel fond suficient pentru a întreţine, pe calea schimbului, viaţa celor ce locuiau în aceste oraşe-porturi.

Galaţii au început în secolul al 14-lea ca un sat de pescari şi în secolul al 16-lea se vorbeşte de el ca de un centru de comerţ locuit de orientali.

Ipoteza aceasta, după care întemeietorii oraşelor sunt Domnii, boerii, mânăstirile, prin fondurile de rentă rurală aglomerate în mâinile lor, care creeau centre puternice de consumaţiune, se găseşte confirmată şi de desvoltarea istorică a Ţării româneşti. Intr'adevăr, la începutul secolului al 17-lea se constată că negustorii străini cari în sec. al 16-lea se găseau în toate aşezările mai mult sau mai puţin orăşeneşti din ţara românească, dispar. Ei emigrează. Cei din Moldova pleacă în Polonia. Pentru ce

www.dacoromanica.ro

pleacă ? Nu pentru că regimul fiscal era aşa de apăsător încât ei nu mai găseau ocupaţiune rentabilă, ci pentrucă în acele vremuri în Polonia în urma împrejurărilor economice şi istorice de acolo, oraşele căpătau o desvoltare foarte mare, şi ofereau prilejuri de profit acestor neguţători şi meşteşugari cari părăseau oraşele noastre. Rând pe rând, constatăm în cursul veacului al 17-lea cum decad Cernăuţii, Siretul, Câmpulungul. Piatra care odinioară erau o colonie ungurească, pe la 1650 se reduce la un târg de 300 case, în majoritate locuite de Români, cari se ocupau cu lemnăria. Aceeaşi situaţie o găsim şi în Bacău, în Roman, în Iaşi chiar. Pleacă în acea vreme toţi străinii, iar neguţătorii cari rămân acolo sunt aciuiaţi prin dughenele mânăstirilor, confirmând şi prin aceasta că activitatea pe care putcau să o aibe era în legătură cu necesităţile egumenilor, călugărilor şi diecilor, cu numeroasa clientelă preoţească, care se găseau în mânăstirile şi bisericile din acele oraşe.

In Muntenia în sec. 17-lea se constată direct o ţărănizare a oraşelor. Care este explicaţiunea ? Dacă oraşele ar fi avut un fond de populaţiune îndestulător, pentruca activitatea negustorească începută în sec. al 16-lea să continue, de bună seamă că atunci nu ar fi putut să se ajungă, un secol mai târziu, la ţărănizarea oraşelor. Din toate oraşele din Muntenia, un singur oraş a reuşit în sec. al 17-lea să reziste ca centru orăşenesc propriu zis. Este Capitala, care după descrierea unui călător din 1630 ar fi fost : „un mare şi vast oraş", toate străzile şi pieţele erau pline de mărfuri scumpe, pe care Italieni, Greci, Români, Turci şi Armeni le scoseseră în vânzare. Erau atâţia oameni încât ai fi crezut că toată omenirea s'a îngrămădit acolo".

Explicaţiunea este simplă : în timpul acela între 1623—1627, curtea Domnului se stabileşte în Bucureşti. Aglomeraţiunea de lume pe care o atrăgea după sine, cu toate bisericile, care se întemeiază, cu preoţimea şi monahii, care se aşează, creează un centru de populaţiune care are nevoie de mijloace de întreţinere. Comerţul vine cu dânşii. Aşa se explică cum atunci chiar când Bucureştii sunt părăsiţi temporar, când un Matei Vodă strămută din nou capitala la Târgovişte, Bucureştii rămân totuşi un centru important de neguţătorie, pentrucă populaţiunea se statornicise acolo şi era, prin urmare, un vad comercial şi un teren de existenţă pentru meseriaşi. Şi despre Târgovişte, ştim că se menţine încă până în sec. al 17-lea într'o oarecare înflorire. Se vorbeşte de o mitropolie în sec. al 17-lea, care avea „o curte mare de călugări şi dieci, care părea asemenea cu a principilor italieni".

Deşi ipoteza este dovedită mai avem şi alte mijloace pentru a o întări. Intr'adevăr să ne punem întrebarea : Din cine se forma populaţiu-

www.dacoromanica.ro

nea producătoare a oraşelor noastre ? Munca productivă a oraşelor ar fi putut să fie un factor creeator de oraş, adică un factor de întărire a existenţei oraşelor şi de sporire a posibilităţilor lor, numai în cazul când această muncă ar fi fost închinată lumii înconjurătoare ţărăneşti. Cu alte cuvinte, dacă s'ar dovedi că meseriaşii, strânşi în oraşe în sec. 17 şi 18 lucrau pentru locuitorii satelor înconjurătoare, atunci s'ar putea câştiga credinţa că ei au fost într'adevăr factori de creeare a oraşelor noastre. Insă ce ştim despre meseriaşii noştri ? In primul rând, în sec. al 17-lea meseriaşii se adunau pe lângă curte, mânăstiri şi boeri, în calitate de poslujnici. Curţile, mânăstirile şi boerii, cereau dela Domni, oameni scutiţi de biruri, capabili de o anume activitate industrială înăuntrul gospodăriilor lor, înăuntrul mânăstirilor sau curţilor. Numai încetul cu încetul şi treptat cu pătrunderea mărfurilor streine, care micşorează câmpul de activitate productivă a gospodăriilor boereşti, aceşti meseriaşi scutelnici şi poslujnici sunt parţial, apoi total liberaţi de către stăpânii lor. Ei formează cea dintâi pătură de meseriaşi, alături de meşteşugarii străini aşezaţi într'un număr foarte restrâns în oraşe.

Dar aceşti poslujnici lucrau numai pentru marile gospodării ale mânăstirilor şi boerilor, ba, chiar după ce ajung meseriaşi independenţi, lucrează tot pentru populaţiunea orăşenească. Găsim în sec. al 17-lea şi 18-lea postăvari, curelari, croitori, şelari, cismari, etc., dar din toţi aceştia abia câţiva lucrează, în sec. 18-lea, în cantităţi foarte puţin însemnate, pentru lumea înconjurătoare a satelor, vânzând produsele lor la târguri, cum ar fi de exemplu cojocarii, care de bună seamă, de pe timpul acela, lucrau pentru satele înconjurătoare, cari trăiau mai departe în economia naturală. Iar meteşugarii de care avea satul nevoie se aflau chiar în interiorul satului, desvoltaţi din mijlocul sătenilor deprinşi cu munca casnică, ajunşi la o îndemânare specială, care putea să creeze la un moment dat baza unei existenţe.

De o însemnătate mai mare pentru unele oraşe, ca factor creator al oraşelor, am văzut că a fost comerţul internaţional. în legătură cu porturile. De bună seamă că un factor, care contribue într'o oarecare măsură la creearea oraşelor noastre a fost cămătăria, pe care o întâlnim în sec. 18-lea reprezentată prin negustori de bani, Turci. Greci, şi mai târziu Evrei, care practicau împrumuturile cu dobândă.

Se recunoaşte lesne că nu poate să fie nici o comparaţiune între rolul şi însemnătatea, pe care au jucat-o în desvoltarea oraşelor medievale din ţările apusene, comercianţii şi meseriaşii şi mai ales meseriaşii. şi între rolul fără de nici o importanţă decisivă pe care aceştia l-au putut juca în mediul nostru social. Explicaţiunea este unică. Ţările româneşti

www.dacoromanica.ro

au trăit, în toată această vreme, într un regim absolutist, în care întreaga viaţă era concentrată mai ales în mâinile Domnilor care nu concentrau numai forţa politică ci şi forţa economică, fondurile cele mai importante de rentă, care erau realizate prin mijlocul birurilor şi dăjdiilor. In aceste împrejurări, nu s'a putut desvolta nici o viaţă individuală, nici o libertate de producţie şi oraşele n'au putut să devină decât locurile de aşezare ale Domnilor, boerilor şi slujitorilor. De aceea Ţările româneşti au rămas până în a doua jumătate a secolului al 19-lea în faza organizaţiunii economice naturale.

Sistemul de centralizare absolutist, întărit prin concentrarea avuţiilor în mâinile Domnilor, a fost favorizat prin contribuţiunea, pe care Domnii Ţărilor româneşti trebuiau să o strângă, pentru a o plăti la Inalta Poartă. Această situaţiune ajunge la paroxism, în special în timpul lui Brâncoveanu, care este silit să introducă un regim în care „toate oraşele sunt supuse numai Domnului", care ajunge cel mai mare negutător din ţară. Meşeriaşii şi negutătorii, imitând obiceiurile turceşti, se organizează atunci în „isnafuri", un fel de bresle, nu în vederea apărării intereselor lor economice, ci numai pentru că astfel găsiau un adăpost împotriva fiscălităţii.

In această vreme se constată o decădere a oraşelor. Toată viaţa ţării se concentrează la Bucureşti. Boerii se strămută, dela reşedinţele lor din provincie, în Capitală şi contribuie prin aceasta la decăderea oraşelor din provincie, lipsite de fondurile de consumaţiune, de care dispuneau boerii. In Bucureşti, odată cu concentrarea aceasta a boerilor din ţară. observăm că se ridică un număr din ce în ce mai mare de biserici, sporind prin înmulţirea elementelor preoţeşti populaţiunea oraşului şi creind noi fonduri de consumaţiune şi deci noi prilejuri de activitate comercială şi industrială.

Acelaş proces se întâmplă, pe o scară mai redusă şi în Moldova, unde concentrarea boerilor se face în jurul scaunului domnesc de la Iaşi, care devine singurul centru de viaţă orăşenească în aceste timpuri.

Din această expunere se desprind câteva concluziuni asupra originii şi desvoltării oraşelor noastre. Este cert, oraşele noastre nu au fost întemeiate de străini, comercianţi şi industriaşi. Intemeietorii oraşelor noastre sunt Domnii, boerii şi mânăstirile, care prin drepturile lor fiscale şi prin rentele lor rurale, îşi creează fonduri importante de consumaţiune. Domnii cu curţile lor, cu oamenii curţii, cu servitorii acestora, cu ostaşii lor, mânăstirile şi bisericile cu preoţi, călugării şi diecii lor, boerii cu oamenii lor de casă, aceştia au format centrele, în care s'au desvoltat oraşele. Cât timp aceste centre erau neînsemnate, comerţul nu era un comerţ

www.dacoromanica.ro

aşezat, ci numai un comerţ, care se făcea paralel cu aglomerarea populaţiunei în anumite centre. Iar în ceeace priveşte viaţa meseriaşilor noştri, ea rămâne foarte restrânsă, din cauza caracterului lor şi al vieţii noastre economice. Comercianţii şi meseriaşii contribue la întemeierea şi desvoltarea oraşelor, dar numai atunci când vând produsele lor dincolo de marginile oraşului, la locuitorii satelor. Or, comercianţii oraşelor noastre, până în a doua jumătate a secolului al 19-lea, făceau un comerţ foarte mic cu satele, iar mizeriile regimului fiscalist fanariot împuţinează posibilităţile acestui comerţ. In ceeace priveşte pe meseriaşi, activitatea lor cu satele este şi mai mică.

Toate aceste împrejurări se oglindesc în micimea extraordinară a oraşelor noastre. Botoşanii, la 1828 avea Români: 14 negustori, doi băcani, un blănar, un făclier, cinci cojocari; Lipoveni: un negustor; Armeni: un negustor; Evrei: doi croitori, doi sticlari, un crâşmar şi alţi 11 negustori. Aceasta este toată populaţiunea comercială şi industrială a oraşului Botoşani, 1928.

Oarecare excepţiune o făceau porturile, pentru motivul pe care l-am expus. Totuşi nici aceste porturi nu aveau la începutul sec. 19-lea o activitate prea mare. Galaţi la 1821 avea o populaţiune de 7100 de locuitori.

S'a accentuat schimbarea însemnătăţii şi rolului oraşelor în sec. 16 şi 17-lea, datorită mutării reşedinţelor domneşti şi întemeierii de noi centre mănăstireşti şi episcopate. S'a citat cazul plecării negustorilor străini în sec. al 17-lea, care a adus după sine o decădere a oraşelor şi s'a arătat cum oraşele se ţărănizează şi cum în Muntenia şi în Moldova centrele orăşeneşti se restrâng numai la două oraşe: Bucureşti şi Iaşi, care concentrează toate fondurile de consumaţiune.

Din toate acestea putem trage încheerea generală că, până în a doua jumătate a sec. 19-lea oraşele noastre au fost centre de consumaţiune, fără viaţă productivă proprie de oarecare însemnătate.

Oraşele noastre capătă, după pacea dela Adrianopole dela 1829, un nou avânt, în deosebi porturile, care se desvoltă foarte repede; de pildă Galaţii, care la 1843 are o populaţiune de 25.000 de locuitori, adică de trei ori mai mare decât la 1821.

In această vreme, Anglia se interesează de principatele noastre ca de nişte locuri de desfacere, dar mai ales de aprovizionare cu hrană şi cu materii prime. Ca urmare, descoperim o desvoltare însemnată a comerţului englez şi apoi a comerţului austriac şi mai târziu a comerţului german.

Ţările româneşti progresează. Se construesc şosele care fac cu pu-

www.dacoromanica.ro

tință intensificarea activității comerciale și mai târziu începe să se construiască liniile noastre ferate.

Dar toate acestea sunt posibile numai deoarece, ca urmare a influenții pe care o exercită capitalismul apusean, se desvoltă și producțiunea agricolă care se îndoește în foarte scurtă vreme, după deschiderea căilor de navigație, în urma tratatului dela Adrianopol. Se ridică în orașe, încetul cu încetul, o clasă de negustori, care pentru întâia oară, în a doua jumătate a sec. al 19-lea, încep să aibă într'adevăr un rol social, dovadă despre forța economică de care dispun.

Care este caracteristica orașelor noastre contimporane? Trebue să observăm, de la început, că orașele noastre în generalitatea lor, au caracterul de oraș comercial. Cele mai însemnate dintre ele sunt porturile. Dar și orașele noastre interioare au în principal o activitate comercială.

Nu avem noi, orașe industriale? Și dacă nu le avem, ne putem aștepta la desvoltarea apropiată a orașului industrial, asemănător centrelor puternice din apusul Europei?

S'a văzut, din cele ce preced, că nu am avut în tot trecutul nostru orașe de meșteșugari, un oraș prin urmare care să trăiască din desfacerea produselor industriale în satele înconjurătoare, sau, mai mult decât atât, care să ajungă la o prosperitate atât de mare, încât să înlesnească un comerț chiar de export, cu produsele meseriașilor. Noi n'am avut în trecutul nostru orașe, care să se poată compara de pildă cu Florența, Milano, Nüremberg. Am avut însă, în preajma noastră, în Transilvania, două centre industriale: Brașovul și Sibiul, două orașe care, în bună parte, au fost orașe de meșteșugari și manufacturiști, cu misiunea să prelucreze o mare parte din producțiunea țării. Lâna noastră, de pildă, mergea la Brașov pentru ca la piuile de acolo să fie transformate în postav.

Dar în Vechiul Regat, n'am avut asemenea orașe de meșteșugari. Astăzi avem oarecare centre, cu un caracter mai mult sau mai puțin industrial. Ca să se înțeleagă despre ce este vorba, trebue să se arate că la începutul desvoltării industriale capitaliste, industria nu constitue nicăeri un factor însemnat în creearea unui oraș. O industrie capitalistă se desvoltă prin reorganizarea industriei casnice țărănești pe baze comerciale și prin urmare este răspândită în toate satele. Sau o industrie capitalistă apare în legătură cu anumite produse, care se găsesc la depărtare de oraș, de pildă lemnul din pădure, care silește fabricile să se așeze departe de oraș, în preajma pădurii și acea populațiune industrială care se formează acolo în jurul acestor fabrici depărtate de oraș, nu poate să constitue o forță de desvoltare a orașelor. Insfârșit, alte fabrici își încep desvoltarea pe lângă cursurile de apă, care oferă forța motrice. Pe lângă

www.dacoromanica.ro

aceasta, cele dintâi manufacturi, care se ridică în oraşe, sunt industrii producătoare de obiecte de lux, pentru un cerc restrâns de consumatori şi care deci, dau o contribuţie foarte mică la desvoltarea oraşelor.

Insă în faza următoare a desvoltării capitaliste, când birue fabrica, industria capitalistă devine o forţă de propulsiune în desvoltarea oraşelor. Intr'adevăr, atunci, industria care se creează, de pildă în vecinătatea unei mine de cărbuni sau de fer, sau în vecinătatea terenurilor petrolifere, atrage după sine o serie întreagă de alte industrii, de transformare a materiilor prime mai sus amintite, industrii auxiliare, construcţii de maşini, ateliere de reparaţii, etc. şi industrii complimentare, aşa încât se crecază acolo o aglomeraţiune de industrii, care cheamă după sine şi elemente comerciale, în număr mare. Pe calea aceasta se formează puternice centre industriale.

Avem noi însă asemenea centre industriale ?

Putem să spunem, a priori, că nu ne putem aştepta ca pe tot întinsul ţării româneşti să descoperim asemenea centre industriale, care să prezinte în structura populaţiunii lor, o precădere a elementului întrebuinţat în fabrică. Dacă am avea la îndemână stastistici a profesiunilor din ţara românească, făcute la fiecare deceniu, pentru ca să se poată vedea transformarea aspectului oraşelor noastre, am putea să înfăţişăm structura lor socială. Dar nu avem, din nenorocire, decât o statistică din 1910, făcută de guvernul unguresc pentru Transilvania, din care putem vedea care este structura populaţiunii din şase centre orăşeneşti din Ardeal şi din Banat.

Nu ştiu pentru ce, în această statistică ungurească dela 1910, nu există nici-o indicaţie privitoare la Braşov şi Sibiu, ci găsim date numai privitor la Timişoara, Arad, Târgu Mureş, Sătmar şi Cluj.

Din aceste date se constată, că în aceste oraşe, între 33% şi 39% din populaţiunea activă economiceşte, îşi găseşte ocupaţiunea în industrie. Putem dar să afirmăm că, aceste 6 oraşe din Transilvania, au un caracter destul de pronunţat industrial.

In centrele industriale, întemeiate în legătură cu desvoltarea minelor de cărbuni şi de fer, peste ⅔ din totalul populaţiunii este ocupată în activitatea industrială. Fără a avea date la îndemână pentru a putea oferi şi dovada precisă, putem spune că, în Vechiul Regat, avem câteva centre industriale în legătură cu industria petroliferă. Fără îndoială Câmpina este propriu zis, un centru industrial, care s'a desvoltat în legătură şi ca o consecinţă directă a exploatării petrolului, dintr'un simplu târg, într'un oraş destul de însemnat. In Ardeal avem Petroşanii, Hunedoara, Reşiţa şi Anina.

www.dacoromanica.ro

Dar majoritatea celorlalte centre orăşeneşti din ţara românească, pe care statistica le denumeşte „comune urbane", păstrează încă şi astăzi un caracter rural, o parte din populaţiunea mărginaşe ocupându-se, până în zilele noastre, cu agricultura. Iar cea mai mare parte din oraşele noastre, repet, sunt oraşe cu un caracter pronunţat comercial.

Intrebarea care se pune este : vom avea în viitorul nostru apropiat oraşe industriale însemnate, care să se asemene cu acelea ale ţărilor industriale apusene ? Răspunsul la această întrebare îl dă cercetarea unei probleme care nu intră în cadrul prelegerii noastre: Dacă România, care este astăzi, un stat agrar ţărănesc prin structura populaţiunii sale, poate să devie un stat industrial ?

Fără a documenta, cu acest prilej, răspunsul la această întrebare, afirm că condiţiunile de existenţă naturală ale ţării noastre nu deschid perspective desvoltării dintr'un stat agrar într'un stat industrial.

Care sunt perspectivele de desvoltare ale oraşelor noastre ? Problema se pune astfel : condiţiunea esenţială şi asigurătoare pentru desvoltarea oraşelor noastre este posibilitatea întreţinerii unei populaţiuni din ce în ce mai mare înăuntrul oraşelor. Aceasta presupune creşterea excedentului producţiunii agricole, care să poată fi pus la dispoziţiune, pe calea comerţului, pentru întreţinerea unei populaţiuni orăşeneşti, în număr din ce în ce mai mare. Sau altfel formulat: creşterea populaţiunii orăşeneşti este în funcţiune directă de rendementul agricol al ţării. La o agricultură românească extensivă, corespunde o desvoltare înceată a oraşelor. Cu cât agricultura noastră va deveni mai raţională şi se va intensifica, cu atât şi posibilităţile de existenţă ale oraşelor vor deveni mai ample.

De bună seamă, că în prima fază a intensificării şi a raţionalizării muncii agricole se va produce o încetinire a procesului de creştere a oraşelor noastre, care este o urmare a afluxului de populaţiune dela sate. Agricultura, devenind intensivă, un număr mai mare de braţe îşi va găsi ocupaţiunea în sate şi în consecinţă va rămâne un număr mai mic de prisos şi se va revărsa spre oraş. Dar intensificarea agriculturii care este legată de industrializarea produselor agricole va deschide un debuşeu însemnat de consumatori de produse industriale. Acest proces va asigura desvoltarea unei industrii interne, aşezată pe o bază sănătoasă şi sigură. După ce procesul de intensificare a agriculturii va fi încheiat, surplusul de oameni dela sate, care se va îndruma spre oraşe, va fi din ce în ce mai numeros, datorită diminuării mortalităţii infantile în mediul sătesc ca o consecinţă a bunei stări generale şi a ridicării culturale a satelor. Aceste forţe aruncate afară din sate îşi vor găsi o ocupaţiune în

www.dacoromanica.ro

oraşe în activitatea economică generală, care sporeşte pe măsură ce se desvoltă toate forţele vitale ale ţării întregi.

Acestea sunt perspectivele de desvoltare a oraşelor noastre. Pentru a lămuri, în scurte cuvinte, o problemă care agită foarte mult lumea noastră intelectuală şi politică: problema naţionalizării oraşelor noastre, trebuie să căutăm să răspundem la o întrebare prealabilă: cine emigrează dela sate în centrele orăşeneşti? In primul rând, braţele superflue, lipsite de orice pregătire specială, care merg la oraşe ca să găsească prilejuri de muncă în activitatea industrială sau în locurile de servicii personale în gospodăriile orăşeneşti, în speranţa să aibă o salarizare mai mare decât poate să le ofere agricultura în momentul când este prisos de braţe. Dar în afară de aceştia mai emigrează în oraşe şi mai ales în centrele însemnate de populaţiune, toate forţele intelectuale de mâna întâi, toţi acei din mijlocul satelor şi din centrele mici urbane, care simt în ei o vocaţiune şi caută posibilităţi de lărgire a sferei lor de activitate.

Problema naţionalizării oraşelor, agită foarte mult spiritele şi serveşte de element de agitaţiune. Ca orice problemă, oricât de complexă, ea nu este insolubilă. Nu este deci îndreptăţit pesimismul în ce priveşte posibilităţile de soluţionare. In urma vicisitudinelor istorice, prin care a trecut neamul nostru, în Ardeal, Banat, Basarabia şi Bucovina s'au desvoltat oraşe, cari au constituit insule alogene în mijlocul populaţiunii naţionale româneşti. Şi tot datorită unor împrejurări istorice, afluenţa elementelor alogene, în special a elementelor evreeşti, mai ales în Nordul Moldovei, în Basarabia ca şi în Bucovina, s'a produs pe o scară cu mult prea mare, pentruca să nu constitue un obstacol în desvoltarea noastră naţională şi culturală. Iată care este situaţiunea în Ardeal: din 5 milioane de locuitori, numai 929.000, deci 16%, sunt orăşeni. Din populaţiunea românească 8,69% sunt orăşeni, iar 91,31% sunt săteni. Din populaţiunea orăşenească, români sunt numai 30% iar străini 70% anume Unguri, Germani şi Evrei în cea mai mare parte maghiarizaţi. In schimb însă, din cele 189 de sate de frunte cu peste 3000 de locuitori, Români sunt 52,21%: în cele 613 sate mijlocii, 1500—3000 locuitori, Români sunt 57%; în cele 3281 de sate mici, cu o populaţiune de sub 1500 locuitori, sunt 72% Români şi numai restul străini.

Prin urmare, cu cât trecem dela centrele mari la cele mai mici, observăm o creştere mai accentuată a procentului de români, în Transilvania şi Banat.

Examinarea cauzelor unui fenomen morbid în viaţa socială din Ardeal şi Banat, emigrarea populaţiunii săteşti în America, explică întreaga problemă. Pentru ce emigrau ţăranii români peste Ocean? Pen-

www.dacoromanica.ro

trucă în mediul lor natural: în agricultură, în creştere de vite şi în exploatări de păduri, ei nu-şi putea câştiga existenţa. Dacă Statul ar fi avut grijă, ca — concomitent cu împroprietărirea — să se creeze şi condiţiuni favorabile, pentru ca agricultura şi creşterea de vite din Ardeal şi Banat să se poată exercita cu maxim de folos pentru săteni şi exploatarea de păduri în cari Ardelenii sunt meşteri, să fie organizată astfel încât să asigure posibilităţi de lucru ţărănimii din regiunile de munte, în cazul acesta nu am fi avut o emigrare pe o scară atât de întinsă.

Este deci numai un proces de adaptare economică, care trebue să fie îndrumat de către Stat, prin încurajarea agriculturei mai progresive din Ardeal şi valorificarea produselor cu ajutorul unei reţele complete de cooperative.

Unde va merge afluxul acestei populaţiuni rurale, care se va produce, chiar dacă se presupune că prin intensificarea muncii agricole emigrările vor fi stăvilite, în măsura în care maximum de elemente locale îşi vor găsi o existenţă în mijlocul satelor? In oraşe uşile sunt închise. prin faptul că locuri sunt puţine, şi în mare parte stăpânii marilor întreprinderi nu sunt de aceeaşi naţionalitate cu populaţia rurală. In ce priveşte faptul că locuri sunt puţine, am arătat că ele nu se vor putea înmulţi, decât prin creearea posibilităţilor reale pentru o desvoltare industrială şi aceasta nu poate avea loc, decât ca o urmare a creerei debuşeului intern pentru fabricatele industriale în mijlocul satelor noastre, printr'o orientare a politicii noastre economice către intensificarea producţiei agricole.

In ceeace priveşte caracterul etnic al capitalului, nu trebue să uităm nici o clipă că procesul de formaţiune a capitalului este un proces natural. Capitalul este o rezultantă a economiilor realizate prin munca productivă şi, prin plasarea acestora în comerţ sau industrie se transformă în capital. Prin urmare, cu cât viaţa economică va deveni mai intensivă, cu atâta cota anuală a economiilor, care poate fi transformată în capital comercial sau industrial, sau financiar va fi mai mare. Este absolută nevoe ca acest proces de intensificare a întregei vieţi economice să fie accelerat înainte de toate, printr'o acţiune de ridicare a producţiunii şi valorificare optimă a produselor agriculturii româneşti răzimată pe organizarea cooperaţiei pe scara mare, în lumea satelor noastre. O asemenea activitate ar avea, de bună seamă, drept rezultat, să formeze rezerve ale economiei naţionale care să înlesnească cu un ceas mai repede procesul de naţionalizare

www.dacoromanica.ro

a vieţii noastre economice. Capitalul acumulat în cooperative şi instituţiuni de economie, în care se plasează micile economii este capitalul nostru naţional, capabil să formeze pârghia pentru naţionalizarea vieţii noastre orăşeneşti.

Evident, naţionalizarea oraşelor noastre nu va putea fi un fapt împlinit decât în ziua când prin munca noastră culturală de fiecare clipă, vom fi întemeiat o aşa de puternică civilizaţiune românească, încât ea să servească drept punct de atracţie şi centru de asimilare, a tuturor elementelor alogene.

www.dacoromanica.ro

CAPITALISMUL IN RĂSĂRITUL EUROPEI

In celebra sa operă „Capitalismul modern", *Werner Sombart* se raportează în deosebi, la cercul ţărilor romanice şi germanice şi numai excepţional la ţările din răsăritul Europei. Este potrivit a se releva aceasta, deoarece de o bucată de vreme la noi este monedă curentă a se transplanta teoriile asupra evoluţiei capitalismului din occident asupra răsăritului şi sud-estului european, fără nici o rezervă. Unii din sociologii noştri fac aceasta, rezemându-se aproape exclusiv chiar pe teoria lui Werner Sombart asupra evoluţiei capitalismului occidental, iar alţii însuşindu-şi teoria evoluţionismului marxist. Cu toţii par a fi de acord că nu e nimic original, şi în orice caz, nu e nimic absolut original în evoluţia social-economică a răsăritului faţă de aceea a apusului european.

Problema aceasta este însă nouă numai pentru sociologia noastră. Sociologii şi istoricii ruşi au desbătut-o, în formularea ei generală, încă dela 1820—30, unii afirmând ideea originalităţii complete, alţii neadmiţând decât existenţa unei anume particularităţi în liniile de evoluţie ale vieţii sociale a poporului rus [1]).

Odată însă ce problema a fost pusă şi la noi, ea trebue să fie luată în cercetare.

Notă. — Prelegere, ţinută la Institutul Social Român în ziua de 7 Martie 1926 în ciclul «Capitalismul în viaţa socială».

1) Deşi cercetătorii ruşi erau împărţiţi în slavofili şi occidentali, primii susţinând teza originalităţii absolute, ceilalţi a unei originalităţi relative, şi unii şi alţii erau de acord că «Istoria Rusiei nu se aseamănă întru nimic cu istoria occidentului». G. Plekhanov, Introduction à l'histoire sociale de la Russie (Paris 1926) pag. 1. Ceeace contestau occidentalii, era existenţa unei originalităţi absolute. Astfel, ei afirmau că nu poate exista o diferenţă fundamentală între structura vechei Rusii şi structura feudală a occidentului. Totuş, în lipsa acestei *diferenţe fundamentale*, pot să existe *diferenţe secundare* «care dau acestui proces un anume caracter de originalitate» (pag. 4, op. cit.). G. Plekhanov, care ţine de şcoala marxistă, comentând aceste teze, adaugă:

www.dacoromanica.ro

Pentru a descoperi, dacă evoluţia social-economică din răsăritul Europei a urmat pe aceleaşi linii şi a creeat forme identice cu acelea ale capitalismului occidental, înainte de toate este necesar să cădem de acord asupra ceeace se înţelege prin capitalism.

Expresia de capitalism e mai mult de origine politică decât ştiinţifică. Ea face parte din asenalul criticii sociale a socialismului. Ca atare ea nu redă numai caracterizarea structurii vieţii economice moderne, ci şi toate stările bolnăvicioase pe care aceasta le-a produs.

După originea expresiei, capitalismul s'a denumit „ordinea economică contimporană privită prin ochelarii socialismului" [1]). Dar noţiunea capitalism a trebuit să fie introdusă şi în vocabularul ştiinţei academice oficiale. E demn de remarcat că în ultima ediţie a marelui dicţionar de ştiinţe de stat german, se găseşte pentru întâia oară o contribuţie specială despre capitalism, iar în manualele de ştiinţe economice, chiar dacă nu se dă definiţia capitalismului, expresiile „capitalism, capitalist, mod de producţie capitalistă, ordine capitalistă", se întâlnesc foarte frecvent.

Cu toate că noţiunea a fost introdusă în ştiinţa social-economică, recunoaştem că conţinutul ei n'a fost definit precis, aşa încât să fie acceptat de toată lumea. El este încă destul de vag şi de elastic [2]).

Noţiunea este înţeleasă în multe feluri, ceeace a îndemnat pe un cercetător german [3]) să ceară eliminarea ei din vocabularul ştiinţei economice.

Voiu încerca să dau definiţia capitalismului prin ceeace este în general acceptat, lăsând deoparte ceeace poate fi controversă.

Două premise trebue să fie prezente înainte de a se putea vorbi în societatea economică de ordinea capitalistă. Intâia este existenţa unei ordine economice individualiste. Ordinea economică individualistă presupune existenţa dreptului de proprietate privată şi libertatea economică,

---

«Sociologia nu cunoaşte originalităţi absolute şi fapt este că evoluţia Rusiei se deosebeşte de aceea a Franţei prin trăsături de o mare însemnătate. Anume particularităţi reamintesc evoluţia marilor despoţii orientale, însă, — şi aceasta complică şi mai mult problema — aceste particularităţi urmează, aşa încât Rusia pare a oscila între Occident şi Orient» (pag. 4, op. cit). Iar istoricul Kliucewski constată că «edificiul social care s'a ridicat pe solul rus prezintă, în fapt, o structură originală şi forme noi» (pag. 7, op. cit.).

1) L. Pohle : Kapitalismus, in Handwörterbuch der Staatswissenschaften ed. IV vol. V, pag. 584.

2) R. Passow : «Kapitalismus». Eine begrifflich-terminologische Studie (Iena) 1918.

3) R. Passow : op. citat.

www.dacoromanica.ro

adică regimul liberei concurenţe şi libertăţii muncii. A doua premisă este intrarea vieţii economice în etapa producţiei de mărfuri. Aceasta înseamnă că gospodăriile individuale nu-şi mai procură cele necesare din munca lor proprie, în economie casnică şi nici prin legătura directă cu producătorii, cu meşteşugarii sau cu ţăranii producători, ci prin mijlocirea unor organizaţii speciale de desfacere, prin mijlocirea organizaţiilor comerciale.

Dar capitalismul nu apare şi nu poate fi socotit ca fiind prezent decât în momentul, când se desvoltă exploatarea mare industrială şi întreprinderea devine forma tipică de activitate economică, celula predominantă a organismului social.

In viaţa economică nu pot să existe decât două moduri de producţie: modul de producţie achizitiv, sau modul de producţie cooperatist. Modul de producţie achizitiv este acela în care organizarea producţiei se bazează pe salariat şi pe străduinţa către valorificare, către câştig; modul de producţie cooperatist se bazează pe asociaţii de muncă şi pe eliminarea profitului capitalului, capitalul fiind remunerat, iar surplusul, dobândit prin valorificarea muncei asociate, fiind repartizat, fie sub forma primei de muncă, fie sub forma risturnei, dată consumatorilor asociaţi.

Odată ce în procesul desvoltărei economice munca agricolă s'a separat de munca industrială, modul de producţie achizitiv a fost acela care a biruit, iar modul de producţie cooperativ a fost lăsat, în tot occidentul Europei, pe planul al doilea.

Putem, prin urmare, să definim capitalismul, ca acea ordine economică individualistă în care satisfacerea trebuinţelor societăţii se face, în genere, prin mijlocirea întreprinderilor economice [1]).

Când e vorba, deci, să se constate dacă o întreagă epocă sau o anume parte a omenirii poate să fie caracterizată drept capitalistă, trebue să se aibă în vedere dacă organizaţia societăţii e aşa întocmită încât trebuinţele ei nu pot să fie satisfăcute, în genere, decât prin mijlocirea întreprinderilor economice, Numai atunci putem să vorbim de existenţa unei ordine economice capitaliste, când, dacă ne închipuim o înlăturare a întreprinderilor economice, avem imaginea prăbuşirei totale a societăţii, printr'o imposibilitate de satisfacere a trebuinţelor omeneşti [1]).

Capitalismul, odată definit, se pune întrebarea: există în toate părţile lumii? Ordinea economică capitalistă trebuie să fie privită ca un produs fatal al evoluţiei sociale?

Capitalismul se găseşte cu începere din a doua jumătate a veacului al XIX-lea în occident.

---

1) I. Pohle: op. cit. p. 585 şi urm.

www.dacoromanica.ro

Este adevărat că încă din veacul al XVI-lea au existat în ţările apusene întreprinderi capitaliste, dar este tot aşa de adevărat că, dacă aceste întreprinderi capitaliste din secolul al XVI-lea ar fi fost distruse, ordinea economică a societăţii ar fi suferit foarte puţin.

Unul dintre cei mai mari sociologi, apuseni, *Max Weber*, afirmă categoric că organizaţia capitalistă a societăţii este proprie numai occidentului, şi chiar aici cu începere din a doua jumătate a veacului al XIX-lea. „Nicăeri — spune el — nu mai regăsim această organizare a muncii în forma de întreprindere cum o cunoaşte occidentul" [1]).

„Dacă această evoluţie s'a produs numai în occident — explică Weber — motivul trebue căutat în anume trăsături din evoluţia generală a culturii sale, care îi sunt numai lui proprii. Numai occidentul cunoaşte un Stat în înţelesul modern, cu administraţie legală, funcţionari speciali şi drept constituţional; începuturi asemănătoare în antichitate şi în orient n'au ajuns la o desvoltare completă. Numai occidentul cunoaşte un drept raţional, creat de jurişti, interpretat şi aplicat raţional. Numai în occident se găseşte noţiunea de cetăţean (civis Romanus, citoyen, bourgeois) pentrucă numai acolo există oraşul în înţelesul specific al expresiei. Mai departe, numai occidentul posedă ştiinţa în înţelesul actual al cuvântului: teologie, filozofie, cugetare asupra ultimelor probleme ale vieţii au cunoscut şi Chinezul şi Indianul, poate într'o profunzime, ca niciodată Europeanul ; însă ştiinţa raţională şi technica raţională a rămas necunoscută acelor culturi. Insfârşit, cultura occidentală se deosebeşte de oricare alta şi prin prezenţa unor oameni cu ethos raţional în conducerea vieţii. Magie şi religie găsim pretutindeni. Insă o bază religioasă a conduitei vieţii, care a trebuit să ducă în consecinţă la un raţionalism specific, este iarăşi caracteristică numai occidentului" [2]).

Intrebarea. dacă în procesul de evoluţie socială toate ţările trebue să străbată faza capitalistă, şi-au pus-o poporaniştii ruşi. Poporaniştii ruşi, ale căror idei au încolţit de prin anii 1850—75, au negat că trecerea prin etapa capitalistă este legea fatală de evoluţie economică a tuturor ţărilor. Mai mult decât atât, ei au afirmat că Rusia va trece spre socialism fără să treacă prin faza capitalistă burgheză. Astfel, de pildă, *Cernişewscki*, un poporanist rus cunoscut, neagă fatalitatea fazelor economice în evoluţia popoarelor şi demonstrează că forma capitalistă nu e capătul final necesar al evoluţiei vieţii economice şi nu e nici faza trecătoare obligatorie, care asigură producerea unui tip superior de structură economică.

1) M. Weber: Wirtschaftsgeschichte, München (1923) pag. 239.
2) M. Weber, op. cit. pag. 269—270.

www.dacoromanica.ro

Un al doilea poporanist rus, *W. W. Voronzov*, încearcă să demonstreze că capitalismul n'ar putea să prospere în Rusia, deoarece a venit prea târziu, faţă de rivalii din occident. Teza e cunoscută. Capitalismul, pentru a se desvolta, presupune existenţa unor pieţe externe de desfacere; coloniile fiind însă ocupate dinainte, de ţările din occidentul Europei, nu se putea presupune dobândirea unor debuşeuri importante, fără de care este exclusă organizarea producţiei capitaliste. In consecinţă, oricare încercare ar fi făcut o ţară înapoiată din răsăritul Europei, chiar şi imensa Rusie, de a organiza o industrie, prin toate mijloacele, cu toate străduinţele, întrucât această industrie n'are debuşeuri asigurate, încercarea ar fi fost zădărnicită de concurenţa ţărilor cari au ocupat cel dintâi loc sub soare.

Iar cunoscutul scriitor poporanist *Nicolae Danielson (Nicolas-on)* în faimoasa sa lucrare „Etudes sur l'économie russe après l'émancipation des serfs" dovedeşte că în Rusia capitalismul, care s'a înfiinţat prin politica de Stat, departe de a fi un capitalism creator de valori este un capitalism distrugător, un capitalism care produce toate mizeriile, fără a revărsa binefacerile cunoscute în regimul capitalismului apusean.

Impotriva acestei teze a poporanismului s'a ridicat în Rusia între anii 1890—1900 reacţiunea social-democraţiei [1]). Social-democraţia, repetând principiile marxiste, neagă că Rusia n'ar trece în chip fatal prin faza capitalistă şi că şi-ar avea destinele ei proprii şi afirmă că legea evoluţiei economice se aplică în chip fatal şi în desvoltarea Rusiei.

Socialiştii ruşi atacă tocmai miezul doctrinei poporaniste, care se baza pe existenţa în Rusia a mirului, şi afirmă că comunităţile agrare, pe care se întemeiau toate speranţele că Rusia va trece direct la socialism, vor intra mai curând sau mai târziu într'un proces de degenerescenţă. Mai mult decât atât, ei au încercat să dovedească că Rusia va străbate revoluţia burgheză, prin care au trecut toate statele din occident şi va desvolta un capitalism industrial puternic, care va da naştere luptei de clasă între proletariat şi capitalişti, al cărei sfârşit fatal va fi transformarea societăţii capitaliste, într'o societate socialistă, întocmai ca în toate celelalte ţări din apusul Europei.

---

1) I. Delewski: Les idées des «narodniki» russes în «Revue d'Economie politique» (35-e année No. 4 1921). Punctul de vedere marxist din această controversă îl expune *Rosa Luxemburg* în opera ei: *Die Akkumulation des Kapitals* (1921), pp. 239—295.

O recapitulare a disputei în faza ei primă a făcut *Achile Loria, La controversia del Capitalismo in Rusia* in Nuova Antologia XI 1896 citat de *W. Sombart*. Das Wirtschaftsleben im Zeitalter des Hochkapitalismus (1927), p. 470.

www.dacoromanica.ro

Social-democraţii ruşi îşi întemeiau acest atac împotriva poporanismului pe teoriile lui Karl Marx.

S'a întâmplat însă, în zilele noastre, un fapt foarte interesant mai ales pentru psihologi, specialiştii în manifestările morbide ale spiritului omenesc. S'a descoperit o corespondenţă între Vera Zasulici, o social-democrată rusă şi Karl Marx. Marx este întrebat de Vera Zasulici acum 55 ani, la 16 Februarie 1881, ce părere are asupra evoluţiei sociale a Rusiei, mai ales în legătură cu existenţa comunităţii agrare, a mirului rusesc. Şi Marx dă un răspuns. Despre această corespondenţă timp de 45 ani lumea socialistă nu a ştiut absolut nimic. In timpul din urmă s'au găsit conceptele acestei scrisori a lui Marx către Vera Zasulici în arhivele lui Lafargue. Intr'un calendar rus din 1889 (Kalendar narodny voly) se amintea: „cu ce bună dispoziţie s'a hotărât Karl Marx în ultimii ani ai vieţii sale, la chemarea comitetului din St. Petersburg, să scrie special pentru Rusia o broşură asupra evoluţiei posibile a comunităţii noastre agrare „asupra unei chestiuni de aşa interes arzător pentru socialiştii ruşi". In vara anului 1923 s'a aflat că în arhiva lui Axelrod, alt socialist rus, care a trăit şi în Bucureşti, s'a găsit o scrisoare a lui Karl Marx. Făcând o comparaţie între conceptele găsite şi această scrisoare, s'a identificat că era răspunsul dat de Karl Marx, Verei Zasulici [1]).

Editorul, care a publicat această scrisoare, n'a putut să-şi ascundă surprinderea că nu înţelege, nici până astăzi, „adevăratele motive pentru care această scrisoare a lui Marx, care se raporta la o chestiune atât de viu discutată în cercurile revoluţionare ruse, a fost dată uitării şi a rămas necunoscută. Nici Axelrod, nici Plekhanov nici Vera Zasulici nu şi-au adus aminte de această scrisoare a lui Karl Marx. Şi doar Vera Zasulici, în scrisoarea către Karl Marx, cerea autorizarea „să publice răspunsul său, traducându-l în limba rusă, pentru a pune în cunoştinţă pe socialiştii ruşi despre ceeace crede maestrul socialismului european în această problemă".

Din analiza acestui schimb de scrisori se va înţelege pentru ce n'a fost dat publicităţii timp de 45 ani.

Vera Zasulici, întrebând pe Marx despre părerile sale asupra evoluţiei sociale a Rusiei, pune următoarea alternativă în privinţa mirului rusesc: „Comuna rurală liberată de exigenţele nemăsurate ale fiscului, de plăţile la stăpânii feudali şi de administraţia arbitrară, este capabilă să se desvolte pe calea socialistă, adică să organizeze, puţin câte puţin,

1) Marx-Engels Archiv, Zeitschrift des Marx-Engels-Instituts in Moskau (1925) editat de D. Rjazanov vol. I, pp. 309—345.

www.dacoromanica.ro

producția ei și distribuția pe baze colectiviste", sau „dacă dimpotrivă comuna este destinată pieirii, nu rămâne socialistului, ca atare, altceva decât a se deda la calcule mai mult sau mai puțin întemeiate pentru a afla, în câte zeci de ani pământul țăranilor ruși va trece din mâinile lor în acelea ale burgheziei, în câte sute de ani poate capitalismul va atinge în Rusia desvoltarea asemănătoare celei din Europa apuseană".

Răspunsul lui Marx reese mai clar din cel dintâi concept în care ideile sunt mai desvoltate, deși nu toate duse până la capăt. Iată ce spune Marx :

„Tratând despre geneza producției capitaliste am zis (secretul ei este) că există în fond separația radicală a producătorului de mijloacele de producție" (pag. 315 col. I ediția franceză a „Capitalului") și că „baza acestei întregi evoluții este exproprierea cultivatorilor. Ea nu s'a săvârșit într'o formă radicală până acum decât în Anglia. Dar toate celelalte țări ale Europei occidentale parcurg aceeași mișcare" (l. c. C. II).

„Deci am restrâns expres fatalitatea istorică a acestei mișcări la țările Europei occidentale. Comparați vă rog cap. XXXIII unde se citește : mișcarea de eliminare, transformând mijloacele de producție individuală și disparată în mijloace de producție social concentrate, făcând din proprietatea pitică a marelui număr, proprietatea colosală a câtorva, această dureroasă, îngrozitoare expropriere a poporului muncitor, iată originele, iată geneza capitalului... Proprietatea privată, întemeiată prin munca personală, va fi înlocuită prin proprietatea privată capitalistă, întemeiată pe exploatarea muncii altora, pe salariat" (pag. 340 C. II).

„Astfel, în ultima analiză este transformarea unei forme de proprietate privată într'o altă formă de proprietate privată *(mișcarea occidentală*".

Marx precizează, deci, că a restrâns expres „fatalitatea istorică" a evoluției capitaliste, la țările occidentale.

. Mai departe Marx se întreabă : cum se va petrece în Rusia această evoluție „întrucât pământul în mâinile țăranilor ruși, n'a fost niciodată proprietatea lor privată ?".

El relevă faptul istoric, că au existat și aiurea comunități agrare și s'au dizolvat, și analizând presupusa inevitabilitate istorică a dizolvării comunităților agrare, afirmă că „în Rusia, datorită unei combinații de împrejurări unite, comuna rurală încă stabilită pe o scară națională, se poate desface treptat de caracterele sale primitive și desvolta direct, ca un element al producției colective pe o scară națională. Tocmai datorită

www.dacoromanica.ro

contemporanității producției capitaliste, ea își poate apropia toate dobândirile pozitive și fără a trece prin peripețiile ei teribile"-[1]).

Iar în conceptul al doilea, după ce schițează cursul evoluției occidentale a proprietății, Marx se întreabă cum ar putea fi introdusă în Rusia, unde pământul n'a fost niciodată „proprietate privată" a cultivatorului, și afirmă următoarele :

„Pentru a se întemeia producția capitalistă în Rusia, ea trebue să înceapă prin abolirea proprietății comunale și exproprierea țăranilor, adică a marei masse a poporului. De altminteri aceasta este dorința liberalilor ruși... însă dorința lor dovedește mai mult decât dorința Caterinei a II-a, de a implânta în solul rus regimul occidental al meșteșugarilor Evului de mijloc ?" [2]).

„Cert. Dacă este ca producția capitalistă să-și așeze regimul ei în Rusia, marea majoritate a țăranilor, adică a poporului rus, trebue să fie transformată în salariați și, în consecință, expropriată prin abolirea prealabilă a proprietății sale comunale. Insă în orice caz precedentul occidental n'ar dovedi nimic pentru «fatalitatea istorică» a acestui proces" [3]).

Rezultă clar că cercetând evoluția socială a Rusiei, Marx afirmă că acolo comuna agrară, existând încă, (la 1881) pe o scară națională, ea poate, tocmai din cauză că subzistă în acelaș moment, când în celelalte părți al lumii se află un regim capitalist, să se transforme pe baze cooperative, însușindu-și anumite elemente tehnice și să înlesnească astfel trecerea Rusiei la forma mai înaintată a producției colective, fără să mai străbată faza capitalistă.

Marx privește deci problema evoluției social-economice a Rusiei ca și poporaniștii, expunând teoria ocolirii fazei capitaliste.

Mai mult decât atât, întocmai ca și poporaniștii, el precizează că introducerea, „pe cheltuiala țăranilor și în cultură de seră a ramurilor sistemului capitalist apusean, fără a desvolta în nici un fel condițiile de producție ale agriculturii, este mijlocul cel mai potrivit pentru a ușura și precipita furtul roadelor ei, prin intermediari parazitari" [4]).

Fără îndoială că darea la iveală a acestei scrisori a lui Marx, către Vera Zasulici, dărâmă întregul eșafodaj teoretic al sociologilor, cari răzimați pe teoria marxistă, cu privire la mersul evoluției economice a popoarelor, au încercat să facă plauzibilă ipoteza identității evoluției ca-

1) Op. cit. p. 319.
2) Op. cit. p. 330.
3) Op. cit. p. 331.
4) Op. cit. p. 327.

www.dacoromanica.ro

pitalismului occidental, cu aceea a realităţilor social-economice din răsăritul Europei.

După ce am constatat că un sociolog de valoarea lui Max Weber descopere că evoluţia capitalistă este specific occidentală, am dovedit că Marx însuşi arată că „fatalitatea istorică" a evoluţiei capitaliste este restrânsă la ţările din Europa occidentală.

Să verificăm aceste aserţiuni teoretice la lumina faptelor, aruncând o ochire generală asupra câtorva aspecte pregnante din desvoltarea social-economică a Rusiei. Am ales în special Rusia ca scenă de observaţie a împrejurărilor social-economice din răsăritul Europei, mai întâi ţinând seama de extinderea şi populaţia ei ; apoi, pentru a putea privi cu mai mare obiectivitate, ceeace se înfăţişează acolo, decât s'ar fi presupus că se poate face, faţă de realităţile noastre social-economice ; dar şi pentru că noi facem parte din aceeaşi regiune a Europei şi urmăm aceeaşi linie în ceeace priveşte desvoltarea civilizaţiei ; în sfârşit şi pentru motivul că acolo se întâlnesc fenomenele cele mai caracteristice, proprii să lumineze problemele până în adâncul lor.

Unii sociologi au pus în legătură directă, aproape dela cauză la efect, mercantilismul cu desvoltarea capitalismului [1]).

Mercantilismul nu este o doctrină, ci este politica economică urmărită de Statele absolutiste din secolul XVI până în secolul XVIII în scopul organizărei forţei şi independenţei lor politice şi naţionale. Imboldul acestei politici l-a dat centralizarea teritorială şi politică, al cărei rezultat a fost formarea Statelor moderne şi tendinţele lor de consolidare şi expansiune politică.

Indeplinirea sarcinilor publice şi întărirea forţei Statului înlăuntru şi în afară necesitau resurse financiare însemnate. Acestea nu se puteau realiza decât sau prin înmulţirea cantităţii de monedă, în special prin exploatarea minelor de metal preţios, sau prin deschiderea unor noi isvoare de impozite. Mijlocul întâi nu putea fi folosit decât de către ţările cari erau în măsură a avea o parte din metalele preţioase din America şi India fie direct prin participarea la exploatarea lor, fie indirect, prin câştigurile comerţului extern şi ale navigaţiei, menite a aduce aurul şi argintul în ţara proprie.

Fără să fi identificat avuţia cu moneda, practica mercantilistă a urmărit mai ales printr'o serie de măsuri realizarea unei balanţe comerciale active pentru a se aduce în ţară moneda de care era nevoe, nu nu-

1) Astfel Şt. Zeletin : Burghezia română (Cultura naţională 1925). «Mercantilismul e faza de formaţie a burgheziei», pag. 18.

www.dacoromanica.ro

mai pentru Stat (administraţie şi armată), ci şi pentru viaţa economică privată. Mijlocul impozitelor şi taxelor nu putea fi folosit de către Stat, decât în măsura posibilităţilor economice. Se impunea deci, înainte de toate să se sporească avuţia ţării şi forţele ei productive. Aceasta se putea aştepta dela unificarea vieţii economice a întregei ţări, dela sporirea populaţiei şi a posibilităţilor ei de activitate.

Unificarea vieţii economice s'a început prin sistemul monetar şi de măsuri şi greutăţi şi s'a întregit prin înlesnirea schimburilor şi circulaţiei interne prin desfiinţarea vămilor interioare şi construirea de drumuri, canaluri şi porturi. Politica demografică era călăuzită de ideea că oamenii formează temelia bogăţiei unei naţiuni. In consecinţă s'a aplicat un întreg sistem de măsuri privitoare la încurajarea căsătoriilor, grija de educaţie a copiilor, îngrijirea săracilor, oprirea emigrărilor şi încurajarea imigrărilor, prin acordarea de privilegii, exempţiuni de impozite, etc. Politica de producţie era stăpânită de ideea că Statul trebue să conducă, să reguleze şi să controleze întreaga viaţă economică. Ea urmărea încurajarea, prin toate mijloacele, a industriei, comerţului, dar şi a agriculturii. Ceeace îi dă însă coloritul specific este străduinţa de promovare a comerţului extern şi protecţia specială a manufacturilor.

Pentru creearea de industrii se acordau monopoluri, prin legi şi avantaje speciale — subvenţii, scutiri de impzite, cesiuni de terenuri, — se întemeiau manufacturi de Stat, se cumpărau secrete de fabricaţie, etc.; producţia era reglementată şi controlată; în caz de nevoe braţele de muncă erau mânate cu forţa în manufacturi sau puse la dispoziţie din aziluri de orfani şi închisori. Atragerea întreprinzătorilor şi capitaliştilor străini, precum şi a tehnicienilor necesari completa seria acestor măsuri.

Pentru a se garanta consumul producţiei interne, se prohibea importul produselor similare; în schimb exportul era înlesnit chiar prin acordarea de prime.

Pentru stimularea comerţului exterior, se acorda monopolul unor companii privilegiate, iar coloniile erau rezervate exclusiv, ca debuşeuri pentru ţările mame. In sfârşit navigaţia era protejată, excluzându-se cu rigurozitate vase străine, dela pescuit şi transport.

Nu trebue să se creadă, însă, că această schemă a politicei mercantiliste şi-a găsit aplicarea întocmai, în toate Statele. „Mercantilismul nu este dogmă moartă, ci o practică vie a tuturor oamenilor de Stat dela Carol al V-lea până la Frideric cel Mare" (Karl Bücher). In realitate fiecare ţară a avut practica mercantilistă, deosebită după organizarea re-

www.dacoromanica.ro

gimului absolutist, împrejurările economice şi posibilităţile de expansiune [1]).

In liniile sale mari, mercantilismul apare ca o asociere a Statului cu interesele capitaliste. Statul este considerat ca fiind compus exclusiv din capitalişti şi întreprinzători şi toată politica economică este direcţionată de impulsurile date de interesele capitaliste [2]).

Mercantilismul, privit ca uniunea Statului cu interesele capitaliste, a apărut în Anglia sub două aspecte. Sub aspectul mercantilismului *monopolist*. Creearea de industrii se face numai pe bază de monopol şi comerţul prin societăţi privilegiate, care erau subordonate intereselor şi controlului fiscal al Regelui, în specie al Stuarţilor, pe vremea cărora s'a inaugurat. Asemănător acestui sistem este mercantilismul lui Colbert în Franţa.

Impotriva mercantilismului monopolist, britanic, au dus lupta Puritanii. Lupta lor în contra Regelui, a avut drept lozincă : „contra monopolurilor", care se acordau străinilor şi favoriţilor. Grupul restrâns de întreprinzători, cari s'a format înlăuntrul breslelor, dar şi în afară, a biruit în momentul în care Parlamentul a decretat „incapacitatea electivă a monopoliştilor".

Al doilea aspect al mercantilismului britanic este *mercantilismul naţional*, care se limitează în a proteja industriile existente, nu pe acelea creeate prin monopoluri. Indată ce s'a constatat că toate creeaţiile artificiale ale Stuarţilor, bazate pe monopol, s'au prăbuşit, s'a înţeles că mercantilismul naţional nu trebue să protejeze decât ceeace se desvoltă în chip liber.

In genere s'a constatat că efectele practicei mercantiliste au fost dubioase. Sistemul patentelor şi charte-lor, prin care se acordau monopoluri s'a dovedit a fi fost mai mult păgubitor. Acordarea de monopoluri a dus la excese, impunându-se consumatorii în favoarea unor persoane, care nu aduceau niciun serviciu public. Companiile pentru comerţ s'au arătat a fi cauza urcării de preţuri şi a unor conflicte cu ţările străine, cu care făceau comerţ.

Toate aceste creaţii n'au supravieţuit nicăieri.

„Deaceea mercantilismul nu formează punctul de plecare al evoluţiei capitaliste, ci aceasta s'a îndeplinit, mai întâi, în Anglia alături de politica monopolistă fiscală a mercantilismului şi anume, în aşa fel că o categorie de întreprinzători cari s'au ridicat independent de forţa Statului

1) Vezi I. W. Horrocks : A short hystory of mercantilism (Londra 1925); Georg Jahn. Mercantilismus, in Handwörterbuch der Staatswissenschaften ed IV vol. VI (1925).

2) M. Weber: Wirtschaftsgeschichte (München 1923) pag. 295.

www.dacoromanica.ro

după prăbușirea politicii monopoliste fiscale a Stuarților, au aflat în sec. XVIII concursul sistematic al Parlamentului. Pentru cea din urmă oară s'au aflat în luptă capitalismul irațional și rațional, capitalismul orientat după șansele fiscale și coloniale și monopolurile de Stat, și capitalismul orientat după șansele pieței, cercetate automat în virtutea serviciilor proprii comerciale. Punctul unde s'a isbit a fost Banca Angliei. Ea fusese întemeiată de scoțianul Peterson, un aventurier capitalist din cei cultivați de Stuarți prin acordarea de monopoluri. Insă din Bancă făceau parte și oameni de afaceri puritani. Cea din urmă oară când Banca a deraiat în direcția capitalului aventurier, a fost în chestia Companiei Mării de Sud. Insă făcând abstracție de aceasta, putem urmări în gestiunea ei, pas cu pas, cum influența lui Peterson și semenilor săi, a dat înapoi, în favoarea influenței categoriei raționale din membrii Băncei, cari erau de origină directă sau indirectă puritană, sau erau sub influența puritană" [1]).

Mercantilismul monopolist a fost aplicat în toate formele sale și cu toată exagerarea în Rusia, de către Petru-cel-Mare, la începutul sec. XVIII. El a urmărit să așeze bazele unui Stat național, complet independent economicește, întrebuințând aproape toate mijloacele mercantilismului din apus și altele noi, prin puterea de Stat, extinsă până la paroxism. Nu s'a cruțat nimic pentru a se aduce meșteșugari străini ca să învețe pe nativi. S'au creiat industrii noi, ca acelea a mătăsei și lânei, și pentru a se intensifica producția acestor industrii, li s'au acordat prohibiri de import, scutiri de dări, subsidii și privilegii monopoliste.

Manufacturile erau creeați ale Statului sau ale particularilor, subvenționate și susținute prin toate mijloacele politicii de Stat. Deoarece nu exista, în societatea rusă, o clasă de oameni liberi, din care să se recruteze muncitori salariați, aceste manufacturi întrebuințau servi, fie din cei aserviți Statului, „țăranii Țarului", fie din cei aserviți domeniilor boerești sau mânăstirești.

Prin urmare, toate manufacturile întemeiate aveau aceeași bază ca și cultivarea solului — servajul.

Consecința firească a acestui sistem de organizare a muncii, era inferioritatea și scumpetea producției, ceeace făcea ca toate acele manufacturi să nu poată trăi decât atât timp cât se bucurau de subsidii, scutiri de impozite și privilegii monopoliste. Iar întreprinzătorii nu căutau profitul într'o administrație economică a industriei lor, ci în subsidiile și privilegiile de tot felul.

Existența acestor manufacturi nu schimba, dealtminteri, întru nimic

1) M. Weber, op. citat p. 299.

www.dacoromanica.ro

structura economică a societăţii. Satele, populate de ţărani servi, trăiau aproape exclusiv din munca gospodăriei lor, închise în afară. Manufacturile produceau mai ales pentru clasa boerească şi foarte puţin pentru ţărănime. Sistemul servajului oprea în loc orice desvoltare a oraşelor, şi făcea cu neputinţă o desvoltare industrială însemnată.

Singura excepţie o face industria extractivă, în special a fierului, desvoltată de către întreprinzătorii străini, care întrebuinţau însă tot servi ca lucrători ; apoi manufactura îmbrăcămintei, sub imboldul necesităţilor armatei [1]).

Toate aceste creeaţii ale politicei lui Petru-cel-Mare au fost efemere. Ecaterina II-a a putut să constate rezultatele triste ale acestor întreprinderi artificiale, care se prăbuşeau rând pe rând, cum „fabricanţii erau numai nominal fabricanţi" [2]) şi s'a hotărât să înlăture sistemul monopolurilor personale şi să introducă libera concurenţă.

. Efectul sigur al politicii mercantiliste a lui Petru-cel-Mare a fost descreşterea populaţiei. Ea s'a produs ca o mişcare firească a regimului de aservire a ţărănimei. In larga perioadă, care ţine dela Petru-cel-Mare până la generalul Kiseleff, condiţia ţăranului rus s'a apropiat din ce în ce mai mult de clasa servilor din despoţiile orientale. Munca impusă ţăranilor în folosul stăpânilor sau a Statului, devenia din ce în ce mai teribilă. Incă de sub Petru-cel-Mare condiţia ţăranului rus se înrăutăţise considerabil. Miliukow, comparând cifrele generale ale populaţiei Rusiei după recensămintele din 1678 şi 1710 a demonstrat că această populaţie n'a crescut, cum s'ar fi putut aştepta, ci a scăzut cu o cincime. Acesta este preţul teribil pe care l-a plătit populaţia apăsată a Rusiei, pentru reforma lui Petru-cel-Mare [3]).

Pe când în apus mercantilismul coincide cu desvoltarea liberării ţărănimii din regimul servajului, în Rusia reformele mercantiliste ale lui Petru-cel-Mare se introduc paralel cu apogeul aservirii masselor ţărăneşti. Nu este deci de mirare că, pe la 1700, începe a-şi face loc în poporul rus legenda, că sfârşitul lumii se apropie şi că Anticristul s'a urcat pe tron în persoana lui Petru-cel-Mare [4]).

---

1) James Mavor : An economic hystory of Russia (ed. II. 1925). Asupra politicii lui Petru-cel-Mare vol. I Cap. V, pag. 101 şi urm. ; asupra desvoltării industriale sub regimul servajului, cartea III pag. 431 şi urm.

2) Dr. Karl Kramar : Die russische Krisis (München 1925) pag. 81 şi urm. Din cele 300 «fabrici» cari trăiau în timpul vieţii lui Petru-cel-Mare mai existau în 1780 numai 22, şi acestea mai erau în viaţă datorită comenzilor Statului.

3) G. Plekhanov : op. cit. pag. 139.

4) G. Plekhanov : op. cit. pag. 140.

www.dacoromanica.ro

In asemenea împrejurări este explicabil că în realitate, până la emanciparea ţăranilor, toate manufacturile din Rusia au vegetat, în primul rând pentrucă n'au avut o piaţă internă de desfacere — ţăranul rus iobag nu cupăra nimic, el trăia mai departe în „economia naturală", cu nevoi foarte puţine şi cu mijloace şi mai puţine, stors de stăpânul feudal şi de fisc — şi 'n al doilea rând pentru că înainte de emancipare nu exista o clasă de lucrători salariaţi liberi.

Numai când, după emanciparea dela 1861, începe să se formeze o piaţă internă, în măsura ridicării economice a ţărănimii, se desvoltă anumite industrii.

Insă emanciparea dela 1861 a avut o pecetie asiatică. Ţăranul emancipat a rămas, fără nici un drept faţă de Stat, care se sforţa să menţină vechea formă de proprietate ţărănească, cu redistribuţiile periodice ale câmpurilor în comunele rurale. Astfel ţăranul „emancipat" a sărăcit şi sărăcirea sa a împiedecat creşterea pieţei interne pentru produsele industriale şi ca urmare desvoltarea industrială.

Cu toate acestea, după emanciparea dela 1867, se observă un oarecare avânt industrial, sub imboldul protecţiei vamale, dar în anume ramuri chiar şi independent de acesta. Exemplul îl prezintă desvoltarea industriei textile, care s'a făcut fără orice alt ajutor din partea Statului, pentru că a găsit în massele largi ale ţăranilor liberaţi un debuşeu, pe câtă vreme industria fierului, fără subvenţii şi comenzi dela Stat. n'a putut înainta, pentrucă ţăranii erau prea săraci ca să poată cumpăra maşini şi unelte agricole, şi alte articole de fier [1]).

In loc să se înţeleagă că numai prin extensiunea pieţei interne şi creearea unei clase de muncitori industriali, ca urmare a unei opere desăvârşite de emancipare a clasei tărăneşti, se pot pune temeliile pentru o industrie naţională reală, s'a încercat a se da imbold unui industrialism forţat printr'un protecţionism exagerat până la limitele prohibirii importului. Urcările continue ale tarifului vamal, făcute sub presiunea industriaşilor, — în special ale cercurilor moscovite, a industriilor metalurgice din Ural, care lucrau în mod primitiv, întrebuinţând braţe de muncă superflue şi lucrând cu lemne în loc de cărbuni şi produceau scump, — au avut urmări dezastruoase pentru întreaga desvoltare economică şi socială Rusiei. Astfel sub regimul taxelor vamale, prin care se ocrotea industria extractivă a fierului, se împiedeca desvoltarea industriei maşinilor agricole şi deci raţionalizarea agriculturii. Dar pe această cale s'a mers şi mai departe. In 1891 s'au pus taxe vamale mari pe maşinile agricole şi pe

1) Dr. Karl Kramar : op. cit. pag. 80.

www.dacoromanica.ro

îngrăşămintele artificiale, adică pe ceeace era necesar pentru a se desvolta adevărata producţie naţională : agricultura rusă. Ţăranii lucrau cu pluguri de lemn pentrucă barierile vamale opreau introducerea maşinilor agricole pe care sărăcia gospodăriei ţărăneşti nu şi le putea procura.

O consecinţă a acestui sistem de protecţie exagerat a fost afluxul extraordinar de capital străin în Rusia. Preţurile fierului erau aşa de mari, încât beneficiile cari se puteau aştepta din industria metalurgică erau extrem de importante. Aceste beneficii atingeau în industria metalurgică 40%. Şi cine plătea aceste beneficii extraordinare, care se scurgeau în afară de graniţele Rusiei, prin dividende şi cupoane ?' Statul, cel mai mare consumator de fier, pentrucă el avea monopolul căilor ferate ; şi gospodăriile ţărăneşti care lucrau fără plug de fier.

Efectul acestor însemnate plasamente de capitaluri streine a fost „o deviere a desvoltării economice a ţării. Exportul forţat artificial, favorizat de tarife reduse de căi ferate, subvenţionarea industriilor pe socoteala agriculturii, a dus la mizeria şi nemulţumirea masselor ţărăneşti suprataxate şi fără aceasta" [1]).

Partizanii acestui protecţionism extraordinar au fost pârghiile absolutismului rusesc, cari îşi primiau răsplata dela stăpânii absoluţi, pe cari ei îi sprijină la rândul lor. Exista un raport reciproc de interese între ei. Economistul Schultze Gaewernitz crede că într'un regim absolutist nu se poate descoperi cât de mic e numărul celor cari influenţează şi stăpânesc întreaga politică economică a Statului, pe când în Parlament raportul numeric real se descopere. Pe lângă aceasta este mai uşor să se influenţeze de către capitaliştii interesaţi la protecţie vamală extraordinară, un regim absolutist, decât un Parlament întreg; numărul unui cabinet absolutist este mai restrâns decât numărul membrilor unui Parlament şi exercitarea controlului asupra sa este mai uşoară decât asupra unui Parlament întreg, care este şi el la rândul său controlat de electorii provinciali şi de presă, care dă alarma şi nu se poate ajunge la rezultate atât de absurde ca tariful vamal rus din 1891, care stabileşte aproape prohibiri pentru importul maşinilor agricole într'o ţară în care se lucra încă cu pluguri de lemn ! [2]).

Cu toată această politică de protecţionism exagerat, capitalismul industrial rusesc îşi încheia bilanţul său dinainte de războiul mondial cu cifre foarte modeste în ceeace priveşte desvoltarea producţiei industriale.

1) L. L. Thung (Thung Liang Lee) and M. S. Miller : The political aspect of International Finance in Russia and China, în revista «Economica» (Londra 1925) No. 13, pag. 73.

2) Kramar : op. cit. pag. 96.

www.dacoromanica.ro

Este adevărat că industria textilă, a zahărului, industria metalurgică, luaseră proporţii destul de însemnate, însă, cota parte a producţiei industriale faţă de producţia agricolă şi extracivă este încă extrem de redusă. Industria metalurgică s'a putut ridica pentrucă avea drept client Statul, dar şi ea, şi mai ales industria textilă, a trecut din criză în criză, ca urmare a recoltelor proaste şi a foametelor periodice.

Ce efecte sociale a produs acest regim al mercantilismului monopolist şi al protecţionismului industrial exagerat, aceasta este în amintirea tuturor celor cari au citit istoria socială contimporană a Rusiei, caracterizată prin regimul *foametei cronice*, ca rezultat tocmai al menţinerei sistemului de exploatare feudal al masselor producătoare ţărăneşti şi al suprapunerei unui regim de exploatare industrială prin monopol şi prin protecţii vamale exagerate, care storceau ultimul ban pe care putea să-l aibă producătorul rural.

Dacă privim acum transformarea în organizarea vieţii sociale, pe care ar fi trebuit să o producă capitalismul în Rusia — desvoltarea oraşelor — observăm, în primul rând, că nu există o cultură orăşenească rusească şi puţina care s'a desvoltat a fost un produs recent al capitalismului de import, căruia îi lipseşte tradiţia seculară. Rusia a avut oraşe bogate şi republici orăşeneşti puternice în evul de mijloc ca Novgorod şi Pskov, care erau de origine streină şi aveau o administraţie autonomă. Principii moscoviţi au zădărnicit desvoltarea unor asemenea centre urbane libere, căci spiritul libertăţii orăşeneşti era în contrazicere cu principiul servajului, pe care l-a promovat şi apărat absolutismul bizantin al potentaţilor ruşi. In consecinţă toate celelalte oraşe ruseşti erau centre administrative şi militare, fără niciun drept de viaţă proprie, fără nimic din apanagiile pe care le a avut oraşul apusean, creeaţie a evului mediu, fără nimic din ceea ce el a creeat şi lăsat moştenire culturală pentru generaţia actuală.

A lipsit însăşi necesitatea de a se întemeia oraşe mari, pentrucă nu existau în Rusia condiţiile pentru naşterea unei vieţi burgheze. Economia naturală a durat până la emanciparea ţăranilor : industria casnică era prototipul organizaţiei economice ; meşteşugarii erau rari, cei cari fuseseră aduşi din streinătate erau puţini şi au rămas streini.

Deaceea s'au format în Rusia aşezări orăşeneşti, cu străzi largi, cu case joase de lemn şi curţi mari, dar a lipsit oraşelor caracterul orăşenesc.

Transformarea de după emanciparea ţăranilor. când s'a introdus la baza economiei ruseşti economia bănească şi s'a desvoltat industria, ca urmare a afluxului de capital strein, n'a putut să aibă influenţă mai adâncă pentrucă s'a întemeiat pe un regim agrar feudal. Deaceea la 1910

www.dacoromanica.ro

numai 13,7% din populaţie locuia la oraşe şi restul de 86,3%, la ţară. In toată Rusia erau 678 oraşe şi 491.840 sate.

Dacă creşterea chiar americană a oraşelor poate să înlesnească sporirea populaţiei, înmulţirea străzilor, a caselor înalte, şi chiar a sky-scrapers-ilor, ea nu poate să creeze peste noapte o cultură, cu influenţe ca cele produse de oraşele apusene. Din contră, desvoltarea rapidă a oraşelor aduce după dânsa un pericol mare social, pentrucă lipseşte comunitatea de cultură, care formează fundamentul civilizaţiei orăşeneşti. O asemenea populaţie orăşenească nu poate fi unită decât prin comunitatea deprinderilor, necesităţilor reciproce, instinctelor şi plăcerilor, pe care le poate satisface mai uşor în aglomeraţii omeneşti.

Desigur însă. că lipsa aceasta de oraşe cu caracter orăşenesc în Rusia, ca şi aiurea în răsăritul Europei, n'a putut să n'aibă urmări sociale şi politice. Dacă, în Rusia absolutismul bizantin, indolent şi pasiv — spre deosebire de absolutismul luminat şi progresiv al apusului — a fost privit, până la revoluţia dela 1905, ca o instituţie religioasă şi mistică, aceasta se datoreşte împrejurării că n'a existat o clasă burgheză cu cultura sa proprie.

Nu se afirmă prin aceasta că n'au existat categorii sociale burgheze, cu interese capitaliste. Straturile superioare ale acestora se asemănau chiar cu cele ale burgheziei occidentale. Dar creşterea acestei „burghezii" s'a făcut într'o atmosferă de protecţionism, subvenţii, prime şi monopoluri, astfel încât ea n'a putut să desvolte şi să manifeste un spirit de independenţă, singurele ei preocupări de ordin public fiind aranjamentele directe cu guvernele, pentru subvenţii, prime şi protecţie a „industriei naţionale".

Insuş *Plekhanov*, marxistul prin excelenţă, recunoaşte caracterul acesta original al burgheziei ruse [1]).

Totdeodată, în Rusia, nici după „emancipare" nu s'a desvoltat o clasă ţărănească independentă, ci s'a întronat un nou feudalism, care sub influenţa industrialismului forţat, produs al politicii de Stat mercantiliste, a dus la regimul foametei cronice, care formează trăsătura fundamentală a structurii sociale a Rusiei.

In aceste împrejurări este lesne de înţeles că absolutismul s'a menţinut dealungul atâtor veacuri dar tot atât de explicabilă apare şi prăbuşirea sa în revoluţia sovietică [2]).

---

1) Plekhanov : op. cit. pag. 154—155.

2) Dr. Karel Kramar : Die russische Krisis (1925) pag. 77 şi urm.

www.dacoromanica.ro

Revoluţia a desvăluit, în lumina puternică a flăcărilor ei mistuitoare, că structura social-economică a Rusiei este produsul unei evoluţii speciale cu caracteristicile ei, fundamental deosebite de acelea ale lumii occidentale.

In Rusia ca şi în tot răsăritul Europei, sociologul, cu privirea deschisă asupra realităţilor sociale, descoperă existenţa unui mediu social agrar ţărănesc, care implică desvoltarea unei ordine economice, deosebită de ordinea economică capitalistă. Dacă se desparte harta Europei, printr'o linie, care porneşte dela Baltica şi coboară în spre Adriatica, toată întinderea dinspre răsăritul ei este alcătuită de ţări, a căror organizaţie socială este dominată de economiile rurale ţărăneşti.

Revoluţiile agrare care au avut loc între 1917—1922 în Rusia, Estonia, Letonia, Lituania, Polonia, Ceho-Slovacia, Jugo-Slavia şi România, prin lichidarea definitivă a resturilor feudale şi prin extensiunea domeniului proprietăţii ţărăneşti, pe calea exproprierei, au avut drept urmare desăvârşirea în toate aceste ţări a structurii social-agrare ţărăneşti.

In afară de aceasta, nu se poate trece cu vederea, că din cei 1900 milioane locuitori de pe globul pământesc, jumătate trăesc în Asia, majoritatea în China, India şi Japonia, şi nu sunt decât tot ţărani. Iar în Rusia europeană, din 133 milioane oameni, 111 milioane sunt ţărani.

In toate aceste părţi ale lumii, forma tipică de organizare economică este economia familiară sau semifamiliară, care nu lucrează cu salariaţi.

Este deci timpul ca fără balastul teoriilor economice clasice, sau marxiste, care îşi au obârşia într'un mediu social-economic cu o structură deosebită, să se cerceteze realitatea agrar-ţărănească din răsăritul Europei.

Economiştii ruşi au întreprins, încă înainte de războiu studii asupra structurii individuale a economiilor ţărăneşti, ca şi asupra economiei naţionale a popoarelor în care acelea formează tipul dominant [1]).

Aceste studii au făcut dovadă deplină, că tradiţia, care există în ştiinţa economică contimporană dela David Ricardo, de a se socoti regimul economic actual, exclusiv capitalist, trebue părăsită [2]). In toate ţările agrare, modul de producţie dominant nu este cel al economiei capitaliste, ci al economiei familiare, care nu întrebuinţează salariaţi. Aceste economii

1) *A. Ciajanov*: Die Lehre der bäuerlichen Wirtschaft, Versuch einer Theorie der Famillienwirtschaft in Landbau (Berlin 1923).

2) A. Ciajanov tratează această problemă, în legătură cu teoria economică în studiul său: Zur Frage einer Theorie der nichtkapitalistischen Wirtschaftssysteme, în Archiv f. Sozialwissenschaft u. Sozialpolitik şi Bd. III 1924.

www.dacoromanica.ro

familiare țărănești au o concepție cu totul diferită despre profit și o organizație de exploatare deosebită. Categoriile științei economice clasice, proprii economiei capitaliste: salariul. profitul, renta, etc. nu se regăsesc în economia familiară țărănească iar încercarea de a interpreta fenomenele ei vitale cu ajutorul lor, dă greș.

Milioanele de economii familiare țărănești nu stau astfel una lângă alta, încât una să fie izolată de cealaltă, ci sunt legate între ele printr'un sistem întreg de relații reciproce complex și formează o țesătură social-economică specifică, devin oarecum o unitate național-economică.

Cercetându-se evoluția agriculturii se constată că capitalismul ca sistem economic mondial nu pătrunde în massa largă a economiilor țărănești, prin transformarea modului lor de producție, pe baze capitaliste, ci numai prin aparatul comercial, supunând întreaga ființă a economiilor țărănești poruncilor pieței capitaliste și trăgând din munca țărănească „plus-valoare" în forma câștigului comercial.

Legătura economiilor țărănești cu sistemul capitalist al economiei mondiale o face comerțul și treptat cu procesul de intensificare capitalistă, economia țărănească intră tot mai mult sub influența sistemului capitalist, care domină economia mondială, mai ales când această intensificare se razimă pe capital împrumutat. pe care-l pune la dispoziție piața financiară generală, cum se întâmplă acum, mulțumită sistemului desvoltat al creditului mărunt.

Dacă însă capitalul comercial și financiar stăpânește căile care fac legătura între economiile țărănești și piața mondială, el lasă însă complet neatins modul lor de producție, bazele existenței economiilor țărănești. pe care le face obiectul activității sale exploatatoare.

Există însă mijlocul ca toate căile care duc la piața mondială de mărfuri și capital, să fie aduse în stăpânirea economiilor țărănești prin organizarea lor într'un sistem de cooperative, menite să ia în posesiune întregul aparat de comerț și credit, care servește masselor țărănești. In chipul acesta, ceeace poate fi astăzi un mijloc de exploatare capitalistă. devine un simplu instrument tehnic prin care economia familiară țărănească își întărește existența [1]).

In fața acestei realități social-economice din statele social-agrare din răsăritul Europei, deosebite ca structură de statele capitaliste industriale, se impune o revizuire a orientării lor politice.

Orice organizație de Stat se întemeiază pe o economie națională, al

1) A. Ciajanov: Die volkswirtschaftliche Bedeutung der landwirtschaftlichen Genossenschaften. in Weltwirtschaftliches Archiv Bd. 24/II/1926.

www.dacoromanica.ro

cărei rendement condiţionează întreaga manifestare a vieţii naţionale şi desfăşurarea civilizaţiei proprii a fiecărui popor.

Orientarea politicii de Stat nu poate fi deci în dezacord cu structura social-economică a societăţii. Când ţesătura fundamentală a organizaţiei economice este formată de milioane de economii familiare ţărăneşti, care nu cunosc aproape deloc sistemul salariatului şi au o concepţie deosebită despre profit şi rentabilitate, iar întreprinderile economice nu sunt elementul predominant în viaţa socială, când prin urmare ordinea economică nu este capitalistă, ci social-agrară, Statul aflat în această situaţie, trebue să-şi orânduiască întreaga sa politică, în aşa fel, încât să deschidă drumul larg pentru desvoltarea, în primul rând, a celulelor fundamentale ale organismului social, a economiilor ţărăneşti.

Ordinei economice social-agrare, necapitaliste, îi corespunde regimul cooperatist. Capitalismul nu poate avea nici o înrâurire asupra modului de producţie al economiilor familiare. In schimb el le face obiectul exploatării sale în sfera procesului de circulaţie, prin aparatul de comerţ şi de credit. Rezultatele acestei activităţi se traduc printr'o scădere a productivităţii economiilor familiare rurale şi pauperizarea progresivă a membrilor acestora. Regimul cooperatist, luând în posesiune toate căile comerţului şi creditului, care stabilesc contactul cu pieţele mondiale de mărfuri şi capitaluri, salvează economiile familiare rurale de pauperizare, şi organizând producţia, pe baze raţionale, asigură desvoltarea maximă a forţelor de producţie naţională.

Fireşte, cooperatizarea ordinei economice a Statelor social-agrare nu înseamnă o tendinţă de excludere a formelor de întreprindere capitalistă, din celelalte domenii ale vieţii sociale-economice, ci numai o limitare a câmpului lor de activitate, impusă de condiţii de ordin natural şi de necesităţi naţionale.

www.dacoromanica.ro

IMPERIALISMUL ECONOMIC ŞI LIGA NAŢIUNILOR

Când, în decursul războiului mondial, perspectivele cataclismului au devenit clare pentru omenire, în mintea oamenilor luminaţi, din tranşee a pornit lozinca: *„război războiului"*. Ideologii au început să răscolească istoria şi să reînvie acea idee care de atâtea ori a fost pusă în discuţie în decursul timpurilor — pacea eternă! Nu mai era însă vorba de formularea idealului pacifist, care frământase spiritul public înainte de marele război, ci era alt gând care străbătea cugetul uman de astădată, era ideea să se atace cauzele conflictelor militare dintre state. Se ştia că acele cauze sunt de două feluri: cauze economice şi cauze spirituale. Cauzele economice erau sintetizate în caracterizarea situaţiei social-politice, din epoca dinaintea războiului mondial *drept imperialism economic*. Războiu războaielor presupunea dar o paralizare a acţiunii factorilor care produc conflicte dintre popoare, factori care sunt inerenţi sistemului imperialist capitalist; „război războaielor" însemna o acţiune de limitare a imperialismului economic, dacă nu cumva o eliminare a acestui sistem economic capitalist, în răsfrângerea sa social-politică.

A însemnat Societatea Naţiunilor, care a fost întemeiată a doua zi după armistiţiu, dacă nu o eliminare, cel puţin o paralizare a acţiunilor producătoare de război ale imperialismului economic? Aceasta este întrebarea, pe care ne propunem să o cercetăm în această prelegere. In acest scop, este necesar să ne întrebăm înainte de toate, ce este imperialismul economic şi să cercetăm apoi cum s'a desvoltat.

Pentru explicarea esenţei imperialismului în genere, s'au elaborat o serie de teorii. Osebim trei categorii de teorii: teoria filozofică, teoriile socialiste şi teoria sociologică istorică.

a) Teoria filozofică a imperialismului este reprezentată de Ernest Seillière [1]), care în opera sa „Introducere la filozofia imperialismului"

Notă. Prelegere ţinută la Institutul Social Român, în ziua de 10 Februarie 1924.

1) Ernest Seillière: Introduction à la philosophie de l'impérialisme (Paris 1911). L'impérialisme démocratique (1907).

www.dacoromanica.ro

socoate a fi descoperit câteva tipuri reprezentative ale imperialismului, în Gobineau, Nietzsche, Jean Jacques Rousseau, Proudhon şi Karl Marx.

Gobineau este reprezentantul teoriei imperialismului rassei, al ideii dominării rassei ariene asupra tuturor celorlalte rasse, care este un derivat al ideii poporului ales, şi a străbătut gândirea conducătorilor marilor State din timpurile vechi şi până astăzi. Este ideea, dominantă în toate Statele imperialiste, şi care a fost formulată în cuvintele: „sarcina omului alb" de a civiliza restul lumii.

Nietzsche este reprezentantul imperialismului individualist, al „napoleonismului". Este teoria stăpânirii unei personalităţi, mânată de glorie, a sa şi a poporului său! Este filozofia prestigiului care este totdeauna unită şi cu credinţe şi dorinţe strategice, care sunt totdeauna apanagiile unui Napoleon.

Este apoi imperialismul lui J. J. Rousseau, „imperialismul plebeu", caracterizat prin străduinţa de dominaţie a burgheziei.

Insfârşit, imperialismul lui Karl Marx, este un imperialism de clasă — dictatura proletariatului.

In aceste teorii filozofice asupra imperialismului, găsim ideea generală a luptei pentru existenţă a individului sau a clasei, sau naţiunii, care duce la concluzia că imperialismul ar fi legea eternă a vieţii. De aceea, conceptele acestea filozofice nu ne pot lămuri asupra esenţei imperialismului economic.

b) Şcoala socialistă, în special neomarxismul, a adus o contribuţie serioasă la cunoaşterea imperialismului economic. Şcoala socialistă ştie să osebească între războaiele naţionale şi între războaiele imperialiste. Firesţe, politica de cucerire a existat în toate timpurile. dar aceasta nu este în toate fazele istoriei, imperialistă. Imperialismul este produsul fazei celei mai progresate a capitalismului; imperialismul economic nu apare decât la sfârşitul secolului al XIX-lea.

Pentru definirea esenţei imperialismului economic teoreticienii socialişti au elaborat diferite teorii.

Kautsky socoate că „imperialismul este produsul capitalismului industrial, desvoltat într'un grad înalt. El constă în încercarea fiecărei naţiuni industriale capitaliste de a subjuga şi anexa un număr tot mai mare de teritorii agrare, fără consideraţie cu privire la naţionalitatea căreia îi aparţin teritoriile agrare" [1]). Posibilitatea acestui imperialism al Statelor industriale este derivată din superioritatea forţei militare a Statelor indus-

1) Vezi: The Foundations of Imperialist Policy de M. Pavlovitch (London 1922. p. 46—54.

www.dacoromanica.ro

triale asupra forţelor militare ale Statelor agrare. Imperialismul apare astfel, în această teorie, ca un rezultat al antagonismului dintre regiunile industriale şi regiunile agrare. Imperiul este înfăţişat ca un întreg economic; în centrul său se află aşezat Statul industrial, iar la periferii se întind, câteodată la distanţe mari, străbătând mări şi oceane, teritorii agrare cucerite. Este un fel de sistem planetar în care soarele ar fi Statul industrial şi planetele şi sateliţii ar fi acele teritorii agrare.

Teoria aceasta a lui Kautsky este şi incompletă şi inexactă. Este exact că lupta pentru teritoriile agrare, pentru colonii, este una din caracteristicile expansiunii imperialiste ; dar politica imperialistă nu se mărgineşte la aceasta, ci constă şi în străduinţa de a anexa şi subjuga, sub o formă sau alta, şi provinciile industriale înconjurătoare. Nu mai departe, în timpul războiului mondial s'au fixat ţeluri de această natură, şi de o parte şi de alta a lagărului de luptători. Franţa a fixat ca ţel Alsacia şi Lorena şi chiar basinul Saare, nu numai din imbolduri ideologice naţionale, ci şi pentrucă aceste regiuni erau teritorii industriale de mare valoare. Germania a dorit basinul Brie, părţi industriale din Belgia şi Rusia, în special Polonia industrială, iar Rusia a dorit Galiţia şi Silezia, în afară de Constantinopol. De asemenea tratatele de pace : dela Bucureşti, dela Brestlitowsk şi Versailles, cuprind tendinţe de stăpânire asupra unor teritorii, care nu sunt agrare ci au un caracter industrial, foarte însemnat.

O teorie mai completă asupra imperialismului este teoria lui *Hilferding*, autorul faimoasei opere „Das Finanzkapital". In această operă, Hilferding precizează că în faza din urmă a capitalismului, băncile au controlul definitiv asupra industriei. Hegemonia băncilor, a capitalului financiar, a capitalului produs din emisiune de acţiuni, de scrisuri, obligaţiuni etc., aceasta este, caracteristica ultimei epoci a capitalismului. Trusturile bancare, care au dominaţia asupra întregei vieţi economice, asupra industriei, agriculturei şi comerţului, care stăpânesc prin urmare întreaga vieaţă economică a popoarelor, acestea mână la conflictele imperialiste.

Politica agresivă a statelor capitaliste derivă din necesitatea de expansiune a capitalului financiar, împingând Statele să urmărească o politică de cucerire. In această fază a capitalismului, impulsul spre expansiune nu este dat numai de necesitatea exportului de mărfuri al Statelor industriale, ci mai ales, de necesitatea exportului de capitaluri. Caracterul esenţial al exportului de capital este însă, că el nu cunoaşte absolut nici o limită. Chiar şi Sahara poate fi pentru capitalul financiar un ţinut, care să ofere o şansă de câştig, prin construcţia unei linii ferate sau orice ar necesita investiri de capital, cu o perspectivă de rentabilitate, pentru ca băncile

www.dacoromanica.ro

emitente să poată să lanseze o subscripţie publică şi să adune capitalul necesar.

Dacă exportul de capital nu cunoaşte nici o limită, nici politica de cucerire, care este o consecinţă a exportului de capital, n'are nici o margine.

Subt influenţa acestei teorii a lui Hilferding, Kautsky şi-a modificat vechea teorie. El a socotit necesar a stabili o deosebire între capitalul industrial şi capitalul financiar, în ce priveşte atitudinea în politica internă, şi în politica externă.

Capitalul industrial, prin natura sa, este liberal şi pacific, pe câtă vreme capitalul financiar, tot prin natura şi esenţa sa, este un capital agresiv. Etapa desvoltării capitalismului industrial a fost o epocă de liberalism, a fost lupta burgheziei împotriva absolutismului. Interesul capitalului industrial era să existe o ordine de drept şi această ordine de drept o reprezenta constituţionalismul şi parlamentarismul. Anarhia şi corupţia ar fi fost împotriva capitalismului industrial. Ca să se evidenţieze mai bine aceasta, se poate face o paralelă între desvoltarea capitalului industrial în Anglia şi în Rusia. In ultima decadă din sec. XIX burghezia îşi schimbă rolul ei : nu mai apără cuceririle liberale ; nu se mai interesează nici de constituţionalism, nici de parlamentarism, nici de libertăţile publice. Cursul reacţionar al burgheziei contimporane este o rezultantă a fazei actuale a capitalismului, dominată de capitalul financiar, care este reacţionar prin natura sa. Capitalul financiar este legat de ideea de trust, de monopol şi de aceea de cucerire. In consecinţă, zice Kautsky, acest capital financiar este deslănţuitorul imperialismului economic.

Lenin [1]) a făurit o altă teorie asupra imperialismului, prin care încearcă să înfăţişeze imperialismul, ca ultima fază de desvoltare a capitalismului. Caracteristica esenţială a societăţii capitaliste moderne, este, după Lenin, monopolismul. Sistemul sindical al capitalismului modern, reprezentat prin trusturile mari de: cărbune, petrol, oţel, fier, etc., face ca imperialismul să apară ca stadiul monopolist al capitalismului. In această epocă are loc o fuziune între capitalul financiar şi capitalul trusturilor şi carteluriloг. Firește, acest proces s'a petrecut într'o serie de faze. Intâi, s'a produs concentrarea producţiei şi a capitalului, care a avut de urmare introducerea monopolului cu rol decisiv în vieaţa socială. In al doilea rând, a urmat fuziunea capitalului bancar cu cel industrial şi creearea unei oligarhii financiare. In al treilea rând, exportul capitalului, distinct de exportul mărfurilor, a ajuns la o oarecare însemnătate. In al patrulea

1) Der Imperialismus als jüngste Etappe des Kapitalismus (1921).

www.dacoromanica.ro

când, s'au format asociații monopoliste internaționale de capitaliști, care au împărțit lumea între ele, asociații însă care n.au avut drept rezultat o excludere a cauzelor de conflict, ci dimpotrivă, o provocare de cauze noi de conflict (Ex. sindicatul șinelor, al electricității, etc.). Imperialismul nu se desvoltă decât după ce împărțirea lumii între popoare a fost terminată. Această împărțire a lumii s'a sfârșit în anul 1900.

După Lenin, monopolismul — această fază din desvoltarea capitalismului — are într'însul sâmburele de degenerare, prin faptul că numai libera concurență, care oțelea energiile, a dus la progresul tehnic, prin invențiunile secolului al XIX-lea, pe câtă vreme monopolismul, care asigură câștiguri sigure fără nici o muncă și cu riscuri mărginite acestor fericiți posesori ai capitalului, se transformă în parazitism și nu poate duce decât la o decădere a civilizației. Deaceea imperialismul apare ca ultima fază a capitalismului. Aceasta este teoria lui Lenin.

c) Insfârșit, teoria sociologică istorică purcede dela analizarea devenirii și ființei imperialismului, prin exemple istorice tipice și încearcă a uni imperialismul tuturor epocilor într'o privire sociologică [1]).

Imperialismul apare astfel pentru sociologie ca un fenomen unic.

„Imperialismul este un atavism. El intră în grupa mare de supraviețuiri ale epocilor trecute, care joacă un rol atât de important în fiecare situație socială concretă ; face parte din acele elemente ale fiecărei situații sociale concrete, care nu pot fi explicate din condițiile de viață ale prezentului, ci din condițiile de viață ale trecutului, din punctul de vedere al materialismului istoric, deci, totdeauna din raporturile de producție trecute nu din cele prezente. El este un atavism al structurii sociale și un atavism al deprinderii de simțire individual-psihice. Intrucât necesitățile de viață, care l-au produs au dispărut pentru totdeauna, el trebuie să dispară încetul cu încetul, cu toate că fiecare încurcătură războinică, deși imperialistă, tinde să-i dea viață — ca element al structurii, prin aceea că structura, care este purtătorul său, decade și în procesul evoluției sociale este înlocuită prin alte structuri, care n'au loc pentru el, și elimină factorii de putere, care îl sprijină ; ca element psihologic, prin procesul progresând al raționalizării vieții și prin absorbirea necesității funcționale prin alte funcțiuni, printr'o transformare funcțională a energiilor războinice de până acum" [2]).

Considerat ca un atavism, imperialismul nu mai apare ca o fază a desvoltării capitalismului, dimpotrivă ca o rămășiță a unei epoci trecute.

1) J. Schumpeter. Zur Soziologie der Imperialismus. Tübingen 1919.
2) J. Schumpeter, op. cit. pag. 49.

www.dacoromanica.ro

Tendinţele imperialiste prezente sunt o moştenire a absolutismului. Imperialismul absolutismului a înflorit înainte de revoluţia industrială, care a creeat lumea modernă, deci înaintea epoci în care consecinţele au început să se manifeste în toate domeniile [1]).

Economia capitalistă, întemeiată pe libera concurenţă, nu este deci un teren fertil pentru impulsuri imperialiste, dimpotrivă ea produce tendinţe anticapitaliste. „Capitalismul este în fiinţa sa antiimperialist" [2]).

Teoria sociologică istorică, în formularea lui Schumpeter nu neagă, că o lume pur capitalistă poate avea *„interese de expansiune imperialiste"* [3]). Socoate însă, că aceasta nu modifică întru nimic teoria, chiar din punct de vedere al materialismului istoric, „căci interese obiective devin numai atunci active şi în special numai atunci forţe politice — ceeace interesează — când corespund dispoziţiilor popoarelor sau unor straturi populare destul de puternice" [4]).

Dacă se constată, că există, în societatea capitalistă, *„interese de expansiune imperialiste"*, o privire sociologică istorică nu poate să nu observe, că acestea sunt totdeauna capabile să creeze dispoziţii favorabile imperialismului în straturile populare, prin mijloacele capitaliste de fabricare a opiniei publice îndeobşte cunoscute.

Deci, interesele de expansiune economică sunt în stare să transforme societatea capitalistă în purtătoare a tendinţelor imperialiste. De bună seamă, interesele de expansiune economică n'au acelaş caracter şi aceeaşi forţă într'o lume organizată sub liberul schimb, ca într'una dominată de protecţionism. Dar în faza actuală a capitalismului, protecţionismul este un factor determinant în organizarea mondială, indiferent dacă — din punct de vedere teoretic — este sau nu un produs necesar al capitalismului.

---

1) J. Schumpeter, op. cit. pag. 50.

2) J. Schumpeter crede că în societatea capitalistă se desvoltă următoarele tendinţe anticapitaliste :

a) O duşmănie principială faţă de războaie, expansiune, diplomaţie de cabinet, armate permanente, înarmări. Ex radicalismul politic din Anglia ; *b)* In toate ţările capitaliste au apărut partide pacifiste, atât de puternice încât aproape orice război a însemnat o luptă politică internă; *c)* Muncitorimea industrială, creeată de capitalism, este antiimperialistă ; *d)* In epoca capitalistă s'au inventat multe metode de prevenire a războiului şi de arbitraj; *e)* Dintre toate Statele capitaliste, Statele-Unite cuprind cele mai puţin elemente precapitaliste şi ca consecinţă imperalismul Statelor-Unite ar fi cel mai slab. Ibidem pag. 53—56.

3) Ibidem pag. 56.

4) Ibidem. pag. 53.

www.dacoromanica.ro

Protecţionismul este un propulsor al imperialismului. Ingreuind aprovizionarea cu materii prime şi hrană, creează o atmosferă favorabilă în jurul tendinţei de lărgire a graniţelor vamale, în vederea realizării autarchiei economice a fiecărui Stat, aşează întreprinzătorii diferitelor ţări în poziţie de ostilitate reciprocă şi accentuiază lupta pentru cucerirea debuşeelor.

Dar, mai presus de orice, politica protecţionistă favorizează formarea trusturilor şi cartelurilor. Cartelurile şi trusturile sunt organizaţii, care oferă avantaje mari pentru întreprinzători — economii de cheltueli, o politică de preţuri monopolistă şi o poziţie fermă faţă de muncitorime. Trusturile şi cartelurile sunt în măsură să vândă în interior cu preţuri reduse, adesea sub cost, pentru a distruge industria concurentă pe pieţele străine şi a le stăpâni apoi monopolist. Această politică de *dumping* creează antagonisme puternice între întreprinzătorii din ţara exportatoare şi cei din ţara importatoare, şi ca urmare o atmosferă încărcată în ambele ţări. Astfel exportul de mărfuri devine agresiv.

Tot regimul protecţionist, aşezând bariere în calea importului de fabricate, îmboldeşte întemeierea de industrii în străinătate, deschizând un nou drum exportului de capital.

Dar exportul de capital ia un loc foarte însemnat, în activitatea economică mondială, şi dă nota caracteristică fazei actuale a capitalismului. Impulsul exportului de capital este dat de sorţii unei rentabilităţi sporite, prin plasarea în străinătate a plusului de capital. Desvoltarea exportului de capital a mers treptat cu perfecţionarea mijloacelor de comunicaţie, cu posibilitatea culegerii de informaţii exacte asupra situaţiei din ţările înapoiate şi cu introducerea în aceste ţinuturi a unor regimuri politice şi legislative, care micşorează riscul capitalului.

Organizarea în stil mare a exportului de capital a început însă odată cu desvoltarea, în marile ţări capitaliste, a unui sistem de mari Bănci, a căror politică urmează aceleaşi principii monopoliste, ca şi aceea a trusturilor şi cartelurilor industriale.

Intre marea finanţă şi marea industrie s'a încheiat o alianţă intimă. deseori cu caracter de uniune personală, astfel că în sistemul capitalismului monopolist, marile Bănci fuzionate cu cartelurile şi trusturile industriale, posedă o organizaţie şi conducere unitară, atotputernică şi tiranică.

Marile Bănci, astfel organizate, dispunând de capitaluri ieftine, obţinute sub forma de depozite spre fructificare, au posibilitatea să facă exportul de capital lucrativ pentru ele. Astfel, pornesc din diferite ţări capitaliste curente de capitaluri, care se întâlnesc, se încrucişează şi se

www.dacoromanica.ro

luptă între ele, cu ultima energie și cu toate mijloacele, dela diplomație până la amenințări războinice.

In această situație concesia unei căi ferate, a unui izvor de energie sau stăpânirea unui teritoriu colonial alcătuește un măr de discordie. Adesea din cauza concurenței, rentabilitatea scontată este redusă și totuși lupta se dă, pentrucă scopul principal este să se dobândească un punct de reazăm pentru cucerirea de noi debușeuri și exploatarea lor intensivă.

Cucerirea unei colonii capătă în această fază a capitalismului monopolist, o semnificație deosebită. Dacă o colonie este administrată în regimul libertății economice, metropola are un câștig limitat. Dacă colonia este însă tratată monopolist, situația se schimbă. Munca nativilor este exploatată, mărfurile importate se desfac pe prețuri de monopol și rata profitului este exagerată. Același interes este urmărit și față de țările europene, în care se izbutește a se stabili „zone de influență". E suficient ca industria Statului în expansiune să fie mai puternică ca forță de capital și organizare, ca să trateze teritoriul „zonă de influență" ca o colonie, să-și asigure izvoarele de materii prime și piața de desfacere, să stăpânească mijloacele de transport și să exploateze munca ieftină.

Este cert, protecționismul, favorizând desvoltarea cartelurilor, exportul forțat de mărfuri — dumpingul — exportul de capitaluri, sub forma întemeierii de industrii în străinătate, și exagerând tendințele de autarchie economică, ca garanție supremă în caz de război, dă impuls unei politici economice agresive și ca urmare unei politici externe agresive, care culminează în războaie de expansiune. Insă protecționism, lupta pentru debușeuri, colonialism, tendința către autarchie economică și exportul de capital, sau formarea de imperii mondiale sunt exteriorizări ale imperialismului economic.

Caracteristica esențială a imperialismului economic este dată de forțele dinamice, care produc acele manifestări exterioare. Acestea sunt : Statul și forța economică expansivă, unite „într'o comunitate de acțiune solidară astfel că el pune la dispoziția acelei forțe economice, mijloacele sale de putere și transformă scopurile acelei forțe economice în țelurile sale de Stat „naționale" [1]).

Forța economică expansivă aservește Statul, intereselor sale. Astfel

1) Arthur Salz : Der Imperialismus der Vereinigten Staaten in Archiv für Sozialwissenschaft und Sozialpolitik 50 Band 3 Heft (1923) pag. 567. Erich Marcks : Die imperialistische Idee in der Gegenwart (Dresda 1903) se exprimă în același sens : «Forțele noi economice sociale au nevoie de reprezentare puternică în lume; puterile Statului au devenit organele lor» pag. 7.

www.dacoromanica.ro

Statul o apără şi întăreşte prin protecţionism, îi deschide calea expansiunii prin colonialism şi sfere de influenţă, o însoţeşte în exportul de capital, punându-i la dispoziţie flota, armata, administraţia şi diplomaţia.

Forţa economică conducătoare este, în faza actuală a capitalismului, capitalul financiar — marea finanţă. Aceasta imprimă pecetea ei imperialismului contimporan, care tinde tot mai mult să ia forma expansiunii capitalului [1]).

Izvoarele imperialismului sunt concentrate în capitalul financiar al marilor Bănci din Londra, New-York, Paris, etc., cărora Statele respective le asigură concursul forţei lor — administraţia, armata, flota şi diplomaţia, sanctificând scopurile privat economice ale capitaliştilor, prin aureola naţională, care se creează prin declararea lor ca ţeluri naţionale.

Statul contimporan este unit pe vieaţă şi moarte cu forţa economică expansivă, care-i comandă politica imperialistă pe care el o urmează cu atât mai mare elan, cu cât în biruinţa ei întrevede o sporire a puterii şi a prestigiului său.

Firește, formularea ţelurilor politicii imperialiste învăluie caracterul ei specific. Astfel ideea creerii unui imperiu, care să afle înăuntrul graniţelor sale vamale satisfacerea tuturor nevoilor, ca o chezăşie a prosperităţii în timp de pace şi a siguranţei maxime în timp de război, deci ideea autarchiei economice, îmbracă politica imperialistă într'o mantie naţionalistă, care ascunde realitatea ei. Autarchia economică, deşi este una din manifestările imperialismului nu formează caracteristica ei specifică. Imperiile mondiale, care realizează acel ideal: Statele-Unite şi Marea Britanie, au practicat şi continuă a practica politica imperialistă, mânate de tendinţele de expansiune ale capitalului financiar.

Faza contimporană a capitalismului este caracterizată prin transformarea centrului de gravitate al vieţii economice a Statelor capitaliste dela industria textilă la industria metalurgică. Aceasta a favorizat desvoltarea militarismului şi navalismului. Industria metalurgică a înlesnit desvoltarea spiritului inventiv pentru a se creea noi arme de luptă. Civilizaţia modernă, întregul proces tehnic şi ştiinţific, este întemeiat într'un grad înalt pe fier.

---

1) Artur Salz (op. citat) socoate că poate face o deosebire între imperialismul lumii vechi şi cel al Statelor-Unite; cel dintâi ar fi un imperialism al cerealelor, petrolului şi bumbacului şi ar avea origina în îngustimea spaţiului de vieaţă; cel american ar lua forma expansiunii capitalului. Socotim că aceasta nu corespunde situaţiei de fapt. Capitalul financiar este dominant astăzi în toate Statele capitaliste: el este deci causa movens a imperialismului economic.

www.dacoromanica.ro

Germania producea, de pildă, în 1910, o cantitate de 600.000 tone de fier mai mult decât Anglia şi Franţa la un loc. Aceasta a înlesnit Germaniei hegemonia ei militară dinaintea războiului.

Conexiunea dintre industria metalurgică, militarismul şi navalismul, clicele militare, consorţiile de bancheri şi trusturile industriale este cunoscută. Krupp, Schneider, Armstrong, Vikers sunt reprezentanţii cei mai tipici ai imperialismului din epoca dinainte de război.

Trebuie să mai accentuăm un fapt. Industria metalurgică domină asupra industriei cărbunelui, asupra cărbunelui negru cât şi asupra celui alb şi chiar asupra petrolului. Piaţa cărbunelui este absorbită în piaţa oţelului; minele de cărbuni aparţin totdeauna regilor oţelului prin sistemul trusturilor.

Industria metalurgică este duşmana păcii, este o industrie militară. Industria metalurgică este însă interesată şi în alte direcţii decât în industriile militare, şi tocmai în acea direcţie se află şi liniile cele mai însemnate, care conduc spre imperialismul economic, este interesată în industria şinelor, a căilor ferate. Dacă ne dăm seama de marea expansiune a căilor ferate înainte de războiu — la 1845 erau numai 16.000 km. de şine, iar la 1911 erau un milion de kilometri de şine — înţelegem uşor că în legătură cu industria metalurgică, se poate vorbi şi de o politică a şinelor. Aceasta este legată de politica stăpânirii drumurilor mari ale lumii, care a dus la conflicte înainte de războiul mondial. Existau trei planuri cunoscute de drumuri mari, înainte de războiu: era planul B. B. B: Berlin—Bizanţ—Bagdad, plan care avea menirea să aducă toate ţările dintre Hamburg şi golful Persic sub influenţa economică germană; la acest plan Anglia a răspuns prin planul C. C. C.: Captown—Cairo—Calcutta, care avea să lege Africa de răsărit, Arabia, Mesopotamia, Persia şi India; în sfârşit al treilea plan era planul rusesc P. P.: Petrograd, golful Persic, linia indo-europeană sau transpersiană.

Dar, în afară de aceasta, industria fierului şi a cărbunelui alcătuesc fundaţiunea întregei industrii şi condiţia principală a puterii armate a unei naţiuni. De aceea, în condiţiunile de pace a jucat un rol important industria metalurgică. Am spus că Germania avea ţelurile sale după cum Franţa, Anglia, Rusia aveau pe ale lor. Germania avea ca ţel districtele carbonifere ale Belgiei, fierul din basinul Brie cum şi anumite districte polone; Rusia avea şi dânsa la rândul ei în vedere Polonia şi basinul Don; Franţa a recăpătat Alsacia şi Lorena, Saare, şi pentrucă în aceste teritorii erau cele mai importante depozite de minereu necesare pentru desvoltarea industriei ei metalurgice. In sfârşit, chestiunea cărbunelui a ju-

www.dacoromanica.ro

cat, după încheerea păcii, un rol însemnat în împărţirea Sileziei, Poloniei şi Cehoslovaciei.

Cum s'a desvoltat imperialismul economic?[1]) Se poate spune că congresul dela Berlin din 1878 încheie o fază în istoria europeană. Se începe lupta pentru debuşeuri, pentru colonii şi sfere de influenţă, în care forţa politică a Statelor este pusă conştient în slujba expansiunii economice. Cu un sfert de veac înainte se produsese penetraţia în Asia şi Africa, însă era o acţiune sporadică, fără plan şi fără mare influenţă asupra politicei Statelor europene. Relaţiile Europei cu Africa şi Asia erau în acel timp în întregime economice — erau relaţiile unor întreprinderi comerciale private în căutarea de debuşeuri. Uneori se realizau chiar dobândiri de teritorii, de către diferite societăţi comerciale; se produceau intervenţii ocazionale ale guvernelor europene, dar Statele europene, ca atare, n'aveau nici o răspundere în promovarea şi protecţia intereselor economice ale supuşilor lor în afară. Lumea încă nu cunoştea ideea, care în urmă a devenit principiul fundamental al politicei, după care puterea Statului trebuie să fie folosită sistematic şi conştient pentru ocrotirea intereselor de expansiune.

Până atunci numai Anglia trecuse prin revoluţia industrială. In ultimii 20—30 de ani ai secolului al XIX-lea însă, toate Statele continentale, apusene şi centrale, intraseră în această fază.

Revoluţia industrială, adică trecerea dela dominarea agriculturii în vieaţa economică la dominarea industriei şi în special a celei mecanice, a avut însă două consecinţe: a sporit imens populaţia Statelor industriale şi a concentrat această populaţie în centre mari industriale. Acest fapt a avut la rândul său două urmări: a trezit preocuparea asigurării hranei populaţiei din Statele industriale, care necesitau produse şi materii prime din lumea agrară, deoarece nu se mai puteau satisface cu producţia agricolă dinăuntrul teritoriului lor, şi în al doilea rând, această desvoltare industrială, ducând la producţia de fabricate în massă, a născut necesitatea asigurării schimbului între produsele industriale şi cele agrare, asigurarea debuşeurilor. Aceasta a condus la o nouă epocă de colonizare şi de protecţionism vamal pentru apărarea debuşeurilor. Noua religie şi filozofie care se naşte în acest timp e cuprinsă în cuvântul lui Chamberlain, făuritorul ideii imperialiste în Anglia, şi acceptată universal: „Comerţul este cel mai mare dintre toate interesele politice".

Industrializarea Europei apusene şi centrale impunea în mentalita-

1) Achille Viallatte: Economic Imperialism and International Relations. (New York) 1923. Leonard Woolf: Economic Imperialism (London) 1921.

www.dacoromanica.ro

tea curentă a timpului, această idee. Această industrializare făcea necesară şi o emigrare de braţe, pentrucă sporirea populaţiei depăşea posibilitatea de a găsi pentru toţi locuitorii ţării ocupaţii. Pe lângă intensificarea exportului de mărfuri pe o scară întinsă, şi emigrările de oameni, exportul de capitaluri capătă în acest timp o însemnătate extraordinară şi devine un factor hotărîtor în conducerea politică.

Exportul de capital devine pentru oamenii de Stat o armă; bursele şi ministerele de externe ajung în strânsă legătură între ele. Cifrele următoare arată importanţa acestui fenomen: In 1900 învestirea de capital era evaluată la 100 miliarde aur pentru Anglia, 40—50 miliarde lei aur pentru Franţa, 20—25 miliarde lei aur pentru Germania. Numai în căile ferate erau învestite atunci 20—25 miliarde lei aur.

Atunci s'a putut vorbi despre „diplomaţia dolarului". Fostul preşedinte al republicei americane, Taft, justifică aceasta când spune: „Dacă „politica noastră externă nu trebuie să se abată câtuş de puţin dela calea „justiţiei, poate foarte bine să fie astfel condusă, încât să implice o inter„venţie activă, ca să asigure pentru marfa noastră şi capitaliştii noştri „oportunităţi de plasament favorabil, care trebuie să fie în folosul am„belor ţări".

Se produce însă, pe la 1873, un alt fenomen: criza agriculturii europene, datorită concurenţei Americei. Atunci, rând pe rând, Statele apusene, cu excepţia Angliei, trec dela sistemul vamal liberal la sistemul protecţionist. Protecţionismul este însă cel mai sigur val, îndărătul căruia prosperează cartelurile şi trusturile care produc acea transformare dela sistemul liberei concurenţe ca dominant în organizarea economică, la sistemul monopolului. Odată cu această schimbare în desvoltarea vieţii economîce, se iveşte şi dumpingul, şi aceste împrejurări dau un puternic impuls imperialismului.

Toate aceste fenomene imperialiste se manifestă în toată amploarea lor, după ce împărţirea lumii între Statele capitaliste industriale e pe punctul desăvârşirii. Aceasta se întâmplă înainte de 1900. Anglia avusese supremaţia completă asupra globului. Ea începe însă să simtă concurenţa altor naţiuni industriale, în special a Germaniei şi Statelor-Unite, care prin însăşi această desvoltare simt necesitatea de expansiune. Se duce atunci lupta pentru împărţirea Africei şi pentru expansiunea în Asia.

In Franţa mişcarea de expansiune este condusă de Jules Ferry, Eugène Etienne, Barthélemy, Saint Hilaire. Motivul este aceeaşi necesitate de expansiune. Iată ce zicea Jules Ferry la 1883: „Este o chestiune de viitor, după 50—100 ani, de oarece va fi moştenirea copiilor noştri, pâinea lucrătorilor". In urmă, doctrina colonială e pusă în legătură cu pro-

www.dacoromanica.ro

tecţionismul. Franţa are nevoie de debuşeuri pentru industria şi capitalurile sale şi aceste debuşeuri nu pot fi mai sigure decât coloniile. Coloniile apar astfel ca o „supapă de siguranţă" pentru desvoltarea Statelor industriale. In Germania, Bismarck, după 1870, vedea cu ochi buni abaterea interesului Franţei prin această politică colonială, dela interesele continentale. Deci, imedit după 1870, Germania trăeşte într'o epocă de indiferenţă colonială. La 1879 începe era protecţionismului, din necesitatea de desvoltare a industriilor şi mai cu seamă din imposibilitatea plasamentului muncii. La 1882 se întemeiază Kolonialverein-ul şi se pretinde Statului a face o politică energică pentru ca şi Germania să participe la împărţirea Africei care încă nu era complet divizată.

In expansiunea în Africa găsim afirmată tendinţa de cucerire şi subjugare a teritoriilor. In Asia lucrurile se schimbă. In afară de India, câteva părţi din China şi teritorii adiacente, unde procesul se întâmplă ca şi în Africa, în China, Persia şi Turcia, opera de expansiune nu se mai face prin cucerire şi subjugare definitivă, pentrucă se născuseră prea mulţi concurenţi, erau prea multe şi prea grele luptele de cucerire şi atunci stăpânirea se face prin aşa numitele „sfere de influenţe" în jurul cărora se dau bătăliile imperialiste.

Expansiunea în China nu e însă din ultimul sfert al veacului trecut. Dela 1842 când a avut loc cunoscutul războiu al opiumului, dela 1858 când se încheie tratatul dela Tien Tsin, de atunci datează originele expansiunii în China. La sfârşitul secolului al XIX-lea, Rusia, Franţa şi Anglia dobândesc teritorii adiacente Chinei şi prin ele pătrund sub forma sferelor de influenţă înăuntrul Chinei. La 1894—95 are loc războiul chino-japonez şi rezultatul lui, afirmă o nouă forţă între marile puteri, forţa japoneză, care e în deobşte recunoscută, şi care a căpătat rangul de mare putere după războiul ruso-japonez.

In 1895, Rusia construeşte calea ferată spre Manciuria, la Port-Arthur. In această vreme încep „luptele pentru concesiuni" în diferitele sfere de influenţă. Un singur Stat se abţine dela această luptă: Statele-Unite, pentrucă nu ajunsese încă la o desvoltare capitalistă care să-i permită o expansiune imperialistă; şi deaceea poate să afirme „principiul porţilor deschise"; iar integritatea teritorială a Chinei este recunoscută,

In 1900, după revoluţia Boxerilor, se admite în China principiul porţilor deschise şi integritatea teritorială a Chinei este recunoscută, ceeace limitează imperialismul economic pentru un timp.

www.dacoromanica.ro

Dacă trecem acum la desvoltarea imperialismului Statelor Unite [1]) observăm că abia la 1893 ele sunt în stare să facă export de fabricate în Europa, treptat însă industria lor s'a desvoltat, trusturile oţelului, petrolului, navigaţiei devin forţe atât de mari încât dela 1900 începe să se vorbească în Europa despre pericolul american. „Statist", o revistă din Londra, scrie la 1900: „Capacitatea Statelor-Unite să concureze pe pieţele străine cu cele mai avansate naţiuni ale Europei a devenit manifestă în chip superlativ. Războiul cu Spania pentru Cuba face din Statele-Unite o putere colonială".

Statele-Unite îşi extind treptat stăpânirea şi influenţa asupra regiunilor Nicaragua, Haiti, San Domingo, Havai, Filipine, Porto Rico. Incă în 1902 această expansiune ajunsese aşa de departe încât un scriitor entuziast putea să scrie despre America: „Naţiunea debitoare a devenit principala naţiune creditoare. Centrul financiar al lumii, care a cerut mii de ani să călătorească dela Eufrat la Tamisa şi Sena, pare să treacă la Hudson între zorii zilei şi asfinţit".

Prevestirea aceasta era prematură, pentrucă criza financiară dela 1907 avea să deştepte America şi să o facă să vadă că nu e încă coaptă pentru imperialism. Desvoltarea capitalistă mergea însă aşa departe, încât la 1913 Wilson putea să spună următoarele vorbe, care deşi n'aveau încă răsunet imperialist aveau totuşi un colorit naţionalist, care este, pentru marile State, preludiul imperialismului:

„Auziţi de concesii la capitaliştii străini în America latină. N'au-
„ziţi de concesii la capitalişti în Statele-Unite. Nu li se acordă concesii!
„Sunt invitaţi să facă investiri. State, care sunt obligate, din cauză că
„teritoriul lor nu se află înlăuntrul câmpului principal al activităţii şi în-
„treprinderii moderne, să acorde concesii, sunt într'o astfel de poziţie, că
„interese străine sunt în măsură să domine afacerile lor interne, o situaţie
„totdeauna periculoasă şi gata să devină intolerabilă".

Statele-Unite s'au opus concesiunilor la străini nu numai înăuntrul lor, dar în tot domeniul mării Caraibice şi această opunere a fost primul semnal al imperialismului american, care s'a putut desvolta cu uşurinţă la adăpostul tarifelor vamale.

---

1) Der Imperialismus der Vereinigten Staaten de Arthur Salz în Archiv f. Sozialwissenschaft u. S. Politik (1923 Bd. 50 Heft 3).

www.dacoromanica.ro

In Germania la 1895 se rupe echilibrul între agricultură şi industrie, în favoarea industriei. Curând după aceea împăratul Wilhelm puteà să proclame că „viitorul Germaniei e pe apă". Se începe construirea flotei germane şi odată cu ea politica colonială. Ia 1897 ea ocupă Kiauciau în China. La 1902 tariful protecţionist susţine această desvoltare. Emigrarea şi exportul de capital încep să ia proporţii. Contele Appony spune în această privinţă: „Călcâiul lui Achille în Tripla alianţă este politica ei economică. Dacă este ca edificiul Triplei alianţe să fie construit durabil, dacă această cea mai puternică dintre toate garanţiile păcii europene, trebuie să fie tare, pilaştrii politici cari singuri îl susţin astăzi, şi cari se pot dărâmà cu timpul, trebuie completaţi cu pilaştri economici".

Germania a aplicat acest program prin exportul de tehnicieni şi capitaluri în ţările Triplei alianţe şi în răsăritul apropiat. Planul liniei Berlin-Bagdad erà întocmit în acelaş scop. „Aceasta deschideà influenţei Ger-„maniei şi întreprinderii germane, spuneà Bülow, un câmp de activitate „între Marea Mediterană şi Golful Persic, pe fluviile Eufratului şi Ti-„grului şi pe malurile lor"... Germania erà însă mortificată, îi lipseà un imperiu colonial şi aşteptà o reajustare politică generală, care să producă o redistribuire a coloniilor şi a sferelor de influenţă.

In această fază a desvoltării economice imperialiste până l·· 1914, firește că trebuià să se stabilească un echilibru politic şi aceasta s'a făcut pe baza alianţelor şi contra alianţelor. La 1879 se întemeiază Tripla-Alianţă, la 1891 Indoita Inţelegere. Anglia făceà până atunci politica de „izolare splendidă". La 1902 se face însă alianţa între Anglia şi Japonia, şi această alianţă erà semnificativă: se recunoşteà necesitatea unui echilibru mondial în afară de echilibrul european. La 1904 se încheie antanta anglo-franceză.

Statele-Unite îşi păstrează această izolare şi nu se interesează decât de aşa numita Pax americana.

In tot acest timp de echilibru politic nestabil, Germania e răscolită de dorinţa de expansiune. Ambiţia ei erà motivată de o examinare critică a situaţiei ei geografice, de limitarea imperiului ei prin uniformitatea climei la o varietate redusă de produse agricole din lipsa complementului ce i l-ar fi dat coloniile.

Aceasta a dat naştere la pangermanism, militarism şi navalism. Planul liniei Berlin—Bagdad nu erà socotit suficient. Germania aveà în tot acest timp impresia că Franţa, Anglia şi Statele-Unite îi blochează calea spre împlinirea menirii ei istorice.

Imperialismul economic astfel desvoltat, din ultimul sfert de veac dinaintea războiului, a creat antagonisme mari între marile puteri ale lumii.

www.dacoromanica.ro

A fost pace dela 1870 până la 1914, cu mici intermezuri, dar aceasta n'a fost decât o pace armată, care se învederează prin cercetarea bugetelor — cheltuelile pentru armată şi flotă ajung la cifre fantastice.

In această atmosferă se desvoltă răsboiul mondial. In timpul răsboiului mondial au apărut din nou străduinţele şi teoriile imperialiste. Germania reînviază teoriile dela 1904 ale lui Friedrich Naumann asupra Europei Centrale — teoria organismului economic complet, a independenţei economice absolute de care nu se bucură în lume decât Marea Britanie, Statele-Unite şi Rusia. Ca o contrapondere faţă de aceste organisme complete, Germania imaginează planul Europei centrale, care avea să completeze lipsurile fiecărei părţi care avea să intre în această organizaţie economică.

Planul acestei Europe centrale este imperialist, pentrucă odată realizat, ar fi dat naştere la noui tendinţe de expansiune şi ca urmare, la noi conflicte între Statele imperialiste.

Acest plan n'a rămas fără răsunet în lagărul celălalt şi conferinţa interaliată dela 1916 ţinută la Paris a proclamat: „solidaritatea aliaţilor pentru restaurarea acelor ţări, cari au fost victimele distrugerii, spolierii şi rechiziţiilor abuzive" şi „s'au declarat de acord să păstreze în timpul întregii perioade a restaurării, izvoarele lor naturale pentru ţările aliate, de preferinţă faţă de toate celelalte".

După armistiţiu acest plan nu s'a realizat. Planul acesta era şi el o opunere faţă de imperialismul german. Firește, dacă ar fi fost realizat, ar fi fost o fericire, căci se asigura colaborarea tuturor Statelor aliate pentru refacerea fiecăruia din ele, dar întrucât se rezervau izvoarele de bogăţii naturale pentru ţările aliate de preferinţă şi se excludeà lagărul celălalt, după încheierea păcii, prin acest fapt era un contraimperialism.

Dar planul nu s'a realizat şi între timp s'a lansat ideea Ligii Naţiunilor. Liga Naţiunilor trebuia să combată cauzele, care provoacă războaiele. Inscrierea pactului ei în tratatul de pace dela Versailles însemnà însă dela început, că se creià un organism pentru asigurarea păcii lumii înlăuntrul unei organizaţii a păcii care, în orice caz, şi nici nu se puteà să fie altfel, însemnà o hegemonie a învingătorilor asupra învinşilor. Infrângerea unui imperialism, a imperialismului german, se făceà cu alte cuvinte prin biruinţa altor imperialisme!

Pactul Ligii Naţiunilor începeà astfel:

„Considerând că pentru a desvoltà o cooperare între naţiuni şi pentru a le garantà pacea şi siguranţa, e necesar: de a acceptà anume obligaţii de a nu recurge la războiu; de a întreţine relaţii internaţionale la lumina zilei, fondate pe justiţie şi onoare; de a observà riguros prescrip-

www.dacoromanica.ro

ţiile de drept internaţional recunoscute de acum ca o regulă de conduită efectivă a guvernelor; de a face să domnească justiţia şi a respectă scrupulos toate obligaţiile tratatelor, în raporturile industriale ale popoarelor", se întemeiază în acest scop o Societate a Naţiunilor.

Care este organizarea acestei Ligi a Naţiunilor? Ea are două organe principale, în afară de secretariat: Adunarea şi Consiliul. Adunarea e alcătuită din reprezentanţii tuturor Statelor acceptate ca membre, şi Consiliul, e compus din cinci reprezentanţi principali ai puterilor aliate şi patru reprezentanţi ai celorlalte State. In realitate, numărul de 9 este redus la 8 prin refuzul Americei de a participà la lucrările Ligii Naţiunilor. Consiliul are, ca şi Adunarea, o competenţă absolut nelimitată. Adunarea are un număr de 47 membri în care majoritatea o au reprezentanţii celor patru mari puteri, pentrucă toate celelalte State, cu rari excepţiuni, sunt într'un raport de influenţă politică faţă de aceste patru mari puteri. Din această organizare, dela început, învinşii erau excluşi. Rusia erà izolată, iar Statele-Unite ale Americei refuzaseră să intre.

Să vedem care a fost atitudinea Ligii Naţiunilor astfel constituită faţă de cauzele economice, recunoscute ca producătoare a conflictelor dintre popoare.

In primul rând observăm că cu toate că art. 3 din pact prevede că adunarea S. N. „se preocupă de toate chestiile... care afectează pacea lumii", art. 14 limitează efectul acestui principiu general, ridicând în faţa S. N. zidul impermeabil al suveranităţii naţionale a Statelor participante, în termeni formali. „Dacă una din părţi pretinde şi dacă Consiliul recunoaşte că diferendul priveşte o chestiune, pe care dreptul internaţional o lasă în competinţă exclusivă a acestei părţi, Consiliul o va constatà într'un raport, chiar fără să recomande vreo soluţie".

Care sunt materiile pe care dreptul internaţional le lasă în competinţa exclusivă a Statelor? Tarifele vamale, imigrarea şi emigrarea, naturalizările, expulzările şi mai presus de toate controlul materiilor prime, cărbuni, minereuri, petrol, etc.

Insă este inutil să mai insistăm, că toate acestea sunt obiecte generatoare de antagonisme şi tensiuni între State, astfel că dacă Societatea Naţiunilor este despoiată de orice drept de control şi intervenţie în aceste domenii, ea este dela început limitată, în opera sa de prevenire a cauzelor conflictelor dintre popoare.

In punctul 3 din cele 4 puncte wilsoniane, stă scris: „Indepărtarea „pe cât posibil, a tuturor barierelor economice şi stabilirea unei egalităţi a „condiţiilor comerciale între toate naţiunile, consimţind la pace şi asociate „între ele pentru păstrarea ei.

www.dacoromanica.ro

„Armele disciplinei economice şi sancţiunile trebuie să fie lăsate „acţiunii comune a tuturor naţiunilor, în scop de a pedepsi pe acei cari „nu vor să se supună unui program general de justiţie şi egalitate".

Iar într'alt loc :

„Alianţele speciale, rivalităţile şi ostilităţile economice au fost izvo-„rul politic al planurilor şi pasiunilor care au produs războiu, în lumea „modernă. Ar fi o pace nesinceră şi nesigură aceea care nu le-ar ex-„clude în termeni precişi şi hotărîţi.

„Nu pot să fie combinaţii economice speciale egoiste înlăuntrul Ligii „Naţiunilor şi nici o întrebuinţare a boicotului economic sau excluderea, „exceptând dacă forţa sancţiunii va fi încredinţată Ligii ca un mijloc de „control".

Aceasta erà ideologia. Să vedem ce cuprinde Pactul. Amintesc doar în treacăt că în Pact se prevede, că doctrina lui Monroe nu e în conflict cu principiul Ligii Naţiunilor, pentruca dela început să apreciem aplicarea acestei ideologii internaţionale în ceeace priveşte interesele Americei.

In art. 23 punctul e din Pact se prevede :

„Sub rezerva şi în conformitate cu prevederile convenţiilor interna-„ţionale existente sau care se vor încheià, membrii Ligii... vor luà măsuri „să asigure şi să menţină *libertatea comunicaţiilor* şi *a tranzitului*, precum „şi *un tratament echitabil pentru comerţ* pentru toţi membrii Ligii".

Aplicarea însă a acestui principiu a fost dela început îndoelnică. Delegaţii americani, de pildă, cereau o tolerare a tratamentului vamal preferenţial dintre colonii şi metropole, ceeace exclude tocmai această echitate în raporturile comerciale; dar mai cereau şi aprobarea posibilităţii formării uniunilor vamale, care, când se realizează, aduc tocmai crearea acelor organisme economice complete, cetăţile imperialismelor. Nu numai atât: delegaţii francezi au făcut propunerea foarte interesantă ca să se prohibeze concurenţa neloială în comerţul internaţional, să se ia măsuri contra dumpingului şi să nu se aplice taxe de export şi import asupra materiilor prime. Scopul acestei ultime propuneri erà să se pună capăt, pe cât posibil, rivalităţilor economice în căutarea materiilor prime, să se suprime unele din cauzele conflictelor economice, care periclitează pacea lumii.

In redactarea vagă, pe care am citat-o, a art. 23, această chestiune, ca şi altele principale, erau însă ocolite.

Apoi progresul către echitatea comercială a fost neglijat de Pactul Ligii Naţiunilor şi tratatele de pace l-au îngreuiat. Iată ce spune în această privinţă unul din cei mai interesanţi experţi americani dela con-

www.dacoromanica.ro

ferința păcii d-l Allyn Aboth Young — și acest punct privește situația din Europa centrală și răsăriteană:

„Intr'o direcție trebuie să fie admis franc, tratatele redactate la „Paris creează noi „bariere economice"... Urmând pentru cea mai mare „parte linii de despărțire între naționalități, aceste fruntarii taie canaluri „stabilite de relații economice și separă teritorii care au fost și rămân de- „pendente unele de altele. In parte vechile sisteme economice ale Euro- „pei centrale erau artificiale. Agricultura și industria s'au desvoltat în- „lăuntrul barierelor înalte tarifare și au găsit forțamente piețile lor foarte „larg înlăuntrul acestor ziduri. Dar dacă erà artificial, sistemul vechi de „relații de schimb nu erà mai puțin real. Nu poate fi răsturnat brusc fără „un zdruncin mai mare decât poate fi suportat de noile State, în condi- „țiile lor prezente de slăbiciune etc." [1]).

Clauzele economice ale tratatelor de pace dela Saint-Germain și Trianon au prevăzut o încurajare a acestei situații prin suprimarea dorinței unor înțelegeri comerciale între Statele din fosta monarhie austro-ungară. Această dorință însă nu s'a realizat și aceste bariere economice, care s'au așezat într'un mod nefiresc în raport cu situația reală, deși artificial creeată, au avut urmări rele.

Nici clauzele relative la transit n'au fost mai fericite. Principiul ca Statele fără ieșire la mare să aibă acces liber la mare, și în tratatul de pace dela St, Germain și în cel dela Versailles, n'a dus decât la un sistem timporar, însă o convenție generală care să asigure ieșirea la mare a Statelor, care n'au acces liber la mare, nici până acum nu s'a încheiat.

Dar dacă erà un mijloc, prin care se puteà combate sigur expansiunea imperialistă, erà introducerea în art. 22 al Pactului, a ideii mandatului, care constà în a se dà unora din Statele mari mandat de a administrà sau a pune sub scutul lor teritoriile coloniale care fuseseră înainte de războiu stăpânite de Germania. Ideea călăuzitoare, exprimată în art. 22, erà asigurarea bunei stări și desvoltări a popoarelor, care nu sunt încă în stare a se conduce singure, dintre fostele colonii germane și din Turcia asiatică. Erà astfel vorba de o misiune de civilizație, încredințarea tutelei acestor popoare înaintate, în calitate de mandatare ale Societății Națiunilor.

Erà o idee antiimperialistă.

S'au creat dela început trei categorii de mandate: mandatele A, B și C. Mandatele A, în care intrau fostele teritorii ale imperiului otoman, cari puteau fi recunoscute provizor ca națiuni independente, administra-

1) In «What really happened at Paris» (1921) pg. 315.

www.dacoromanica.ro

ția lor fiind condusă de un sfat și cu asistența unui mandatar; mandatul B era dat pentru Africa centrală, iar mandatul C pentru sud-estul Africei, insulele din Pacificul austral, acestea urmând a face parte integrantă din teritoriul mandatarului.

Iată însă constatările pe care le face unul din cei mai entuziaști apărători ai Ligii Națiunilor, d-l Leon Bourgeois :

Nici regiunile care trebuiau să fie puse sub mandat nici cui trebuie să fie încredințate nu intră în competința S. N. Numai în lipsa convenției anterioare între membrii S. N. Consiliul poate statuà asupra gradului de autoritate, control sau administrare de exercitat de către mandatar.

Consiliul S. N. a cerut încă în 1920 principalelor puteri aliate, să-i desemneze conf. art. 22 puterile mandatare, teritoriile și condițiile mandatelor și nu primise nici un răspuns până la adunarea primă. In cursul anului 1920 a primit un răspuns parțial privitor la mandatele C. Dar regularea mandatelor A și B întârzia, în special mandatul privitor la Asia Mică. In Februarie 1921 Consiliul S. N. a primit un protest, prin ambasada americană din Paris, din partea Statelor-Unite în contra atribuirii și definirii termenelor mandatelor, fără să se fi făcut aceasta în acord și cu Statele-Unite. Dar Statele-Unite nu făceau parte din Liga Națiunilor și totuș Statele-Unite protestau contra atribuirii insulei Jap Japoniei. Invitat să trimită un delegat pentru regularea mandatelor A și B, guvernul Statelor-Unite nici n'a răspuns dar se știà oficial că nu se stabilise încă acordul între puterile aliate și Statele-Unite. Prin urmare acorduri secrete se făceau nu înăuntrul Ligii Națiunilor, ci între marile puteri.

Mandatele A erau o chestiune de politică generală, care se așteptà mereu să fie soluționată înainte da a se puteà atribui definitiv mandatele. Cu privire la mandatele B s'a făcut un acord între Anglia și Franța, în Iulie 1922, când acordul s'a făcut și cu America.

Erà vorba de Africa orientală, Togu și Camerun. Mandatele A nu se puteau regulà, erau negocieri între Franța și Anglia pe de o parte, Statele-Unite de alta. Abià în Iulie 1922 se recunoaște Franței un mandat asupra Siriei și Palestinei, mandat aprobat în principiu de Consiliu; rămâneà însă în suspensie hotărîrea definitivă până să se stabilească alt acord între Franța și Italia [1]).

Concluzia este că creearea sistemului mandatului, deși oferea oportunitatea ca să se aplice principiul egalității condițiilor comerciale în toată rigoarea lui, n'a fost câtuș de puțin riguros observat, decât doar în re-

1) Vezi Léon Bourgeois: L'Oeuvre de la Société des Nations (1920—1923), Paris 1923 (pp. 303—313).

www.dacoromanica.ro

giuni ca Africa centrală unde erau interese mari economice în joc; în ceea ce privește însă mandatele asupra teritoriilor importante, unde erau bogățiile și mai ales bogățiile petrolifere, acolo această idee a fost sabotată.

Ideea fundamentală în antiteză cu ideea imperialistă, ideea mandatului, a fost deci denaturată în aplicarea ei și nici litera, nici spiritul art. 22 din Pact nu s'a respectat și Anglia și Franța au obținut drumuri largi pentru noi exploatări economice în Africa și Asia.

Nimic nu poate aruncà o lumină mai vie asupra situației creeate, decât relatarea luptelor pentru petrol, care sunt intim legate cu acea operă de sabotare a ideii mandatului.

I a 1920 are loc faimoasa conferință dela San-Remo. Anglia este o putere petroliferă răsăriteană. Ea are petrol în Persia, Egipt, India, Burmah, Borneo. Dar Palestina, Asia Mică, Persia Nordică, Baku erau în afară de sfera petroliferă a Angliei. Franța erà destinată a fi puterea mandatară pentru Siria. In convenția Sykes-Picot, încheiată la 1915, nu se fixa dacă Mosulul intrà în granița Mesopotamiei, deși eroarea fusese îndreptată ulterior. Când se încheie armistițiul, la 1918, Anglia înțelege necesitățile ei și ocupă Mosulul. Convenția dela San-Remo din 1920 a avut de scop să facă un aranjament între Franța și Anglia în această privință. Se dau acestui aranjament două interpretări: interpretarea franceză (Fr. Delaisi) după care Lordul Curzon ar fi spus lui Millerand: ori semnezi convenția cu Royal Dutch ori nu dobândești Siria, și interpretarea americană care spune că acordul între Franța și Anglia pentru Mosul s'a făcut ca să se excludă America.

Lupta pentru petrol apare însă mult mai însemnată dacă o privim ca o luptă între Anglia și America [1]). Lupta e dată de fapt între trusturile petrolifere: Standard Oil, Anglo-Persan și Royal Dutch Shell.

Ce însemnează Standard Oil? Iată cum îl descrie un american :

„O forță galvanică inhumană". „Își ține cuvântul, totuș e imorală; „este continuu în câștig, totuș e insațiabilă; este inatacabilă și totuș per„petuu agresivă. Pentru toate acestea este o mare instituție americană" [2]).

Iar pentru a defini puterea lui Standard Oil, facem următoarea comparație: capitalul lui Standard Oil se cifrează la 700 milioane dolari și capitalul trustului oțelului, cel mai puternic din lume, este de circa 850 milioane dolari.

---

1) Vezi extrem de documentata lucrare The Oil Trusts and Anglo-American Relations de E. H. Davenport and Sydney R. Cooke, London 1923.

2) Ibidem, pag. 78—79.

www.dacoromanica.ro

Politica externă petroliferă a Statelor-Unite după război se identifică cu politica lui Standard Oil, aşà de mult, încât s'a putut spune, cu drept cuvânt, că înalţii demnitari din Washington au început a gândi, a vorbi şi a scrie ca funcţionarii lui Standard Oil.

Lupta dintre Anglia şi America pentru stăpânirea petrolului reiese perfect din corespondenţa urmată între guvernul american şi guvernul englez privitor la drepturile economice în teritoriile mandatare. Nota întâia a d-lui Davis, secretar de Stat la ministerul de externe american, către Lordul Curzon se referă la „impresia în spiritul public american" că Anglia „s'a preparat în linişte" pentru monopolul petrolifer în Mesopotamia, ca parte integrantă din „politica generală petroliferă". Se fac reproşuri reciproce între cele două guverne, şi reprezentatul Statelor-Unite declară la un moment dat următoarele :

„In vederea asigurării D-v. că nu e intenţia puterii mandatare să „stabilească vr'un monopol pe cont propriu sau orice fel de monopol, nu „pot înţelege cum să interpretez dispoziţia convenţiei dela San-Remo, „după care orice societate petroliferă particulară, care va exploată petrol „în Mesopotamia, va trebui să fie sub control permanent englez".

Cu alte cuvinte se dă o lovitură împotriva acelui aranjament petrolifer dela San-Remo, aranjament prin care Anglia arată că ea trebuie să aibă controlul permanent asupra tuturor câmpurilor petrolifere în Mesopotamia şi se atrage atenţia că aceasta este împotriva spiritului mandatelor, care cereà tocmai egalitatea pentru toate puterile în această privinţă.

S'ar părea că Statele-Unite sunt pe un teren absolut sigur în această privinţă. Putem descoperi însă câteva contradicţii în politica Statelor-Unite. Astfel se declară că Statele-Unite sunt îndreptăţite „să participe la orice discuţie privind situaţiunea unor concesiuni petrolifere" cum erà Turkish Petroleum Company din Mesopotamia şi anume pe baza principiului egalităţii economice în teritoriile mandatate ; când însă Lordul Curzon aminteşte că această concesiune erà dinainte de dăzboi, atunci nota americană schimbă teza — lucru interesant pentru politica imperialistă — şi spune că şi America trebuie să participe în această societate, în virtutea dreptului de a participà la câştigurile păcii, „consecinţă uzuală a asociaţiei în război". Prin urmare erà vorba de împărţirea prăzii! Statele-Unite, care nu primeau să încheie pacea cu Turcia şi să ia mandatul asupra Armeniei, cereau un privilegiu legal în exploatarea unor teritorii turceşti.

Politica „porţilor deschise" afişată de Statele-Unite erà cerută pentru străinătate, fără a fi aplicată în interior. De exemplu în regulamentarea

www.dacoromanica.ro

navigației în apele Statelor-Unite, navigația pe coaste era rezervată vaselor americane.

Petrolul apare ca un factor imperialist determinant după război. Dovada este că petrolul a sfărâmat o serie de conferințe internaționale ținute după război. Petrolul a sfărâmat conferința dela Genua întâi. La 1922 s'a ținut acea conferință, convocată ca să se cetească celor de față evanghelia reconstrucției. Dar, s'a observat cu drept cuvânt, că această evanghelie a reconstrucției se citeă în fața unor cinici. „Spaa fusese conferința cărbunelui, San-Remo prima conferință a petrolului, Genua a continuat pe San-Remo" și la Haga tot conferință a petrolului a fost [1]). La Genua s'a aranjat o mare lovitură petroliferă, lansându-se vestea că s'a încheiat acordul între Royal Ducth Shell cu Sovietele. Royal Dutch Shell era evident interesat în Rusia, dobândise interese în diferite societăți petrolifere în Rusia, după cum era interesat în Baku și Standard Oil. Francezii erau interesați indirect, căci Băncile franceze aveau anumite acțiuni ale supușilor ruși cari emigraseră în Franța în timpul și după război. Ce se întâmplă? Sovietele aveau nevoie să înceapă opera de reconstrucție economică. Fusese un plan înaintat în chestiunea refacerii industriei petrolifere, un plan de cointeresare pentru formarea unui mare centru petrolifer în Rusia în care să participe 25% sovietele, 25% vechii proprietari și 50% să se împartă între grupurile engleze, olandeze și americane. Acest proect a căzut. A căzut mai întâi pentrucă nu a fost agreat complet de congresul panrus petrolifer, dar mai ales din cauza lui Standard Oil, care n'a acceptat colaborarea cu Royal Dutch Shell Company. Guvernul american a repetat atunci refuzul său de a recunoaște concesiunile date de Soviete din proprietățile petrolifere confiscate. Standard Oil puse în mișcare și pe interesații francezi și belgieni, America declară principiul porților deschise și pentru Rusia, dar în acelaș timp manevrau interesele franceze și belgiene pentru ca acestea să nu accepte alt principiu în ceeace privește colaborarea cu Rusia decât retrocedarea proprietăților confiscate fără să se lase Sovietelor posibilitatea să dea compensații foștilor proprietari ci să-i repună în vechile drepturi. Royal Dutch Shell a văzut însă mișcarea și, ca să poată începe a participă în exploatarea industriei petrolifere, a încercat a obține agenția exclusivă pentru exportul petrolului dela o societate petroliferă rusă întemeiată de Soviete.

Aceasta a fost destul pentru ca toate planurile frumoase de reconstrucție economică, așteptate de ideologii din lumea întreagă, să fie lăsate

1) Ibidem, p. 127—142.

www.dacoromanica.ro

de o parte şi conferinţa să se încheie într'o atmosferă de foarte mare neîncredere între puterile Antantei.

A urmat Conferinţa dela Haga. Ţelul acestei conferinţe era să restaureze unitatea aliaţilor, ruptă la Genua, şi să se menajeze susceptibilităţile petrolifere ale Franţei. Observatorul american la această Conferinţă a intervenit din nou pentru interesele lui Standard Oil şi s'a făcut o „antantă petroliferă", desvoltată în sindicatul franco-belgian pentru protecţia intereselor franceze şi belgiene în industria petroliferă din Rusia. Apoi s'a format „un comitet internaţional pentru apărarea drepturilor tuturor proprietarilor" din teritoriile petrolifere ale Rusiei, comitet în care a intrat şi Royal Dutch Shell, trustul englez. Scopul era să se organizeze un boicot împotriva Rusiei. Rusia începe însă să exporte petrol, să ofere petrol la Londra; atunci Royal Dutch Shell a încheiat un contract important pentru importul de petrol din Rusia. Sindicatul franco-belgian, simţindu-se trădat de Royal Dutch Oil, a început o acţiune pe lângă d-l Poincaré care, în Iunie 1922, a fost implorat să apere interesele petrolifere ale Francezilor şi Belgienilor.

Astfel, această chestiune a petrolului a făcut ca şi a doua conferinţă dela Haga să fie sacrificată pe socoteala intereselor mărunte ale capitaliştilor interesaţi în petrol.

A urmat Conferinţa dela Lausanne, în cele două etape Noemvrie 1922-Februarie 1923, Aprilie-Iulie 1923. La Genua şi Haga a fost vorba de Baku, la Lausanne a venit din nou în discuţie Mosulul. Conferinţa din Lausanne mai e interesantă şi din alt punct de vedere, pentrucă ea înseamnă o reîntoarcere la vechea metodă diplomatică, la tocmeală şi troc, fără a fi măcar ascunsă îndărătul afirmărilor idealiste ale lui Lloyd George, care se manifestase la Genua şi Haga. Ideea păcii, a lui Lloyd George, era tradusă acum, în această conferinţă, în ideea mai conservatoare a unei „înţelegeri petrolifere". Înţelegerea dela Lausanne e foarte însemnată căci a dus la formarea unui front solid în chestia petrolului. Franţa şi Anglia au încheiat imediat un acord cu Mussolini, fiindcă Italia fusese exclusă dela orice participare la împărţirea terenurilor petrolifere, prin acordul dela San-Remo. Guvernul englez de astădată s'a arătat conciliant faţă de guvernul american declarând: că nu e dispus să „conteste propunerea „americană, că Statele-Unite au titluri de drept în teritoriile mandatate..., „ca un rezultat al victoriei americane şi aliate asupra Germaniei şi Alia„ţilor ei, inclusiv Turcia". Deci Standard Oil trebuiă admis în „Turkish Petroleum Company".

Chestiunea petrolului erà însă legată de chestiunea graniţelor Tur-

www.dacoromanica.ro

ciei. Izmet Paşa cereà înapoi Mosul, Sulaimanich şi Kirkuk, de fapt pentrucă erau teritorii petrolifere şi formal din motiv naţional turcesc.

Conferinţa dela Lausanne a putut astfel fi reprezentată în caricatură sub forma unui mare bidon de petrol în jurul căruia erau steguleţe ale lui Royal Dutch Shell, Anglo-persian şi Standard Oil.

Ceea ce a exasperat mai mult conştiinţele idealiştilor la conferinţa din Lausanne, a fost reîntoarcerea la sistemul diplomaţiei sordide. Când se ardeà Smirna, când refugiaţii creştini din Asia Mică nu-şi găseau un adăpost, America, Anglia şi Franţa luptau pentru stăpânirea petroliferă. America afişà din nou ipocrit politica de „open door" pentru a puteà exploata de fapt petrolul din Mosul; Anglia afirmà tot aşà de ipocrit că nu s'a interesat de chestiunea Mosulului din cauza petrolului! „Se afirmă, spuneà Lord Curzon, ministrul de externe, că „atitudinea guver„nului britanic în chestia reţinerii Mosulului ar fi influenţată de chestia „petrolului. Chestia petrolului din vilaetul Mosulului n'are nimic a face „cu argumentul meu. Am prezentat cazul englez cu totul independent de „orice resurse naturale, cari se pot găsi acolo. Nu ştiu cât petrol poate „existà în vecinătatea Mosulului sau dacă poate fi lucrat cu profit sau „dacă după toate acestea s'ar puteà să se dovedească a fi o înşelăciune".

Vorbind astfel, Lordul Curzon, se prefăceà că nu ştie că modificarea aranjamentului din 1915 se făcuse tocmai pentru a trece Mosulul în graniţa Mesopotamiei şi a-l scoate din Siria şi că Anglia erà legată de Irac prin concesiile petrolifere.

Aceeaş lipsă de sinceritate o descoperim în afişarea principiului „porţilor deschise". Intr'adevăr, ce înţeles are acest principiu şi cum se practică? Statele-Unite, când vorbesc de porţile deschise, înţeleg adesea porţile deschise pentru Standard Oil; Anglia înţelege porţi deschise înăuntrul dominioanelor, pe care le stăpâneşte şi porţi deschise pentru Rusia şi alte ţări; iar Standard Oil. Royal Dutsch Shell înţeleg deschiderea porţilor pentru proprietăţile private petrolifere din Rusia.

Teoretic ideea porţilor deschise este versiunea petroliferă a principiului libertăţii comerţului, este esenţa principiului egalităţii de oportunitate [1]). In acest sens însă pricipiul „open door" este cu totul străin de mentalitatea americană. Cine cunoaşte legile navigaţiei cu restrângerea drepturilor de a navigà numai pentru pavilionul american, şi protecţionismul american, şi înţelege monroismul american, ştie că ideea porţilor deschise nu poate intrà în concepţia americană. Porţile Marii Britanii sunt

1) Ibidem pp. 172—186.

www.dacoromanica.ro

şi ele zăvorîte în foarte multe direcţii. Dreptul de explorare şi dreptul de exploatare a petrolului se dă numai Englezilor în India; restricţii naţionale se găsesc în legile tuturor celorlalte colonii şi dominioane; grosul producţiei este cu totul închis pentru străini. Astfel India şi Burmah care produce 60%. Trinidad care produce 20%, sunt rezervate pentru capitalul englez.

Legea concensiunilor din 1920 interziceà în Statele-Unite dobândirea proprietăţilor în teritoriile petrolifere ale Statelor-Unite supuşilor ţărilor care nu ar fi acordat drept de recipocitate Americanilor. Acest principiu erà înscris în contra Olandei şi Angliei.

In aceste condiţiuni, trebuie să ne aşteptăm la o desvoltare mai departe a imperialismului, tocmai din cauza luptei pentru petrol; 60% din rezervele de petrol ale lumii se află în republicile centrale şi sud-americane, Turcia, Rusia sovietică şi România, adică în ţările unde — cu excepţia Romînici! — guvernele nu sunt stabile şi unde nu există o ordine constituţională care să garanteze mersul civilizaţiei înainte. El se mai află apoi în regiunile inaccesibile în parte. din cauza depărtării de porturi şi atunci evident că lupta pentru petrol va deveni din ce în ce mai intensivă.

Această luptă pentru petrol se izbeşte în timpul din urmă de tendinţa de naţionalizare, sinceră sau nesinceră, a petrolului. Astfel de tendinţe se găsesc în Mexic. Bolivia, Costa-Rica, Argentina. Polonia, România, Rusia şi Turcia. Evident că tocmai din cauza acestei naţionalizări a petrolului în aceste State, se va înteţi lupta pentru concesiunea terenurilor petrolifere, un nou factor de conflict între popoare. Această luptă constituie şi un pericol pentrucă înseamnă intervenţia nu numai a capitaliştilor străini dar şi a Statelor străine în această luptă. Pentru a arătà cât de departe a mers amestecul puterilor străine vom redà părerea nu a unui European ci a unui American privitor la lupta pentru acaparerea petrolului în Mexic :

„N'a fost nici o singură dezordine în Mexic în ultimii nouă ani, în „care Americanii să nu fi dat ajutor opoziţiei... Americanii au ajutat pe „Madero contra lui Huerta, pe Huerta contra lui Madero, pe Carranza „contra lui Huerta. pe Villa şi Zapata contra lui Carranza. De fapt, de „câte ori guvernul american lucrează în opoziţie cu interesele marilor so„cietăţi petrolifere americane, este sigur că anticipează activitatea revo„luţionară" [1]).

Recrudescenţa imperialismului după războiu este notorie. Ea se desprinde din tendinţa de acaparare şi de stăpânire a cărbunelui. a petrolului

1) Ibidem p. 167.

www.dacoromanica.ro

şi fierului. Rezultatul cel dintâi al ultimului război a fost o redistribuţie a depozitelor de cărbune şi fier din Alsacia-Lorena, Saare şi Silezia. Acţiunea faimosului Comité des Forages, trustul metalurgiştilor din Franţa, este cunoscută. In ceeeace priveşte în special petrolul, conferinţele dela San Remo, Genua, Haga, Lausanne învederează aceeaşi tendinţă. Tendinţa aceasta imperialistă a zădărnicit planurile de reconstrucţie a lumii.

Este însă un fapt, care îndreptăţeşte să aşteptăm o întărire a tendinţei imperialiste după război: este sărăcirea generală. Această sărăcire a produs un fenomen curios: o supraproducţie relativă. Din cauza lipsei de debuşeuri naturale unde să se scurgă produsele lumii, deşi se produce astăzi mai puţin decât înainte de război, totuş există o supraproducţie relativă. Aceasta va înteţi lupta pentru debuşeuri pentrucă toate Statele industriale pentru a-şi plasà produsele, vor da lupta pe de o parte închizându-se în ziduri înalte prin sistemul protecţionist, pe de altă parte luptând pentru a dobândi sfere de influenţă în toate părţile lumii.

Mai presus de orice deducţie logică, faptele întâmplate, dela războiul mondial vorbesc în sensul recrudescenţei imperialiste.

Statele-Unie ale Americei n'au pierdut nici un prilej de expansiune imperialistă în America Centrală şi de Sud. Activitatea lor în această direcţie s'a produs programatic şi a creeat un tip de imperialism sui-generis. Motivul intervenţiei în teritoriile de expansiune este provocat. „O revoluţie în acele ţări este o chestie de spese" [1]). Lucrul principal este a se creea State vasale prin acordare de împrumuturi şi a le supune apoi prin forţa armată. Statele care urmează a fi anexate sunt silite a se împrumuta dela Statele-Unite, pentru asigurarea cuponului li se cere amanet toată averea publică, se stabilesc condiţii, care nu pot fi nici odată împlinite şi apoi la scadenţă flota şi armata fac gestul cel din urmă, în caz de opoziţie.

Şi Liga Naţiunilor ce a făcut ea în această vreme, pentru a stânjeni forţele imperialiste? Mai bine zis ce a putut ea face la început? Pentrucă nu e îngăduită o condamnare a Ligii Naţiunilor, înainte să ne întrebăm, în ce moment psihologic s'a născut. Era a doua zi după război! Pacea a fost încheiată la Paris, în apropierea câmpurilor de luptă; milioanele de morţi, milioanele de răniţi chemau încă răzbunarea asupra celor cari erau socotiţi provocatorii războiului. Acesta a produs fără îndoială pasiuni. Pacea a fost încheiată în această atmosferă, iar Liga Naţiu-

2) Arthur Salz op. citat pg. 575.

www.dacoromanica.ro

nilor este produsul ei şi este firesc că, în loc să fie un instrument de pace, ea apare, cel puţin la începutul ei, ca un instrument al învingătorilor pentru promovarea intereselor imperialiste.

Forţele ei antiimperialiste au fost limitate dela început : ea n'avea nici un rol pentru organizarea cooperării economice şi financiare a lumii. Conferinţa financiară dela Bruxelles organizată de Liga Naţiunilor a fost un act important pentru creearea unei atmosfere, dar atâta tot. Nici un atribut n'a avut Liga pentru rezolvirea chestiunii reparaţiilor şi datoriilor interaliate şi nici o competinţă precisă în chestiunea dezarmării. Conferinţa din Washington, care a încercat să studieze dezarmarea, a eşuat pentrucă n'a existat încrederea între puteri în ceeace priveşte dezarmarea, iar Liga Naţiunilor a fost absolut impotentă.

In sfârşit, în ceeace priveşte egalitatea economică între popoare, prerogativele ei erau vagi şi inoperante, iar împuternicirea ei în chestiunea mandatelor, era limitată şi slabă.

Oricine îşi dă seamă de necesitatea transformării sistemului politic dinaintea războiului, bazat pe alianţe şi contraalianţe, ca exponente ale sistemului imperialist, şi de înlocuirea lui prin sistemul cooperării popoarelor, prin mijlocul unei Ligi a Naţiunilor, simte necesitatea unei reorganizări, a Ligii Naţiunilor. O asemenea reorganizare a Ligii Naţiunilor sau înlocuirea ei printr'o nouă organizaţie a fost invocată şi de fostul preşedinte al Statelor-Unite Harding, care, într'un Mesaj din 12 Aprilie 1921 către Congresul american, spunea următoarele :

„Asociaţia internaţională pentru pacea permanentă trebuie să fie „concepută numai ca un instrument de justiţie, despărţit de pasiunile de „ieri şi nu constituită astfel, ca să împlinească funcţia îndoită de instru- „ment politic al învingătorilor şi de agenţie de pace... Noi dorim ca noua „asociaţe a naţiilor să fie concepută în pace şi dedicată păcii şi nu vom „cruţa nici o sforţare să aducem naţiunile lumii într'o asemenea tovărăşie, „nu prin renunţarea la suveranitatea naţională, ci bucurându-se într'o fo- „losire nobilă a ei, de progresul activităţilor omeneşti în mijlocul compen- „sărilor unei realizări pacifice".

Acest mesaj al lui Harding constituie un document pentrucă într'însul găsim ideea că Liga Naţiunilor nu poate fi un instrument al învingătorilor, şi a doua idee, că o adevărată Ligă a Naţiunilor nu se putea alcătui a doua zi după încheerea păcii, ci în timp de pace. Niciodată n'a fost mai adevărată vorba că pacea nu se poate încheia niciodată la sfârşitul unui război !

www.dacoromanica.ro

Este lesne de înţeles, că pentru ca să se întemeieze şi să se desvolte o asemenea Ligă a Naţiunilor este necesar, înainte de toate, să se schimbe poziţia Statului faţă de „forţa economică expansivă", capitalul financiar, în marile State capitaliste, ceace nu se poate realiza decât prin ascensiunea la putere a claselor muncitoare şi producătoare, care să libereze Statul din vasalitatea capitalului financiar.

Firește, aceasta este o problemă, a cărei deslegare în viitorul apropiat atârnă, în primul rând, de raporturile de forţe sociale în desvoltare.

Este însă, în al doilea rând, o problemă a trezirii conştiinţei democratice.

In această direcţie, se observă din ce în ce mai mult necesitatea să se constate o serie de falsităţi şi de exagerări ale imperialismului: una este colonialismul. Colonialismul apologiştilor este prezintat totdeauna ca supapă de siguranţă pentru Statele industriale. Datele statistice dovedesc însă contrariul. Astfel Anglia exportă şi importă din totalul exportului şi importului ei din posesiunile sale africane 1%. S'ar putea zice că aceasta e datorită sistemului liberal vamal. Deaceea să luăm cazul Franţei. Franţa nu exportă şi nu importă din coloniile sale africane decât 1—2% din totalul exportului şi importului.

Apoi ideea că coloniile sunt un izvor de materii prime rezervate numai pentru un singur Stat e falşă. Nici un Stat n'a putut să realizeze până astăzi o adevărată acaparare completă a izvoarelor de materii prime sau de energii din teritoriile sale. S'a văzut de pildă cum, prin lupta dată în jurul petrolului din Mosul, Anglia a trebuit să ia în participare Franţa şi Statele-Unite pentru a-şi asigura pacea cu Turcia. Numai clasa concesionarilor, şi capitaliştilor cari exploatează oamenii şi pământul în colonii şi sfere de influenţe, alcătueşte beneficiari ai colonismului.

Lupta pentru împărţirea Africei a dovedit, în deajuns, ce efect dezastros a avut asupra relaţiilor internaţionale dintre 1870 şi 1914. Politica de ostilitate, care a urmat dela 1870 a avut o foarte mare parte în provocarea situaţiei internaţionale care a dus la războiul mondial. Postulatul Germaniei, ca să dobândească un loc sub soare, a fost provocat de împărţirea Africei, iar chestiunea marocană (1911) a fost preludiul războiului mondial.

In sfârşit pentru a se organiza o Ligă a Naţiunilor, capabilă să garanteze pacea lumii, procesul conştiinţei democratice trebuie să ajungă să recunoască necesitatea cooperării în locul luptei imperialiste între popoare. Trebuie să se înţeleagă că opera de reconstrucţie a lumii şi de

www.dacoromanica.ro

asigurare a civilizaţiei nu se poate realiza prin sistemul alianţelor şi contra alianţelor, care exclude ideea dreptului, ca fundament al relaţiilor dintre popoare şi o înlocueşte cu ideea forţei, pusă adesea în slujba nedreptăţii şi a exploatării.

In conştiinţa Europenilor se va face repede acest proces, îndată ce-şi vor da seama ce înseamnă, după război, Statele-Unite ale Americei. In faţa doctrinei lui Monroe trebuie să se opue, pentru a se ajunge la o adevărată Ligă a Naţiunilor, doctrina paneuropeană.

Intr'adevăr, ce stăpânesc Statele-Unite după război? In balanţa de plăţi dinainte de război, în 1910, Statele-Unite erau debitoare Europei 595 milioane de dolari anual; după război, Europa este debitoare Statelor-Unite cu 333 milioane dolari aur, Anglia, cu toate coloniile ei, nu posedă decât 258 milioane lire sterline; Statele-Unite de 3 ori mai mult: 784 milioane lire sterline. Consiliul Băncilor federale (Federal Reserve Board) posedă ca acoperire 80% aur. Petrol: Statele-Unite, dintr'un total de 851 milioane barile, produc 551 milioane, deci peste două treimi. Cărbuni: înainte de război aveau 38,5% din toată producţia, astăzi Statele-Unite au 45% ; Minereu de fier posedă 34,7%, ocupă locul întâi. Fier în 1913 stăpâneau 40%, în 1920 au ajuns la 63% din totalul mondial, iar oţel 42% în 1913 şi 60% în 1920.

In ceeace priveşte navigaţia nu e nici o ţară care să fi profitat dela război încoace mai mult decât Statele-Unite. Pe câtă vreme, înainte de război, Germania era a doua putere navală, astăzi Statele-Unite i-au luat locul, crescând la un tonaj de 12.416.000, reprezentând o sporire de 10,5 milioane tone!

Numai când aceste cifre vor fi înţelese de toţi conducătorii Statelor Europei, atunci se va face drum şi ideii că numai prin Paneuropa se va ajunge la acea cooperare mondială a tuturor Statelor, care să creeze o Ligă a Naţiunilor puternică, în măsură să garanteze efectiv pacea.

Dacă Liga Naţiunilor nu va deveni un organism, care să asigure pacea şi să reguleze raporturile economice dintre popoare, atunci viitorul naţiunilor mici va periclitat de avalanşa imperialismului, care a început a se deslănţui, din nou, a doua zi după război. Numai dacă o Ligă a Naţiunilor ar duce la dezarmarea popoarelor şi ar garanta pacea, numai atunci s'ar putea stabili raporturi normale între Statele mici şi mari şi numai atunci Statele mici ar putea, din prisosul lor de bogăţie, să dea un prisos de civilizaţie pentru omenire. A înţelege acest lucru pentru Statele mici este de o însemnătate extraordinară astăzi.

www.dacoromanica.ro

Ridiculizarea, în trecutul apropiat, a Ligii Naţiunilor, de către oamenii de Stat ai ţărilor mici, a fost o greşală de neiertat. Ţările mici au interes mai mare să existe o puternică Ligă a Naţiunilor decât Statele mari. Statele mai mari au găsit totdeauna prilej de înţelegere reciprocă pentru exploatarea celor mici. Numai când Statele mici vor avea asigurarea păcii, dela o Ligă a Naţiunilor, ca să-şi poată desvolta opera de civilizaţie, numai atunci îşi vor putea realiza misiunea lor.

Aceasta presupune însă un progres al ideii şi al spiritului internaţional la toate popoarele. In locul ideii naţionalismului, ca factor unic şi a tot călăuzitor în acţiunea socială, trebuie să se trezească spiritul internaţional, de înţelegere şi de cooperare între popoarele lumii.

www.dacoromanica.ro

CUPRINSUL

Pag.

Prefaţă

1 **Revoluţia agrară şi evoluţia clasei ţărăneşti.** 5

I. *Procesul lichidării vechiului regim agrar* 5

1. Metodologia marxistă aplicată la cercetarea evoluţiei agrare.

2. Schema teoretică a procesului de disolvare a feudalismului agrar 7

3. Procesul de transformare a regimului agrar feudal în regim burghez — diferite tipuri: Anglia, Danemarca, Franţa şi Germania 9

4. Lichidarea feudalismului agrar în România veche. Caracterizarea operii dela 1864. . . . . .

II. *Revoluţia agrară şi starea ţărănimii.* 17

5. Mizeria rurală şi emanciparea ţăranilor. 17

6. Influenţa capitalismului în funcţie de regimul legal al emancipării. 18

7. Este mizeria rurală o consecinţă fatală a emancipării până la desvoltarea capitalismului industrial salvator. . . 20

8. Origina şi caracterul regimului neiobag în România. . . 23

9. Diferitele forme de influenţă capitalismului asupra evoluţiei clasei ţărăneşti. 25

10. Urmare: Capitalismul industrial, agricultura şi clasa ţărănească. 29

11. Legea evoluţiei agriculturii şi regimul capitalist. . . . 33

III. *Revoluţia agrară în răsăritul Europei.* 36

12. Criteriul de interpretare. 36

13. Zămislirea noului regim agrar în răsăritul Europei şi caracteristicile sale. 39

14. Noul regim agrar în România. 40

15. Regimul proprietăţii ţărăneşti şi desvoltarea industriei naţionale. 42

16. Exodul rural şi pulverizarea proprietăţii ţărăneşti. . . 43

www.dacoromanica.ro

Pag.

IV. *Clasa țărănească în era capitalismului.* 45
17. Teoria marxistă asupra claselor sociale și clasa țărănească. 45
18. Conștiința de clasă a țărănimii. 48
19. Țărănimea și lupta de clasă. 50
20. Rolul țărănimii în luptele de clasă în diferite faze istorice. Țărănimea și evoluția socială în răsăritul Europei. . . 53

2. **Teoria economiei țărănești.** 59
I. Structura economiei țărănești individuale. 59
II. Economia țărănească, categorie național-economică. . . 68
III. Noua orientare a științei economice. 76

3. **Formarea și evoluția burgheziei române.** 83

4. **Orașul economic.** 104

5. **Capitalismul în răsăritul Europei.** 119
1. Problema. 119
2. Noțiunea de capitalism. 119
3. Fatalitatea evoluției spre capitalism ? 119
Controversa dintre poporaniștii ruși și marxiști. . . . 119
4. Punctul de vedere postum al lui K. Marx. 121
5. Aspectele istorice: a) mercantilismul și semnificația lui în desvoltarea capitalismului, b) mercantilismul rus, desvoltarea industrială și consecințele ei sociale; c) emanciparea dela 1861, protecționismul industrial și efectele social-economice; d) Desvoltarea orașelor. 127
6. Structura social economică din răsăritul Europei. . . . 136

6. **Imperialismul economic și Liga Națiunilor.** 139
1. Ce este imperialismul economic: a) teoria filozofică, b) teoria socialistă: Kautsky, Hilfering, Lenin; c) teoria sociologică-istorică. 139
2. Cum s'a desvoltat imperialismul economic. 149
3. Liga Națiunilor — ideea, organizarea ei. 155
4. Liga Națiunilor și cauzele economice ale războaielor. . .
5. Ideea mandatului, luptele pentru petrol și recrudescența imperialismului. 156 164
6. Liga Națiunilor și forțele imperialiste. 165

www.dacoromanica.ro

www.dacoromanica.ro

60 lei

www.dacoromanica.ro